

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก

Buddhist Method of Governance in the Tripitaka

โดย

พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร.

พระครูปลัดวราศักดิ์ ญาณวิชิโย (เรื่อนสอน), ดร.

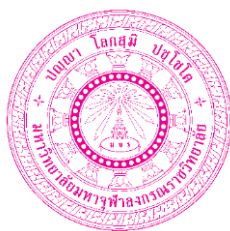
ผศ.ร.ต.ต.ดร.สมยศ ปิณญามาก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยทุนส่วนงานจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตพะเยา

รายงานการวิจัย

เรื่อง

พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก

Buddhist Method of Governance in the Tripitaka

โดย

พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร.

พระครูปลัดวราศักดิ์ ญาณวิชิโย (เรื่อนสอน), ดร.

ผศ.ร.ต.ต.ดร.สมยศ ปัญญามาก

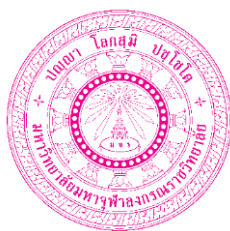
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยทุนส่วนงานจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตพะเยา

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Program

Buddhist Method of Governance in the Tripitaka

By

Phrametheewachirakhun, Assoc. Pro., Dr.
Phrakhru Warasak Rueanson, Dr.
Asst.Prof. Pol.Sub.Lt. Dr.Somyot Panyamak
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus
B.E.2564

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Phayao Campus
(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย	: พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก
ผู้วิจัย	: พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร., พระครูปลัดวราศักดิ์ ญาณวิชัย (เรือนสอน), ดร. และผศ.ร.ต.ต.ดร.สมยศ ปัญญามาก
ส่วนงาน	: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
ปีงบประมาณ	: ๒๕๖๔
ทุนอุดหนุนการวิจัย	: ทุนส่วนงาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อศึกษาหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง และ ๒) เพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูล ๑๒ รูปหรือคน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า ๑. หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยพุทธวิธีการปกครอง มุ่งเน้นคุณธรรม ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในรัฐศาสตร์สมัยใหม่ แนวทางการปกครองตามหลักพุทธสามารถสรุปได้ ๕ ประเด็นหลัก ได้แก่ ๑) ธรรมาธิปไตย การปกครองที่ยึดหลักธรรมเป็นใหญ่ แทนการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ๒) ทศพิธราชธรรม จริยธรรมของผู้นำที่ต้องประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ทาน ศีล เมตตา ๓) อปรีหานิยธรรม หลักที่ทำให้รัฐมั่นคง เช่น ความสามัคคี เคารพกฎหมาย ๔) สังคหัตถ์ ๔ หลักการสร้างความรักและสามัคคีในสังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ๕) จักรวรรดิวัตร แนวทางของผู้นำที่ครองแผ่นดินโดยธรรม ไม่ใช่ด้วยการใช้อำนาจบีบบังคับ พุทธวิธีการปกครองจึงเป็นการผสมผสานระหว่างจริยธรรมกับการบริหารรัฐ เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน ๒. การวิเคราะห์และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการเมืองหรือการปกครอง แต่เสนอแนวทางที่อิงกับหลักธรรมเพื่อให้ผู้นำปกครองด้วยความเป็นธรรม สร้างเสถียรภาพ และความสงบสุขในสังคม พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางการปกครองที่เน้นธรรมาธิปไตย ความเมตตา และความยุติธรรม ผู้นำที่ยึดหลักพุทธธรรมจะสามารถสร้างสังคมที่สงบสุข ลดความขัดแย้ง และพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน หากนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้จริง จะทำให้การปกครองเป็นไปอย่างมีคุณธรรม โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของประชาชน

คำสำคัญ: การปกครอง; พระไตรปิฎก; พุทธวิธี

Research Title : Buddhist Method of Governance in the Tripitaka.
Researchers : Phra Methee Wachirakhun, Assoc. Pro., Dr.
 Phrakhru Warasak Rueanson, Dr.
 Asst.Prof. Pol.Sub.Lt. Dr.Somyot Panyamak
Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phayao Campus
Fiscal Year : 2020
Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
 Phayao Campus

ABSTRACT

This research aims to 1) study the principles of political science that appear in the Tripitaka, emphasizing the Buddhist method of governance, and 2) analyze and synthesize the principles of Buddhism related to politics and administration that appear in the Tripitaka. This is a qualitative research. The instruments used are interview forms with 12 informants or people. The data were analyzed descriptively.

The results of the research were as follows: 1. The principles of political science as stated in the Tripitaka by the Buddhist method of governance focuses on morality, equality, and public participation, which are important concepts in modern political science. The governance approach according to Buddhist principles can be summarized into 5 main issues: 1) Dharma, governance that adheres to the principle of morality instead of the arbitrary use of power. 2) The Ten Royal Virtues, the ethics of a leader who must consist of morality, such as generosity, morality, and kindness. 3) Aparihaniyadhamma, the principles that make the state stable, such as unity and respect for the law. 4) Sanghavatthu, the 4 principles to create love and unity in society, namely generosity, kind speech, helpfulness, and unity. 5) Chakravartin, the approach of a leader who rules the country by righteousness, not by using coercive power. Buddhist governance is therefore a combination of ethics and state administration to create a peaceful and sustainable society. 2. The analysis and synthesis of the principles of Buddhism related to politics and administration that appear in the Tripitaka can be concluded that Buddhism does not reject politics or governance, but offers a guideline based on the principles of Dhamma for leaders to govern with justice, create stability, and peace in society. Buddhism offers a governance approach that emphasizes Dharma democracy, compassion, and justice. Leaders who adhere to Buddhist principles can create a peaceful society, reduce conflict, and develop the country sustainably. If these principles are truly applied, governance will be virtuous, transparent, and acceptable to the people

Keywords: Government; Tripitaka; Buddhist Method

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยาในการดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ ได้รับการช่วยเหลือ สนับสนุน และคำแนะนำจากหลายท่าน หลายหน่วยงาน และบุคลากรหลายฝ่าย ทำให้งานวิจัยบรรลุผลสำเร็จ ประกอบด้วย บุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ผู้ทรงคุณวุฒิ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน ที่ช่วยให้คำแนะนำ และคำปรึกษาในการทำวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอขอบพระคุณนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือในพื้นที่จังหวัดพะเยา ตลอดจนคณะผู้บริหาร คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยาทุกท่าน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัย และขออ้อมรำลึกถึงอำนาจบารมีของคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่อยู่ในสากลโลก อันเป็นที่พึงให้ผู้เขียนมีสติปัญญาในการจัดทำวิจัยนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี คณะผู้วิจัยขอให้เป็นกตเวทิตาแต่บิดา มารดา ครอบครัวของผู้วิจัย ตลอดจนผู้เขียนหนังสือ และบทความต่าง ๆ ที่ให้ความรู้แก่ผู้เขียนจนสามารถให้วิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร. และคณะ
กันยายน ๒๕๖๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญแผนภาพ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย.....	๑
๑.๒ ปัญหาการวิจัย.....	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๔
๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๕
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖
๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์การปกครองในพระไตรปิฎก.....	๖
๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธวิธีการปกครอง.....	๑๗
๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการปกครอง.....	๓๑
๒.๔ บริบทเรื่องที่วิจัย.....	๔๐
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๔๒
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๔๔
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๔๖
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๔๗
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย.....	๔๖
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๔๗
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๕๐
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๑
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๕๒
๔.๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง.....	๕๒
๔.๔ หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก...	๖๑
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๗๕

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๕	
สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๗๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๗๗
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๗๙
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๘๓
บรรณานุกรม.....	๘๕
ภาคผนวก.....	๙๑
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย.....	๙๒
ภาคผนวก ข หนังสือขออนุเคราะห์ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย.....	๙๗
ภาคผนวก จ ประมวลภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย.....	๑๐๑
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๐๔

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๔.๑ อปรีหานิยธรรม ของคณะสงฆ์กับหลักรัฐศาสตร์.....	๔๕
๔.๒ อปรีหานิยธรรม ประการของชาวบ้านหรือรัฐ.....	๙๙
๔.๓ หลักจักรวรรดิวัตร ๑๐ กับหลักรัฐศาสตร์.....	๑๐๕

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๔๕
๔.๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง.....	๙๙
๔.๒ หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก.....	๑๐๔
๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๑๐๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

พุทธวิธีการปกครองเป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา โดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมในการบริหารและการปกครองที่ยึดมั่นในศีลธรรม ความเมตตา และความยุติธรรม หลักการดังกล่าวได้รับการนำไปปรับใช้ในบริบททางการเมืองและการปกครองในสังคมพุทธมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ยุคพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน

ในพระไตรปิฎกมีการกล่าวถึงพุทธวิธีการปกครองผ่านหลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม (คุณธรรม ๑๐ ประการของผู้ปกครอง), จักรวรรดิวัตร (หลักธรรมของจักรพรรดิผู้ทรงธรรม), อปรีหานิยธรรม (หลักธรรมที่ทำให้สังคมมั่นคง), และธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม) ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความสงบสุขของสังคม และการพัฒนาผู้นำให้มีคุณธรรม ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงการเมืองไว้อย่างน่าสนใจ โดยในอัครคัมภีร์สุตตรปิฎกชี้ให้เห็นว่ารัฐเกิดขึ้นได้อย่างไร รัฐต้องประกอบไปด้วยอะไรบ้าง ทำไมถึงต้องมีการเลือกผู้ปกครองรัฐและพระไตรปิฎกยังบอกเกี่ยวกับธรรมะสำหรับนักปกครอง (นักการเมือง) ได้แก่ จักวัตติสูตร ทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม และอัมมิกสูตรซึ่งหลักธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ว่าเรื่องใดก็ตาม สามารถนำมาปรับใช้ได้ตลอดเวลา มีความทันสมัยอยู่เสมอ ไม่มีหลักธรรมข้อใดเลยที่จะเสื่อมคลาย หรือหมดคุณค่าไปในตัว ศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งสิทธิเสรีภาพ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ว่า ธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบจากการตรัสรู้นั้น ไม่ได้เป็นไปเพื่อคนใดคนหนึ่งแต่เป็นไปเพื่อทุกคน และพระองค์ก็ได้บังคับให้ใครมาเชื่อในศาสนาของพระองค์ แต่ทรงเป็นผู้แนะนำชี้ทางที่ถูกต้องให้เท่านั้น ส่วนใครจะทำตามหรือไม่ย่อมมีสิทธิเสรีภาพที่จะเลือกเอง โดยก่อนที่จะเห็นด้วยหรือไม่กับคำสอนนั้นๆ ต้องคิดพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบด้วยตนเองเสียก่อน ดังคำสอนที่ปรากฏในกาลามสูตร ส่วนในเรื่องของความเสมอภาค พระพุทธเจ้าทรงเชื่อมั่นว่าทุกคนสามารถบรรลุธรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง เป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ ความคิดทางการเมืองแนวพุทธศาสนาเถรวาท ในพระไตรปิฎกไม่มีการจัดเป็นระเบียบอย่างชัดเจน แต่แนวความคิดนี้มีปรากฏในพระสูตรต้นตอปิฎก ในลักษณะของการสนทนา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องการเมืองกับพระสงฆ์ในบางโอกาส เช่น ตรัสกับพระอานนท์ถึงการล่มสลายของเมืองปาฏลิบุตร^๑

ศาสนากับการเมืองและสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองและสังคมย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนาและทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นในทางศาสนาก็มักจะมีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกันในระบบการเมืองการปกครองไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดก็ตามปัญหาของความชอบธรรมในอำนาจการปกครองนั้นนับเป็น

^๑ วีระชัย ยศโสธร, การเมืองการปกครองในแนวพระพุทธศาสนา, วารสารวิชาการธรรมทรรณ, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๖๕) : ๒๔๙-๓๖๔.

ปัญหาสำคัญที่ผู้ปกครองต้องคำนึงถึงตลอดเวลาความชอบธรรมในอำนาจการปกครองตามความหมายกว้างมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่ารัฐบาลหรือผู้ปกครองมีสิทธิที่จะปกครองและผู้อยู่ใต้การปกครองยอมรับสิทธิและอำนาจการปกครองนั้นความชอบธรรมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อผู้ปกครองมีความเชื่อและศรัทธาในสถาบันกระบวนการทางการเมืองกฎระเบียบวิธีการปกครองมีการกำหนดและดำเนินนโยบายของรัฐบาลได้เหมาะสมสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนและเป็นข้อผูกพันทางศีลธรรมที่ต้องปฏิบัติตามกระบวนการและการตัดสินใจทางการเมืองอยู่บนค่านิยมพื้นฐานที่สังคมยึดถือ อย่างไรก็ตามประเทศไทยได้ถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยตราบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งทำให้เห็นได้โดยชัดเจนว่า เป็นวิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองในหลายกรณีด้วยกัน ดังตัวอย่างที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการบริหารงาน หรือในการปฏิบัติหน้าที่ของตน^๒

อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับอิทธิพลเรื่องของภาวะความเป็นผู้ปกครองเข้ามาตลอด จนได้มีการประยุกต์และพัฒนาคุณภาพของการปกครองตามแนวพุทธวิธีในพระพุทธศาสนา โดยให้ผู้ปกครองนำธรรมของพระพุทธศาสนาไปใช้ เพื่อมุ่งสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ ให้เป็นสังคมที่มีระเบียบให้อยู่ด้วยความสงบสุข เหตุใด พระพุทธศาสนาจึงต้องการให้ผู้ปกครองมีคุณธรรมเป็นพิเศษ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อภาวะผู้ปกครองมาก เพราะภาวะผู้ปกครองมิใช่เป็นเพียงผู้ปกครองในทางการเมืองเท่านั้น แต่เป็นทั้งศูนย์กลางที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ทั้งเป็นผู้ที่ต้องนำสังคมมนุษย์สู่สังคมโลกอีกด้วย และในบริบทของโลกสมัยใหม่ ที่การปกครองส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากระบบประชาธิปไตยและหลักนิติธรรม การศึกษาพุทธวิธีการปกครองจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจเพื่อนำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารบ้านเมือง และพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำทางศีลธรรมให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบัน

ดังนั้น การศึกษา พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก มีความสำคัญต่อศาสตร์การปกครองในหลายแง่มุมซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรม หลักธรรมในพุทธศาสนาสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับผู้นำที่ต้องการบริหารประเทศอย่างมีศีลธรรมและความรับผิดชอบ ต่อสังคม อีกทั้งช่วยเสริมสร้างสังคมที่มีความยุติธรรมและสันติสุข การนำพุทธวิธีการปกครองไปปรับใช้สามารถช่วยลดปัญหาความขัดแย้งทางสังคมและการใช้อำนาจในทางที่ผิด เป็นทางเลือกสำหรับแนวคิดการปกครองในโลกสมัยใหม่ แม้ว่าระบบการปกครองในปัจจุบันจะเน้นประชาธิปไตยและหลักนิติธรรม แต่การนำหลักธรรมในพระไตรปิฎกมาผสมผสานสามารถช่วยสร้างภาวะผู้นำที่มีจริยธรรม ช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาทางศาสนาและปรัชญา การศึกษาพุทธวิธีการปกครองช่วยให้เกิดความเข้าใจในคุณค่าและบทบาทของพุทธศาสนาในบริบทของการปกครอง และเป็นเครื่องมือในการป้องกันและแก้ไขปัญหาการทุจริต หลักธรรมทางพุทธศาสนา เช่น ทศพิธราชธรรม สามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดในการลดปัญหาคอร์รัปชันและเสริมสร้างธรรมาภิบาลในภาครัฐ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาพุทธวิธีการ

^๒ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, **หลักนิติธรรมกับธรรมาธิปไตย**, เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดกฎหมายรัฐธรรมนูญ, ๒๕๖๐), หน้า ๑๕

ปกครองในพระไตรปิฎก จึงเป็นหัวข้อที่มีคุณค่าทางวิชาการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคมและการบริหารงานของผู้นำในทุกระดับ

๑.๒ ปัญหาการวิจัย

- ๑.๒.๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครองมีอะไรบ้าง
- ๑.๒.๒ หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อศึกษาหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง
- ๑.๓.๒ เพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขอบเขตการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งการศึกษาหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง ครอบคลุมเนื้อหาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครองแนวคิดเกี่ยวกับพุทธวิธีการปกครอง แนวคิดเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์การปกครองในพระไตรปิฎก แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธวิธีการปกครอง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง โดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎกฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นหลัก

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่ในจังหวัดพะเยา เป็นพื้นที่ในการศึกษา

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

เป็นการศึกษาวิจัยโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๑๒ รูปหรือคน ดังนี้

๑) นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ คน

๒) ๑) นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ รูปหรือคน

๓) ๑) พระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือในพื้นที่จังหวัดพะเยาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ คน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลาในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้กำหนดระยะเวลาตั้งแต่ ธันวาคม ๒๕๖๓ – กันยายน ๒๕๖๔

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านแนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย

- ๑) แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์การปกครองในพระไตรปิฎก
- ๒) แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธวิธีการปกครอง
- ๓) แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยการปกครอง
- ๔) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕ คำนิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ พุทธวิธี หมายถึง แนวทาง วิธีการ หรือกระบวนการที่เป็นไปตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การแก้ไขปัญหาและการดำเนินชีวิตโดยอาศัยหลักธรรมเป็นแนวทาง ประกอบด้วย

๑) ปกครองตน หมายถึง ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลในการใช้หน้าที่ที่จำเป็นทั้งหมดใน การควบคุม โดยไม่มีการแทรกแซงจาก ผู้มีอำนาจ ภายนอก อาจหมายถึงพฤติกรรมส่วนบุคคลหรือ สถาบัน รูปแบบใดๆ เช่น หน่วยครอบครัว กลุ่มสังคม กลุ่มความสัมพันธ์ องค์กรทางกฎหมาย เป็นต้น

๒) ปกครองคน หมายถึง การบริหารหรือจัดการดูแลประชาชนหรือกลุ่มคนให้ เป็นไปตามระเบียบ กฎหมาย หรือหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ เพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย ความเป็น ธรรม และความเจริญก้าวหน้าในสังคม

๓) ปกครองงาน หมายถึง การบริหารจัดการ ควบคุม และกำกับดูแลงานให้ดำเนิน ไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยอาจเกี่ยวข้องกับการมอบหมายงาน การติดตามผล การแก้ไขปัญหา และการประเมินผลการทำงาน

๔) ปกครององค์กร หมายถึง การบริหารจัดการ ควบคุม กำกับดูแล และดำเนินงาน ให้เป็นไปตามแผนหรือเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยผู้ที่มีหน้าที่ปกครองงานต้อง วางแผน แบ่งหน้าที่ ตรวจสอบ ติดตามผล และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำงาน

๑.๕.๒ หลักพุทธธรรมทางการปกครอง หมายถึง แนวทางและหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาที่ใช้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับผู้ปกครองหรือผู้นำในการบริหารบ้านเมืองและดูแล ประชาชน โดยเน้นคุณธรรม จริยธรรม และความเป็นธรรม เพื่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม ประกอบด้วย อธิปไตย ๓ สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม ความเป็น พลเมืองของรัฐ ธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วม และหลักนิติธรรม

๑.๕.๓ พระไตรปิฎก หมายถึง คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมคำสอน ของพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้อง พระไตรปิฎกถือเป็นคัมภีร์สำคัญของ

พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยคำว่า "ไตรปิฎก" หมายถึง "คัมภีร์สามส่วน" ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ปิฎก ได้แก่

๑) **พระวินัยปิฎก** หมายถึง พระวินัยที่ว่าด้วยศีลและข้อปฏิบัติของพระสงฆ์ รวมถึงระเบียบวินัยของพระภิกษุและภิกษุณี

๒) **พระสุตตันตปิฎก** หมายถึง พระธรรมเทศนาและคำสอนของพระพุทธเจ้า รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติและหลักธรรมต่างๆ

๓) **พระอภิธรรมปิฎก** หมายถึง ปรัชญาและหลักธรรมขั้นสูง อธิบายธรรมะในเชิงลึก และเป็นระบบ

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัย

๑.๖.๑ ได้ทราบถึงหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง

๑.๖.๒ ได้ผลการวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๑.๖.๓ ผลที่ได้จากการวิจัยสามารถนำไปใช้ในทางปกครองของรัฐและสามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก” ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากตำรา เอกสารต่าง ๆ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัยประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์การปกครองในพระไตรปิฎก
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธวิธีการปกครอง
- ๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการปกครอง
- ๒.๔ บริบทเรื่องที่วิจัย
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ กรอบแนวความคิดในการศึกษาวิจัย

๒.๑ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์การปกครองในพระไตรปิฎก

๒.๑.๑ ที่มาเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์การปกครอง

วิกฤตศรัทธาของประชาชนที่มีต่อผู้นำ^๑ เป็นไปตามทฤษฎีสัจนิยม (Realism) ทฤษฎีนี้เป็นแนวแสวงหาผลประโยชน์อย่างเห็นแก่ตัวในทางการเมือง หมายถึง การมองสิ่งต่าง ๆ อย่างที่มันเป็นจริง ๆ ไม่ใช่อย่างที่เราควรจะเป็น และการยอมรับว่าจุดมุ่งหมายหลักของทุกคนในปริณิถนของการเมือง คือ อำนาจและการสนองผลประโยชน์ของตนเอง ตรงกับทฤษฎีด้านนโยบายสาธารณะ (Public Theory) ที่ว่านักการเมืองคิดนโยบายออกมาเพื่อให้ตนเองอยู่ในอำนาจเป็นหลักผนวกกับทฤษฎีธุรกิจการเมืองที่ว่าการเมืองคือการเมืองเพื่อหารายได้ส่วนตัวเพื่อพวกพ้อง เหตุที่เกิดเหตุการณ์เช่นนี้ได้ เพราะโครงสร้างประชาธิปไตยของไทยไม่เข้มแข็ง การปกครองระบอบประชาธิปไตยนั้น มีส่วนประกอบสำคัญ คือ จะต้องมีการสร้างหลักซึ่งได้แก่ รัฐธรรมนูญ รัฐสภา พรรคการเมือง และรัฐบาล ในการพิจารณาเรื่องเกี่ยวกับโครงสร้างประชาธิปไตยนั้น มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือ ทฤษฎีโครงสร้างนิยม (Structuralism)^๒ ๖ แนวทางการศึกษาซึ่งมองว่า ความหมาย (significance) ของสิ่งของต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยเฉพาะผลผลิตทางสังคม และวัฒนธรรมอยู่ที่โครงสร้างของมัน การที่สิ่งต่าง ๆ มีโครงสร้างได้ สิ่งนั้นจะต้องมีส่วนต่าง ๆ (parts) ที่ประสานสัมพันธ์กันภายใต้ความสัมพันธ์ที่เป็นระเบียบ (ordered relations) การกล่าวว่าเป็นตัวกำหนด

^๑ อุไรวรรณ ธนสถิตย์, วิกฤตศรัทธาของประชาชน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.baanjomyut.com/librar> [๘ มกราคม ๒๕๖๔].

ความหมาย สิ่งที่สำคัญไม่ใช่อยู่ที่ส่วนต่าง ๆ แต่อยู่ที่ความสัมพันธ์ของส่วนเหล่านั้น ความหมายจึงอยู่ที่แบบแผนของความสัมพันธ์ (โครงสร้าง) ซึ่งเกิดขึ้นอยู่เสมอ ๆ

ประชาธิปไตยของไทยนั้น ถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๐ แต่ในทางปฏิบัติที่ประชาชนพบเห็นอยู่ทุกวันนี้ก็คือ การที่แต่ละโครงสร้างนั้นมิได้ประสานสามัคคีกัน ความสัมพันธ์ที่มีอยู่ก็ไร้ระเบียบโดยสิ้นเชิงสถาบันการเมืองของประเทศจะมั่นคงถ้าผู้นำของประเทศยึดถือหลักการเมืองแบบพหุนิยม (Pluralism) เป็นหลัก ๑๗ หลักการเมืองแบบนี้ให้ความสำคัญกับวิธีการปฏิบัติ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจริงจากการปฏิบัติ โดยที่มีระบบระเบียบ และองค์กรสถาบันทางการเมืองรองรับ รวมทั้งสามารถควบคุมตรวจสอบ และพิสูจน์ความผิดพลาด และความถูกต้องได้ด้วย หลักนี้มีความเชื่อพื้นฐานว่า ประชาชนทั่วไปมีข้อจำกัดที่สำคัญประการหนึ่งคือ ไม่มีใครสามารถปกครองตนเองได้ทั้งหมด จึงจำเป็นต้องสรรหาผู้แทน และผู้มาทำการปกครองแทนในนามของพวกตน การเมืองตามหลักดังกล่าว จึงต้องพึ่งพาอาศัยสถาบันทางการเมือง และระเบียบปฏิบัติที่ซับซ้อนเข้ามารองรับหลายประการ ทั้งนี้ มีหลักการที่สำคัญ คือ หลักการยอมรับการแข่งขันทางการเมืองของกลุ่มที่มีความแตกต่างหลากหลายโดยที่ไม่มีการผูกขาด หรือ ครอบงำโดยกลุ่มหนึ่งกลุ่มใด ซึ่งจำเป็นต้องมีพรรคการเมืองให้เป็นตัวเลือกมากกว่าหนึ่งพรรค และมีสองพรรคที่มีความแตกต่างกันเป็นอย่างน้อย แต่ตัวเลือกที่มาให้ประชาชนเลือกนั้น ก็เป็นตัวเลือกที่ไม่ค่อยมีคุณภาพ ประชาชนก็จำเป็นต้องปฏิบัติหน้าที่พลเมืองดีโดยออกไปเลือกตั้งและได้คนคุณภาพต่ำเหล่านั้นเข้ามาเป็นผู้บริหารปกครองประเทศ

รัฐศาสตร์ เป็นสาขาวิชาหนึ่งของสังคมศาสตร์ ที่มุ่งศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์ที่รวมกันอยู่ในสังคมซึ่งยังไม่สามารถจะวางหลักการที่แน่นอนว่ามีวิธีใดบ้างที่จะได้รูปการปกครองที่ดีที่สุด แต่ก็ยอมรับระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นการปกครองที่ดีที่สุด เพราะคำว่า “ประชาธิปไตย” มีความหมายว่า “การปกครองของประชาชน” คือระบบการปกครองที่ประชาชนเป็นใหญ่ มีเสรีภาพ มีความเสมอภาค มีการปกครองโดยกฎหมายหรือหลักนิติธรรมที่ให้ความคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชนทั้งในเรื่องสิทธิเสรีภาพในทรัพย์สิน การแสดงออก การดำรงชีพ เป็นต้น และยึดหลักการเสียงข้างมาก ควบคู่ไปกับการเคารพในสิทธิของเสียงข้างน้อย

หลักการของประชาธิปไตยนั้นมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกโดยเฉพาะพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกอยู่หลายแห่ง ซึ่งปฐมบทแห่งประชาธิปไตยอย่างแท้จริงก็คือ โอวาทปาติโมกข์ ถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาเพราะประกอบด้วยหลักธรรมสามส่วนคือ หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖ นอกจากนี้ยังมีหลักอริปไตย ๓ ความเป็นใหญ่ ๓ ประการ ได้แก่ อัตตาธิปไตย คือ การถือตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย การถือโลกเป็นใหญ่ และ ธรรมาธิปไตย การถือธรรมเป็นใหญ่เป็นหลักการปกครอง นอกจากนี้ยังมีปรากฏมีหลักประชาธิปไตยที่พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในกิจการทั้งปวงโดยเฉพาะในการทำสังฆกรรมซึ่งมีลักษณะยึดพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญหรือกฎหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ยึดหลักความเสมอภาคภายใต้พระธรรมวินัย ยึดหลักทางสายกลาง และยึดหลักประชาธิปไตยในการมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์^๒

^๒ ไพรัช พันธ์ชมภู, หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก : ประชาธิปไตย, วารสารมหาจุฬาริชาการ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐), : ๑๔๙-๑๖๗

อานนท์ อาภาภิรม ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า “รัฐศาสตร์” ถอดศัพท์มาจากภาษาอังกฤษว่า “Political Science” และคำว่า “Political” นั้นเป็นคุณศัพท์ของคำว่า “Politics” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากคำว่า “Polis” ในภาษากรีก มีความหมายว่าการจัดองค์การทางการเมืองในรูปแบบหนึ่งอันแสดงให้เห็นถึงการจัดองค์การทางการเมืองในกรีกโบราณ เมื่อประมาณ ๒๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว สำหรับรูปแบบของการจัดตั้งองค์การทางการเมืองของกรีก ในสมัยก่อนนั้นเกิดขึ้นในเมืองขนาดเล็กซึ่งมีจำนวนประชากรไม่มากนักและเรียกเมืองเหล่านั้นว่า “นครรัฐ” (City-State) ในปัจจุบันนี้วิชารัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของสังคมศาสตร์ (Social Science) เป็นวิชาที่มุ่งศึกษาถึงการที่มนุษย์รวมกันอยู่ในสังคมจะนั้น จึงยังไม่สามารถจะแสวงหาทฤษฎีหรือกำหนดกฎเกณฑ์ที่แน่นอนเกี่ยวพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคม เช่น ในด้านพฤติกรรมทางการเมืองก็ยังไม่สามารถจะวางหลักการที่แน่นอนว่า มีวิธีใดบ้างจึงจะได้รับการปกครองที่ดีที่สุด หรือจะดำเนินการอย่างไรจึงจะมีรัฐบาลที่ดีที่สุดเหล่านี้ เป็นต้น^๓

จรรยา สุภาพ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า “รัฐศาสตร์” (Political Science) เป็นสาขาวิชาหนึ่งทางด้านสังคมศาสตร์ ที่ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับระบอบการเมือง โดยเน้นไปที่แนวคิดและทฤษฎีต่างๆ การจัดองค์การทางการเมืองการปกครอง รูปแบบของรัฐบาล ตลอดจนวิธีดำเนินการต่างๆ ของรัฐนอกจากนี้ นักรัฐศาสตร์รุ่นใหม่ยังได้ให้ความสนใจในเรื่องของระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมือง โดยมุ่งศึกษาลักษณะทางการเมืองซึ่งก็คือการแสวงหาอำนาจ ศึกษาถึงพฤติกรรมของกลุ่มองค์กร และสถาบันทางการเมือง โดยพิจารณาว่ากลุ่ม องค์กร และสถาบันดังกล่าวมีลักษณะพิเศษจากรัฐอย่างไร และต้องการที่จะเข้ามามีอิทธิพลต่อนโยบายของชาติตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญในชาติอย่างไร^๔

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า “รัฐศาสตร์” เป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับระบบการเมืองและกระบวนการทางการเมืองโดยมุ่งศึกษาลักษณะทางการเมืองซึ่งก็คือการแสวงหาอำนาจ ศึกษาถึงพฤติกรรมของกลุ่ม องค์กรและสถาบันทางการเมือง สำหรับในประเทศไทยเป็นที่เข้าใจกันว่า “รัฐศาสตร์” เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาอำนาจทางการเมืองของกลุ่มคนและพรรคการเมืองเพื่อที่จะได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศและผลประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ

๒.๑.๒ รูปแบบการปกครองในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกคือที่รวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๓ ปิฎกด้วยกัน ได้แก่ (๑) พระวินัยปิฎก คือ แหล่งรวบรวมพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ (๒) พระสุตตันตปิฎก คือ แหล่งรวบรวมพระธรรมเทศนา คำบรรยายต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสยกย่องให้เหมาะกับบุคคล และโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์ เรื่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา และ(๓)

^๓ อานนท์ อาภาภิรม, รัฐศาสตร์เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า

๑.

^๔ จรรยา สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์ฉบับพื้นฐาน, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๑.

พระอภิธรรมปิฎก คือ แหล่งรวบรวมธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์^๕

พระไตรปิฎกนอกจากจะเป็นที่รวบรวมหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา สำหรับให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาค้นคว้าและนำไปปฏิบัติแล้ว ยังเป็นที่ให้บุคคลผู้สนใจได้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ในด้านอื่น ๆ ได้อีกด้วย เช่น ความรู้ด้านนิเวศวิทยา ความรู้ด้านสาธารณสุข ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์ ความรู้ด้านจิตวิทยา ความรู้ด้านภาษา และความรู้ด้านการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ด้านการเมืองการปกครองที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกมีประเด็นที่ควรทำการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงตั้งวัตถุประสงค์การวิจัยไว้ว่า เพื่อศึกษาหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง และเพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏ เพราะฉะนั้น จากวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก โดยการแบ่งรูปแบบของการปกครองออกเป็น ๒ รูปแบบด้วยกัน ได้แก่ รูปแบบการปกครองของรัฐกับรูปแบบการปกครองของสงฆ์ ดังต่อไปนี้

๑) รูปแบบการปกครองของรัฐ

คำว่า “รูปแบบการปกครอง” (Forms of Government) ในงานวิจัยนี้ใช้ในความหมายเดียวกันกับคำว่า “ระบอบการปกครอง” สำหรับคำว่า “ระบอบ” ในภาษาไทยเป็นศัพท์บัญญัติซึ่งพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้น หมายถึง รูปแบบการปกครองประเทศ เช่น ประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตรงกับคำว่า “regime” ในภาษาอังกฤษ^๖ ซึ่งมาจากคำว่า “régime” ในภาษาฝรั่งเศส หมายถึง “กฎ, รัฐบาล” และมาจากคำว่า “régime” ในภาษาละตินที่มีความหมายว่า “การนำ (guidance)”^๗

ในพจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์ของราชบัณฑิตยสถานได้นิยามความหมายคำว่า “ระบอบ” หรือ “Regime” นี้ไว้ว่า “แบบอย่างการปกครองประเทศในรูปใดรูปหนึ่ง เช่น ระบอบราชาธิปไตย ระบอบคณาธิปไตย ระบอบประชาธิปไตย”^๘ และในพจนานุกรมศัพท์การเมืองของ เดโซ สวานานนท์ก็ได้อธิบายคำว่า “ระบอบ” หรือ “Regime” ไว้ว่าหมายถึง “ระบอบการปกครอง หรือระบอบในการบริหารงาน เช่น เราพูดว่า ระบอบการปกครองในโลกนี้มีอยู่หลายระบอบด้วยกัน ระบอบประชาธิปไตยก็เป็นระบอบหนึ่ง”^๙

^๕ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๖-๗๗.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, **ระบบ-ระบอบ**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :<http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=2827> [๑๐ ส.ค. ๒๕๖๕].

^๗ กรองแก้ว ฉายสภาวะธรรม, **ศัพท์คำนี้มีที่มา**, (กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔๑.

^๘ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๒๒.

^๙ เดโซ สวานานนท์, **พจนานุกรมศัพท์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสุโลก กว้าง จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๕.

ในพระไตรปิฎกคืออุโปสถสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต และ วิตถุโปสถสูตรอังคุตตรนิกาย อังคุตตรนิกาย ปราภุชชื่อนบพใหญ่ ๑๖ แคว้นด้วยกัน ได้แก่ (๑) อังคะ (๒) มคธะ (๓) กาสี (๔) โกสละ (๕) วัชชี (๖) มัลละ (๗) เจติ (๘) วังสะ (๙) กุรุ (๑๐) ปัญจาละ (๑๑) มัจฉะ (๑๒) สุรเสนะ (๑๓) อัสสกะ (๑๔) อวันตี (๑๕) คันธาระ และ (๑๖) กัมโพชะ^{๑๐} แสดงให้เห็นว่าชมพูทวีปหรือประเทศอินเดียในสมัยโบราณนั้น สภาพการณ์ทางด้านการเมืองการปกครองก่อนพระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้น ได้แบ่งออกเป็น ๑๖ แคว้นด้วยกัน^{๑๑}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองของรัฐในพระไตรปิฎก สะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองที่มีทั้ง กษัตริย์ธรรมราชา ที่ปกครองโดยหลักธรรม ระบบสภา ที่ใช้การปรึกษาหารือร่วมกัน และประชาธิปไตยแบบสงฆ์ ที่ใช้หลักฉันทามติและมติหมู่ ซึ่งทั้งหมดเน้น หลักธรรม ศีลธรรม และความยุติธรรม เป็นแก่นสำคัญในการปกครอง

๒) รูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์

การปกครองของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาใช้หลัก ธรรมาธิปไตย เป็นหลักสูงสุด โดยผสมผสาน สังฆารามประชาธิปไตย และ อาวุโสาธิปไตย เพื่อให้การบริหารสงฆ์เป็นไปอย่างสมดุล มีความเป็นธรรม และดำรงอยู่ตามพระธรรมวินัย ด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดาผู้ทรงให้กำเนิดสาวกที่เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ภายหลังรูปแบบการปกครองจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงและพัฒนาการไปตามลำดับตามจำนวนของพระสงฆ์สาวกซึ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้น ตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และตามช่วงเวลาที่เหมาะสม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง การปกครองของคณะสงฆ์ในช่วงต้นพุทธกาล มีลักษณะการปกครองแบบธรรมชาติดีเหมือนพ่อแม่ปกครองดูแลลูก เนื่องจากพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองด้วยพระองค์เอง ด้วยความที่พระองค์ทรงเป็นพระบรมศาสดาผู้ทรงให้กำเนิดสาวกผู้เป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ แม้จะมีพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นพระอรหันต์จาริกออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ในชมพูทวีปแล้ว แต่เมื่อมีกิจกรรมอันจำเป็นหรือมีปัญหาสำคัญใด ๆ เกิดขึ้นและอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคม คณะสงฆ์หรือตัวพระสงฆ์สาวกเองในสถานที่ที่จาริกไปนั้น ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลเพียงใดก็ตามพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นก็จะต้องเดินทางกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อกราบทูลให้ทรงทราบถึงปัญหาและให้ทรงตัดสินพระทัยเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น แม้บางสถานที่จะมีพระสงฆ์สาวกผู้ใหญ่คอยดูแลตัดสินใจอยู่แล้ว แต่การตัดสินใจในเรื่องสำคัญก็ต้องขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้าอยู่นั่นเอง^{๑๒} จึงกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางการปกครองและมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ตลอดจนการชี้แนะแนวทางในการ

^{๑๐} อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๗๑/๒๐๗, อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๘. และ อัง.อุฏฐก. (บาลี) ๒๓/๔๒/๒๐๗, อัง.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๔๒/๓๐๗.

^{๑๑} T. W. Rhys Davids, *Buddhist India*, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), p. 23.

^{๑๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๕-๒๖.

ดำเนินกิจกรรมทุกอย่างของคณะสงฆ์^{๑๓} อย่างไรก็ตาม ช่วงต้นพุทธกาล ในแง่ของการใช้อำนาจทางการปกครอง พระพุทธเจ้าก็ยังมิได้วางระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ สำหรับคณะสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์สาวกในช่วงต้นพุทธกาลล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น จึงดำรงอยู่ร่วมกันเป็นสังคมด้วยสำนึกแห่งธรรมล้วน ๆ แต่ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้กำเนิดสังคมสงฆ์ขึ้นมาแล้ว ในเบื้องต้นทรงใช้อำนาจทางการบริหารโดยการส่งออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมยังสถานที่ต่าง ๆ ตามสมควรเท่านั้น

การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นดังกล่าว แม้ว่าจะดูเหมือนกับการใช้อำนาจทางนิติบัญญัติในสังคมทางการเมือง แต่มันต่างกันตรงที่พระวินัยนั้นไม่ใช่กฎหมาย แต่เป็นเพียงข้อตกลงซึ่งยอมรับร่วมกันสำหรับใช้เป็นกรอบ หรือแนวทางในการฝึกฝนอบรมตนเองในสังคมสงฆ์ และพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติพระวินัยไว้ล่วงหน้าโดยพลการ เนื่องจากทรงรับฟังความเห็นจากทุก ๆ ฝ่ายในที่ประชุมสงฆ์ก่อนแล้วจึงจะทรงบัญญัติพระวินัยขึ้น อีกทั้งในการบัญญัติพระวินัยหรือการวางระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ทุกครั้งพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติขึ้นภายหลังจากมีผู้กระทำความผิด หรือกระทำการที่สังคมติเตียน เมื่อพิจารณาสอบสวนท่ามกลางสงฆ์แล้วและเห็นว่าการกระทำเช่นนั้นไม่เหมาะสม จึงบัญญัติพระวินัยขึ้นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากกรณีต่าง ๆ เช่น ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งประพฤติหรือกระทำการใดสิ่งหนึ่งลงไปแล้วเกิดความเสียหายแก่คณะสงฆ์ เมื่อมีผู้ร้องเรียนมาหรือพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราว นั้น ก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์และทรงพิจารณาสอบสวนจากทุก ๆ ฝ่ายแล้ว เมื่อทรงเห็นว่าพฤติกรรมพระภิกษุนั้นไม่เหมาะสมกับสมณะศากยบุตรจริง ๆ เพื่อป้องกันมิให้พระภิกษุทั้งหลายประพฤติหรือกระทำเช่นนั้นอีก จึงทรงบัญญัติวินัยขึ้น โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ ดังนี้

- (๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
- (๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
- (๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก
- (๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
- (๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
- (๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต
- (๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
- (๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เคยเลื่อมใสแล้ว
- (๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสัทธรรม
- (๑๐) เพื่อเอื้อเพื่อวินัย^{๑๔}

^{๑๓} อธิเทพ ฬาทำ, “กำเนิดและพัฒนาการรูปแบบการปกครองแบบสังฆาธิปไตยของคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล”, *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๑ : ๕๙-๖๑.

^{๑๔} วิมหา. (บาลี) ๑/๓๙/๒๖, วิมหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

โดยสรุปแล้ว การบัญญัติพระวินัยนี้ก็เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันได้มีความสุข เพื่อให้สงฆ์พ้นจากมลทินกิเลสต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่บุคคลหรือประชาชนโดยทั่วไป และเพื่อส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นการดำรงพระศาสนาไว้ให้ยั่งยืนนาน เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า การบัญญัติพระวินัยขึ้นนี้ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งประโยชน์ส่วนรวมและมีเป้าหมายที่งดงาม มิได้บัญญัติพระวินัยเพื่อประโยชน์ส่วนพระองค์แต่อย่างใดเลย ต่อมาหากมีพระภิกษุรูปใดละเมิดพระวินัยหรือสิกขาบทซึ่งทรงบัญญัติไว้แล้ว เมื่อทรงเรียกประชุมสงฆ์และสอบสวนแล้วเห็นว่าภิกษุรูปนั้นกระทำความผิดจริง ก็จะต้องลงโทษด้วยการปรับอาบัติแก่พระภิกษุรูปนั้น ตามความผิดอันเกิดจากการละเมิดสิกขาบทแต่ละข้อซึ่งทรงทรงบัญญัติไว้แล้ว โดยโทษมี ๓ สถาน คือ อย่างหนัก คือ ขาดจากความเป็นภิกษุ อย่างกลาง คือ ให้ภิกษุนั้นอยู่กรรม คือ ประพฤติวิตรอย่างหนึ่ง เพื่อทรมานตน และอย่างเบา คือ ให้ประจําตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน^{๑๕}

จากการที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นศูนย์กลางของการปกครองดังกล่าว พระองค์จึงทรงเป็นผู้ปกครองเช่นเดียวกับพระราชที่ปกครองประชาชนในสังคมทางการเมือง แต่ทรงเป็นผู้ปกครองในสังคมสงฆ์เท่านั้น ในฐานะที่ทรงเป็นผู้ค้นพบและเผยแผ่พระสัทธรรมออกไปจนมีพระสงฆ์สาวกจำนวนมาก จึงทรงสามารถตัดสินใจพระทัยในการปกครองการบริหารคณะสงฆ์ การสอบสวนลงโทษภิกษุผู้กระทำความผิด และการบัญญัติสิกขาบทหรือการกำหนดวางระเบียบแบบแผนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้พระสงฆ์สาวกปฏิบัติให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของสังคมสงฆ์ โดยอาศัยอำนาจแห่งธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบนั่นเอง ซึ่งเป็นเป้าหมายและเป็นหลักในการดำเนินนโยบายหรือตัดสินใจพระทัยในเรื่องต่าง ๆ ในการเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เอง พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นธรรมราชา คือ เป็นพระราชโดยธรรม หรือ เป็นพระราชแห่งธรรม^{๑๖} ดังนั้น การปกครองคณะสงฆ์ด้วยพระองค์เองของพระพุทธเจ้า จึงไม่มีปัญหา หรือเกิดความขัดแย้งในเรื่องของการใช้อำนาจดังเช่นในสังคมทางการเมือง

(๒) พระสงฆ์สาวกเป็นผู้ปกครอง จากการที่พระสงฆ์สาวกจำนวนหนึ่งซึ่งพระพุทธเจ้าทรงส่งออกไปเผยแผ่พระสัทธรรมแล้วประสบความสำเร็จในการเผยแผ่ ทำให้กุลบุตรจากสถานที่ต่าง ๆ มีความศรัทธาประสงค์จะออกบวชเป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์สาวกแต่ละท่านจึงพากุลบุตรเหล่านั้นเดินทางจากสถานที่ต่าง ๆ มาด้วยความลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสถานที่ที่ห่างไกลและทุรกันดาร เพื่อให้พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ และพระพุทธเจ้าทรงเห็นความยากลำบากในการเดินทางของพระสงฆ์สาวก และกุลบุตรผู้มีความประสงค์จะออกบวชซึ่งอยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลและทุรกันดารเหล่านั้น จึงประทานอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกเหล่านั้นทำหน้าที่บวชกุลบุตรผู้อยู่ในสถานที่ที่ห่างไกลและทุรกันดารได้ด้วยการให้บรรพชาอุปสมบทโดยการให้ไตรสรณคมน์ คือ การถึง

^{๑๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๑**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๙, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑). หน้า ๑๑.

^{๑๖} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), **พุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๖), หน้า ๔๒.

พระรัตนตรัยเป็นสรณะ^{๑๗} ซึ่งชาวพุทธในสังคมไทยเรียกการอุปสมบทด้วยวิธีนี้ว่า “ติสรณคมนุปสัมปทา” ซึ่งเป็นการบวชที่สำเร็จด้วยอำนาจของบุคคล คือ พระสาวก^{๑๘}

อย่างไรก็ตาม แม้พระภิกษุบางส่วนจะได้รับการบวชมาจากพระสงฆ์สาวกซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงส่งออกไปเผยแผ่พระสัทธรรม แต่พระภิกษุเหล่านั้นก็ไม่ได้ตัดขาดจากพระพุทธรเจ้าอย่างสิ้นเชิง เพราะอย่างยิ่งคงอยู่ภายใต้การปกครองของพระพุทธรเจ้าด้วยเช่นเดียวกัน เนื่องจากพระภิกษุที่พระสงฆ์สาวกต่าง ๆ บวชให้นั้น ก็ยังอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยอันเดียวกันของพระพุทธรเจ้า จึงมีความเป็นพระภิกษุเสมอเหมือนับพระภิกษุที่พระพุทธรเจ้าทรงบวชให้ทุกประการ และพระพุทธรเจ้าก็ยังคงเป็นศูนย์กลางในการดำเนินกิจกรรมที่สำคัญต่าง ๆ ดังเดิม ดังนั้น แม้ว่าพระสงฆ์สาวกจะมีบทบาทในการปกครองแล้ว แต่ก็มีบทบาทในบางเรื่องเท่านั้น คือ สามารถบวชให้กุลบุตรได้ และคอยปกครองดูแลให้ดำรงตนอยู่ได้ภายใต้พระธรรมวินัยอันเดียวกัน

ดังนั้น การที่พระพุทธรเจ้าทรงเปิดโอกาสด้วยการประทานอนุญาตให้พระสงฆ์สาวกต่าง ๆ เข้ามามีบทบาท หรือมีส่วนร่วมในการปกครอง โดยสามารถตัดสินใจรับบุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ได้ตามที่เห็นสมควรดังกล่าว จึงสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธรเจ้าทรงพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ไปตามความเหมาะสมของเวลา และสภาพการณ์ต่าง ๆ โดยมีได้ดำรงผูกขาดอำนาจทุกประการไว้แต่เพียงพระองค์เดียว แต่กลับทรงผ่อนคลายเป็นไปตามเวลา และสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความสะดวก และความคล่องตัวในการเผยแผ่พระสัทธรรมออกไปให้ได้อย่างกว้างขวาง อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้คนจำนวนมากตามวัตถุประสงค์ซึ่งทรงวางไว้ เพราะฉะนั้น พระสงฆ์สาวกที่ออกไปเผยแผ่ยังสถานที่ต่าง ๆ จึงเป็นกำลังสำคัญทั้งในด้านการเผยแผ่พระสัทธรรม และการปกครองดูแลหมู่คณะให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย

(๓) **สงฆ์เป็นผู้ปกครอง** หากพิจารณาคำว่า “สงฆ์” ในพระพุทธศาสนาในความหมายซึ่งเข้าใจกันโดยทั่วไปก็ หมายถึง กลุ่มผู้สมัครเข้ามาประพฤติดำเนินตามคำสอนของพระพุทธรเจ้า ถ้าเป็นกลุ่มนักบวชเพศชาย เรียกว่า ภิกษุสงฆ์ ถ้าเป็นกลุ่มนักบวชเพศหญิงก็เรียกว่าภิกษุณีสงฆ์^{๑๙} อย่างไรก็ตาม คำว่า “สงฆ์” ยังมีความหมายกว้างออกไปอีก กล่าว คือ คำว่า “สงฆ์” หมายถึง หมู่สาวกของพระพุทธรเจ้าซึ่งเรียกว่าสาวกสงฆ์ ดังคำสวดในสังฆคุณ ประกอบด้วยคูปุรุช ๔ คู่ หรืออริยบุคคล ๘ เริ่มตั้งแต่พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลคู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามิมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผลคู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามิมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผลคู่ ๑ พระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค และพระผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผลคู่ ๑ สงฆ์เหล่านี้รวมเรียกว่า “อริยสงฆ์” หรือ “ทักษิณียบุคคล” คือ บุคคลผู้ควรแก่ทักษิณา และปรากฏว่า “อริยสงฆ์” เหล่านี้มีทั้งบุคคลผู้เป็นบรรพชิตและเป็นคฤหัสถ์ และต่างจาก “สงฆ์” อีกประเภทหนึ่งคือ “ภิกษุ

^{๑๗} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๔/๒๙-๓๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒-๔๓.

^{๑๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๑**, หน้า ๓.

^{๑๙} สมิตธิพล เนตรนิมิตร, **ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย: วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๙.

สงฆ์” คือ หมู่แห่งภิกษุ หรือชุมชนภิกษุหมู่หนึ่งตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งสามารถประกอบสังฆกรรมต่างๆ ได้ตามกำหนดทางพระวินัย เรียกว่า “สมมติสงฆ์”^{๒๐}

จากความหมายดังกล่าว การให้สงฆ์เป็นผู้ปกครองจึงไม่ได้หมายถึงการให้อริยสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ หรือภิกษุณีสงฆ์เพียงรูปใดรูปหนึ่งเป็นผู้ปกครอง แต่การให้สงฆ์เป็นผู้ปกครองนั้น หมายถึง การให้กลุ่มบุคคลผู้เป็นบรรพชิตคือ ภิกษุสงฆ์ หรือภิกษุณีสงฆ์จำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ซึ่งอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะในสถานที่ต่าง ๆ มีวัด และอาราม เป็นต้น เพื่อดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ได้ช่วยกันดำเนินการกิจกรรมอันสำคัญต่าง ๆ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี เนื่องจากทรงประสงค์จะทรงมอบการปกครองคณะไว้แก่สงฆ์ ไม่ทรงประสงค์ปล่อยให้อยู่กันอย่างเป็นอิสระ จึงทรงอนุญาตให้สงฆ์เป็นผู้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ อันเนื่องด้วยการปกครองคณะ มีการบวชให้กุลบุตร เป็นต้น^{๒๑}

รูปแบบการปกครองที่พระพุทธเจ้าทรงมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่นี้ค่อย ๆ พัฒนาการขึ้นมาจากการที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นความลำบากของพระสงฆ์สาวกผู้อยู่ในที่ห่างไกลทุรกันดาร และความจำเป็นที่จะต้องมีการบัญญัติพระวินัย เนื่องจากมีภิกษุบางรูปประพฤติตนไม่เหมาะสมจนสังคมติเตียน ซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของพระพุทธศาสนานั้นเองซึ่งทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องให้พระสงฆ์สาวกดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันซึ่งเรียกว่า “สังฆกรรม” เนื่องจากพระพุทธองค์มิได้เสด็จอยู่ในเวลานั้นและอาจเป็นความจำเป็นซึ่งทรงเล็งเห็นถึงอนาคตของพระศาสนาเมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วด้วยก็เป็นได้^{๒๒}

สังฆกรรม คือ กรรมที่สงฆ์พึงทำ หรือกิจที่พึงทำโดยที่ประชุมสงฆ์มี ๔ อย่าง คือ^{๒๓}

๑. **อปโลกนกรรม** กรรมที่ทำเพียงด้วยบอกกันในที่ประชุมสงฆ์ ไม่ต้องตั้งญัตติ และไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น การแจ้งการลงพรหมทัณฑ์แก่ภิกษุ

๒. **ญัตติกรรม** กรรมที่ทำเพียงตั้งญัตติ ไม่ต้องสวดอนุสาวนา เช่น อุโบสถ และปวารณา

๓. **ญัตติทุติยกรรม** กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนาหนึ่ง เช่น สมมติสีมา ให้ผ้ากฐิน

๔. **ญัตติจตุตถกรรม** กรรมที่ทำด้วยตั้งญัตติแล้วสวดอนุสาวนา ๓ หน เช่น อุปสมบท ให้ปริวาส ให้นามันต์

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๕ และ ๓๘๖-๓๘๗.

^{๒๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุข เล่ม ๑**, หน้า ๒๑๔.

^{๒๒} ปรีชา ช่างขวัญยืน, **พระคัมภีร์แห่งเมืองของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๙๘.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๑๒.

การที่จะทำสังฆกรรมแต่ละอย่างดังที่กล่าวมาได้นั้น พระพุทธเจ้าก็ทรงกำหนดจำนวน ภิกษุที่จะรวมกันเป็นสงฆ์แตกต่างกันไป คือ^{๒๔}

๑. ภิกษุจำนวน ๔ รูปขึ้นไป ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่าง ยกเว้นปวารณา ให้ผ้ากฐินอุปสมบท และอัฏฐาน เรียกว่า สงฆ์จตุรวรรค

๒. ภิกษุจำนวน ๕ รูปขึ้นไปทำปวารณา ให้ผ้ากฐิน และอุปสมบทในปัจจุบันชนบทได้ เรียกว่า สงฆ์ปัญจวรรค

๓. ภิกษุจำนวน ๑๐ รูปขึ้นไป ให้อุปสมบทในมัธยมชนบทได้ เรียกว่า สงฆ์ทศวรรค

๔. ภิกษุจำนวน ๒๐ รูป ทำอัฏฐานได้ เรียกว่า สงฆ์วิศติวรรค

๕. ภิกษุเกินกว่า ๒๐ รูปขึ้นไป ใช้ทำสังฆกรรมได้ทุกชนิด เรียกว่า สงฆ์อติเรกวิศติวรรค

การทำสังฆกรรมทุกอย่าง สงฆ์จะต้องดำเนินการในเขตแดนที่เป็นสถานที่สำหรับใช้ ประชุมซึ่งเรียกว่า “สีมา” ซึ่งต้องไม่เล็กเกินไปจนไม่อาจให้ภิกษุ ๒๑ รูปนั่งได้และไม่ใหญ่เกิน ๓ โยชน์^{๒๕} นอกจากนี้ ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ นั้น ต้องอาศัยมติในที่ประชุมสงฆ์ซึ่งจะต้องมีมติเป็นเอกฉันท์คือ ไม่มีเสียงคัดค้านจากภิกษุใดเลย หากมีภิกษุแม้รูปหนึ่งคัดค้านขึ้น สังฆกรรมนั้นถือว่าไม่สำเร็จ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าภิกษุผู้เข้าประชุมทุกรูปมีสิทธิแสดงความคิดเห็นอย่างเป็นอิสระจะคัดค้าน หรือเห็นด้วยก็ได้ ถ้าไม่เห็นด้วยก็ให้แสดงอาการคัดค้านขึ้น แต่ถ้าเห็นด้วยจะใช้วิธีการนั่งนิ่ง ในกรณีที่ผู้คัดค้านก็ต้องทำความเข้าใจกันจนกว่าจะยอมเห็นด้วย ถ้าผู้คัดค้านยังคงยืนกรานไม่เห็นด้วยสังฆกรรมนั้นย่อมไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น มติของที่ประชุมจะต้องเป็นมติเอกฉันท์ คือเห็นสอดคล้องพร้อมเพรียงกันทุกรูป^{๒๖}

อย่างไรก็ตาม ในการปกครองของคณะสงฆ์ในครั้งพุทธกาล แม้ที่ประชุมจะมีอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี แต่ที่ประชุมสงฆ์ต่างจากการปกครองด้วยรูปแบบสามัคคีธรรมและประชาธิปไตยตรงที่ไม่สามารถตัดสินใจเพื่อกำหนดทิศทางความเป็นไปต่าง ๆ ของสังคมสงฆ์ หรือออกนโยบายซึ่งมีผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ได้ เช่น การบัญญัติหรือการแก้ไขเพิ่มเติมพระวินัย เนื่องจากอำนาจดังกล่าวยังคงอยู่ที่พระพุทธเจ้า และคณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการให้กิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งบัญญัติไว้โดยพระพุทธเจ้าให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งวินัยบัญญัตินั้น อีกทั้งการประชุมและลงมติตัดสินใจร่วมกัน ก็ต้องลงมติอย่างเป็นเอกฉันท์คือ ไม่มีบุคคลใดคัดค้านเลย ไม่ได้ถือเอาเสียงส่วนใหญ่ตามแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย^{๒๗}

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๔.

^{๒๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒-๑๓.

^{๒๖} ประสาน ทองภักดี และปรีชา หงส์ไกรเลิศ, “บทที่ ๒ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐและระบบการเมืองของรัฐ”, ใน คณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, ม.ป.พ.), หน้า ๑๕.

^{๒๗} ปรีชา ช่างขวัญยืน, วรรณคดีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๑-๑๐๒.

รูปแบบการปกครองซึ่งมีสงฆ์เป็นผู้ปกครองดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าเกิดจากระเบียบ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ คือ พระวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้สงฆ์มีส่วนร่วมในการ ดำเนินกิจกรรมสำคัญต่าง ๆ แทนพระองค์ ซึ่งเป็นที่มาของการทำสังฆกรรมที่หลากหลาย และแต่ละสังฆกรรมซึ่งดำเนินการโดยสงฆ์นั้นจะต้องอาศัยความเห็นที่สอดคล้องร่วมกันของสมาชิกในที่ ประชุม ซึ่งไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียวในการตัดสินใจ เนื่องจากสังฆ กรรมทุกอย่างต้องอาศัยมติในที่ประชุมซึ่งลงมติด้อย่างเอกฉันท์ โดยไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งคัดค้าน เลยสังฆกรรมต่าง ๆ จึงจะสามารถดำเนินการสำเร็จได้ เพราะฉะนั้น รูปแบบการปกครองของสงฆ์จึง สะท้อนให้เห็นถึงการปกครองที่ให้ความสำคัญแก่สมาชิกทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจในกิจกรรมต่าง ๆ และการตัดสินใจนั้นก็ต้องสอดคล้องกันไปในทุกทิศทางเดียวกัน กิจกรรมต่าง ๆ จึงจะสำเร็จได้ ดังนั้น สังฆกรรมซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตไว้จึงเป็น เครื่องมือสำคัญของสงฆ์ เพื่อใช้ดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จ และเพื่อปกครองดูแลกันเองแทน พระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเอกฉันท์ของหมู่คณะซึ่งเป็นหลักสำคัญที่สามารถ ขับเคลื่อนสังคมสงฆ์ให้ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

นอกจากนี้ เนื่องจากสังคมสงฆ์เป็นที่รวมของสมาชิกซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย แม้ สมาชิกทุกคนจะอยู่ภายใต้พระธรรมวินัยอันเดียวกัน แต่ก็หนีไม่พ้นที่จะต้องเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา อันเนื่องมาจากเงื่อนไขต่าง ๆ มีสติปัญญา เวลา และสถานที่ เป็นต้น ทำให้ความคิดความเห็น หรือ การประพฤติปฏิบัติมีความแตกต่างกันไป เพราะฉะนั้น ในกรณีที่เกิดปัญหา คือ อธิกรณ์ต่าง ๆ ขึ้น พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบหมายภาระหน้าที่ในการระงับอธิกรณ์ให้แก่สงฆ์ โดยให้สงฆ์ได้ร่วมกัน ดำเนินการพิจารณาและวินิจฉัยตัดสินอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับ อธิกรณ์ดังที่กล่าวมา เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งพระธรรมวินัย และประทานอนุญาตให้ลงโทษแก่ผู้กระทำความ ผิด หรือก่อความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่สังคมสงฆ์ได้ด้วย

จากสังฆกรรม การระงับอธิกรณ์ต่าง ๆ และการลงโทษผู้กระทำความผิดดังที่กล่าวมา จึง สะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญในด้านการปกครองของสงฆ์ ในฐานะที่เป็นผู้ใช้อำนาจตัดสินใจในการ ดำเนินการให้กิจกรรมต่าง ๆ สำเร็จลงได้ด้วยความสะดวกและบรรลุมติประสงค์ต่าง ๆ ซึ่ง พระพุทธเจ้าทรงตั้งไว้ ด้วยความเคารพในธรรมและวินัยซึ่งทรงแสดงและทรงบัญญัติไว้แล้วนั่นเอง ไม่ ว่าพระองค์จะดำรงอยู่หรือไม่ก็ตาม ดังพระดำรัสซึ่งตรัสสั่งไว้ว่า “อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา ข้อนี้นี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและ วินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอ ทั้งหลาย”^{๒๘}

(๔) อุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้ปกครอง การปกครองในสังคมสงฆ์นี้ แม้ว่าในระดับสังคม พระพุทธเจ้าจะทรงประทานให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งเรียกว่า “สังฆกรรม” และในการแก้ไขปัญหามาธิกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นให้สำเร็จเรียบร้อยดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ในระดับส่วน บุคคล สังคมสงฆ์ก็ยังประสบปัญหาการประพฤติปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมของสมาชิกในสังคมสงฆ์ซึ่ง

^{๒๘} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติให้สังคมสงฆ์มีบุคคลผู้ทำหน้าที่คอยสอดส่องดูแลรักษาด้วยกัน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ และคอยแนะนำสั่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในแนวทางที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย บุคคลผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้เรียกว่า “อุปัชฌาย์” และ “อาจารย์” ซึ่งกลายเป็นการปกครองแบบใหม่เพิ่มขึ้นมา^{๒๙}

ดังนั้น จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า หลักรัฐศาสตร์การปกครองในพระไตรปิฎกนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎก มิใช่เพียงคัมภีร์ทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังสะท้อนแนวคิดเชิงปรัชญา สังคม และการเมืองไว้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในด้าน “พุทธวิธีการปกครอง” ซึ่งมีจุดเด่นคือการเน้นหลักธรรม ความยุติธรรม และการบริหารที่อิงคุณธรรมมากกว่าการใช้อำนาจแบบเบ็ดเสร็จ โดยสามารถสรุปแนวคิดหลัก ๆ คือ แนวคิดเรื่องธรรมราชา (ทศพิธราชธรรม) ทฤษฎีจักรวรรดิธรรม หลักสังคหวัตถุ ๔ หลักอิทธิบาท ๔ ระบบสภาและมติเอกฉันท์ ดังนั้นแนวคิดการปกครองในพระไตรปิฎกจึงมุ่งเน้นการใช้ธรรมะเป็นแกนหลัก โดยเฉพาะในเรื่องความยุติธรรม คุณธรรม และเมตตา ซึ่งสอดคล้องกับหลักรัฐศาสตร์ในเชิงอุดมคติ (Idealism) และสามารถนำมาปรับใช้กับระบบการบริหารจัดการในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในด้านจริยธรรมและธรรมาภิบาล

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธวิธีการปกครอง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับ หลักพุทธวิธีการปกครอง (Buddhist Political Thought) เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการบ้านเมือง โดยมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระไตรปิฎกจึงเป็นที่รวบรวมคำสอนในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๓ ปิฎกด้วยกัน ได้แก่ ๑) พระวินัยปิฎก คือ แหล่งรวบรวมพุทธบัญญัติที่เกี่ยวกับความประพฤติ ความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมและการดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์ และภิกษุณีสงฆ์ ๒) พระสุตตันตปิฎก คือ แหล่งรวบรวมพระธรรมเทศนา คำบรรยายต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าตรัสให้เหมาะกับบุคคลและโอกาส ตลอดจนบทพรรณนาร่องเล่า และเรื่องราวทั้งหลายที่เป็นชั้นเดิมในพระพุทธศาสนา และ ๓) พระอภิธรรมปิฎกคือแหล่งรวบรวมธรรมและคำอธิบายที่เป็นหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคล หรือเหตุการณ์^{๓๐}

การกำเนิดพุทธะนำมาซึ่งพุทธศาสนา อันเป็นกลจักรวงล้อแห่งธรรม ขับเคลื่อนสรรพสิ่งในหลากหลายมิติ^{๓๑} ประเทศไทยถือว่าเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก ในอัตราเฉลี่ย ๙๔.๖% ของคนไทยทั่วประเทศ^{๓๒} จะเห็นได้ว่า จากการที่ประเทศไทยได้ถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ มาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ครอบคลุมกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งทำให้เห็นได้ว่า คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองในหลายกรณีด้วยกัน ดังตัวอย่าง

^{๒๙} พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, หน้า ๔๔.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๗๖-๗๗.

^{๓๑} เกษภา ฝาทอง และ อธิภัทร์ เสรีรังสรรค์, (๒๕๖๑), *พระพุทธศาสนากับการเมืองในสังคมไทย, วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑, : ๑๙๕ – ๒๐๙.

^{๓๒} สำนักงานสถิติแห่งชาติ, *การสำรวจสภาวะทางสังคมและวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๔*, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๙.

ที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการบริหารงาน หรือในการปฏิบัติหน้าที่ของตน^{๓๓} พุทธศาสนาในประเทศไทย มีความสัมพันธ์กับการเมืองมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เพราะสถาบันการปกครองของไทยโดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ ทรงให้การสนับสนุนกิจการคณะสงฆ์มาโดยตลอด ไม่เพียงแต่เท่านั้น พระมหากษัตริย์หลายพระองค์ ยังได้ทรงยึดถือเอาพุทธธรรมมาเป็นหลักในการปกครองอีกด้วย ซึ่งเราจะเห็นได้จากในสมัยสุโขทัย เมื่อพ่อขุนรามคำแหงเสด็จขึ้นครองราชย์ ได้มีการวางรากฐานพุทธธรรมให้เป็นรากฐานที่มั่นคง ทรงอาราธนาพระมหาเถระสังฆราช ซึ่งเป็นพระเถระชาวลังกาที่มาเผยแผ่อยู่ที่นครศรีธรรมราช มาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในกรุงสุโขทัย มีการส่งเสริมการเรียนพระไตรปิฎก เมื่อพระยาสิทธิไชยขึ้นครองราชย์ ก็ได้มีการพัฒนาพุทธธรรมตามบริบทของสังคมไทยให้เป็นแบบ “สามประสาน” คือ ๑) การสร้างระบบความรู้ ที่เน้นเรื่องราวของการดำเนินชีวิตตามหลักกฎแห่งกรรมและไตรภูมิ เพื่อให้บุคคลมีแรงกระตุ้นในการพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น จนพันทุกขีในวัฏสงสารมุ่งเน้นให้คนเคารพในพระรัตนตรัย เห็นความสำคัญ of พระรัตนตรัยที่มีต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ๒) ระบบค่านิยมพฤติกรรมบุญที่เน้นการมีสัมมาทิฐิ ทานศีล ความกตัญญู การเชื่อฟังผู้ใหญ่ การมุ่งให้เห็นความสำคัญของการทำนุบำรุงกิจการของพระพุทธศาสนา ๓) ระบบคติความเชื่อและวิถีปฏิบัติของประชาชนทั่วไป ในเรื่องนรกสวรรค์และการทำดีทำชั่ว^{๓๔}

พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นมาในช่วงที่มนุษย์ถูกกดขี่อิสรภาพ มีการถือชั้นวรรณะ เป็นการจำกัดสิทธิ และหน้าที่ของมนุษย์ ยังผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ไม่เท่าเทียมกันในสังคม เมื่อพระพุทธองค์ได้อุบัติขึ้นในโลก ทรงปฏิเสธการถือชั้นวรรณะทั้ง ๔ คือ พรหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ด้วยการยึดถือหลัก “อาวุโส” เป็นประการสำคัญ^{๓๕} จะเห็นได้ว่า สันติภาพเป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ให้ความสำคัญ ที่จะปลดปล่อยมนุษย์ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทรงต่อสู้กับแนวทางการปกครองที่ถือชั้นวรรณะ การเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มาสู่ความเสมอภาคกันและมีเสรีภาพในการดำรงชีวิต พระพุทธศาสนาจึงมีแนวทางและหลักการที่จะนำพาชาติบ้านเมืองให้บรรลุเป้าหมายที่สงบสุข มีสันติอย่างแท้จริง^{๓๖}

๒.๒.๑ รูปแบบการปกครองของรัฐ

รูปแบบการปกครองของรัฐ หมายถึง วิธีหรือระบบที่รัฐใช้ในการบริหารจัดการอำนาจและการปกครอง โดยสามารถแบ่งออกได้เป็นหลายรูปแบบ แต่หากหมายถึง ประเทศไทย ปัจจุบันใช้รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) ซึ่งมีลักษณะ

^{๓๓} กมล สมวิเชียร, ประชาธิปไตยกับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๑๖๔.

^{๓๔} สุภาพรณ ฌ บางช้าง, ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัย ถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง, (กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๓๑.

^{๓๕} ประสิทธิ์ จันรัตน์, พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๗๖.

^{๓๖} พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (คำหมาก), , พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทางการเมืองการปกครองในสังคมไทย, วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๓): ๑-๑๔.

มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐ โดยทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ และอำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย ซึ่งใช้อำนาจผ่าน ๓ ฝ่าย ได้แก่ อำนาจอธิปไตย (รัฐสภา) อำนาจบริหาร (คณะรัฐมนตรี) อำนาจตุลาการ (ศาล) รูปแบบหลักของการปกครองในโลก แบ่งได้เป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ ระบอบประชาธิปไตย (Democracy) เช่น ไทย, ญี่ปุ่น, อังกฤษ, สหรัฐฯ และระบอบเผด็จการ (Dictatorship) เช่น ประเทศที่ผู้นำรวมศูนย์อำนาจ ไม่ผ่านการเลือกตั้งโดยประชาชน

๑) รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองซึ่งมีความโดดเด่นอย่างยิ่งในพระไตรปิฎก เนื่องจากบทบาทของผู้ปกครองมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดในฐานะเป็นผู้อุปถัมภ์สำคัญทั้งในพุทธกาลและหลังพุทธกาล ทำให้พระพุทธศาสนาตั้งหลักปักฐานในสังคมชมพูทวีปหรืออินเดียในปัจจุบันได้อย่างมั่นคงเป็นระยะเวลาหนึ่ง จนได้รับการเผยแผ่ออกไปอย่างกว้างขวางทั่วทั้งชมพูทวีป และต่อมาภายหลังพุทธกาลยังได้ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปยังประเทศอื่น ๆ ทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียด้วย

คำว่า "ราชาธิปไตย" ในภาษาไทยนี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้อธิบายไว้ว่า "ราชาธิปไตย" มาจากคำว่า ราช+อธิปไตย ในภาษาบาลี ราชาธิปไตย จึงหมายถึง ระบอบการปกครองแบบหนึ่งที่มีพระราชาเป็นใหญ่^{๓๗}

ในภาษาอังกฤษ คำว่า "ราชาธิปไตย" ใช้คำว่า "Monarchy" ซึ่งมาจากคำจากคำว่า "monarchia" ในภาษากรีก แปลว่า "ปกครองโดยคนเดียว"^{๓๘} เพราะฉะนั้น ราชาธิปไตย (Monarchy) ก็คือ คำสามัญทั่วไปเพื่อประโยชน์ในการอธิบายรูปแบบการปกครองใด ๆ ที่มีกษัตริย์เป็นประมุขสูงสุด ในระบอบราชาธิปไตย บุคคลผู้มีพระนามเป็นพระราชา คือองค์อธิปัตย์ (ผู้มีอำนาจสูงสุด) เป็นประมุขของรัฐ"

จากนิยามความหมายดังกล่าว จะเห็นได้ว่ารูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตยมีความสัมพันธ์กับผู้ปกครองที่เรียกว่า "กษัตริย์" หรือ "ราชา" อย่างแยกกันไม่ออกในฐานะที่เป็นผู้ปกครองและมีอำนาจ และในการปกครองแบบราชาธิปไตย คำว่า "รัฐบาล" และ "รัฐ" มีความสัมพันธ์กับผู้ปกครองที่เรียกว่า "กษัตริย์" หรือ "ราชา" อย่างแยกกันไม่ออกในฐานะที่เป็นผู้ปกครองและมีอำนาจ และในการปกครองแบบราชาธิปไตย คำว่า "รัฐบาล" และ "รัฐ" มีความหมายเท่ากับคำว่า "พระมหากษัตริย์" เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงเป็นทั้งผู้นำและผู้คุ้มครองประชาชนในยามสงครามและเป็นผู้ปกครองในยามสงบ^{๓๙}

^{๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๙๕๑.

^{๓๘} นาธาเนียล ฮาร์ริส, ระบอบการปกครอง : ราชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ปาเจรา จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓.

^{๓๙} ควอริส เวลส์, การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ, กาญจนี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์ แปล, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๓.

ราชาธิปไตย หมายถึง การปกครองที่มีพระมหากษัตริย์ หรือพระราชาเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำและผู้ปกครอง อีกทั้งมีอำนาจสูงสุดในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว เมื่อพระมหากษัตริย์หรือพระราชาใช้อำนาจที่มีอยู่นั้นให้เป็นไปบริบูรณ์แต่เพียงผู้เดียว จึงเรียกรูปแบบนี้ได้อีกคำว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy)^{๔๐}

อย่างไรก็ตาม ไม่มีใครรู้แน่ชัดว่าราชาธิปไตยก่อตั้งครั้งแรกเมื่อใด แต่เป็นที่เชื่อกันว่าระบอบนี้เกิดขึ้นเมื่อสังคมในยุคแรก ๆ เริ่มมีความซับซ้อน เริ่มมีกลุ่มชนผู้ชำนาญการ เช่น ชุนนาง นักรบ นักบวช ขาวนา ชาวไร่เกิดขึ้น สังคมเช่นนี้จำเป็นต้องมีการบริหารจัดการมากขึ้น จึงปรากฏบุคคลคนหนึ่งขึ้นมา เพื่อมาควบคุม และชี้นำกลุ่มชนเหล่านี้ คนคนนั้นคือ กษัตริย์^{๔๑}

ในสังคมอินเดียนั้น ศาสนาพราหมณ์เป็นศาสนาซึ่งมีอยู่ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะบังเกิดขึ้น และมีบทบาทอย่างมากต่อการกำหนดลักษณะสังคมของอินเดียในทุก ๆ ด้านสำหรับผู้ปกครองที่เรียกว่า กษัตริย์ หรือราชาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ถูกจัดอยู่ในวรรณะกษัตริย์และถูกนำไปยึดโยงกับเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ คือ พระพรหม ซึ่งแบ่งบุคคลในสังคมออกเป็น ๔ วรรณะด้วยกัน โดยเชื่อว่าแต่ละวรรณะนั้นเกิดจากอวัยวะต่าง ๆ ของพระพรหมและมีหน้าที่แตกต่างกันไป^{๔๒}

การแบ่งคนออกเป็นวรรณะ ๔ นี้เป็นประเพณีที่สำคัญและถือกันอย่างเคร่งครัดในสังคมอินเดีย จนกลายมาเป็นเครื่องมือกีดกันทางชนชั้น และดูหมิ่นเหยียดหยามกัน เนื่องจากพวกพราหมณ์มีอิทธิพล และบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางของสังคมอินเดียให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง ทั้ง ๆ ที่เดิมทีการแบ่งคนออกเป็นวรรณะต่าง ๆ นี้เป็นเรื่องของการแบ่งหน้าที่ และอาชีพให้แก่คนในสังคม ดังที่ กรูณา-เรอองูไร กุศลาสัย ได้แสดงความเห็นไว้ว่า เดิมทีระบบวรรณะเป็นการแบ่งหน้าที่และอาชีพให้แก่คนในสังคม มีความยืดหยุ่นไม่เข้มงวด แต่ต่อมาได้เสื่อมความหมายเดิมกลายเป็นประเพณีที่ถือกันแบบเถรสองบาตร วรรณะสูงเอารัดเอาเปรียบ เหยียดหยามและเหยียบย่ำวรรณะต่ำ ทั้งนี้ด้วยเหตุทางผลประโยชน์เป็นสำคัญประการหนึ่ง^{๔๓}

ดังนั้น ราชาธิปไตยตามแบบพุทธศาสนา ผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครองคือ พระมหากษัตริย์ หรือพระราชานั้น เกิดขึ้นจากพัฒนาการของสังคมมนุษย์ และการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งได้รับการคัดเลือก และแต่งตั้ง (สมมติ) ขึ้นมาจากสมาชิกในสังคมที่ตกลงร่วมกันให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีบทบาท และหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้นำและผู้ปกครอง เพื่อดูแลแก้ไขปัญหาสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย จึงเรียกบุคคลนั้นว่า “สมมติราชา” คือ ผู้ปกครองที่ถูกเลือก และแต่งตั้งขึ้นมาให้ทำหน้าที่ตามมติของสมาชิกในสังคม เพราะฉะนั้นบุคคลนั้นจึงสามารถใช้อำนาจในการปกครองได้อย่างชอบธรรม และตามแบบพุทธ หากพระมหากษัตริย์ หรือพระราชาพระองค์ใดมีจิตใจที่ดีมีธรรมะ ประพฤติปฏิบัติ ตนได้อย่างถูกต้องน่าเคารพนับถือ และได้รับการยอมรับจากประชาชน

^{๔๐} เดโช สวานานนท์, พจนานุกรมศัพท์การเมือง, หน้า ๒๒๐.

^{๔๑} นารายณ์ ฮาร์ริส, ระบอบการปกครอง : ราชาธิปไตย, หน้า ๑๓.

^{๔๒} พระญาณวโรดม (ประยูร สนตงกูรเถร), ศาสนาต่าง ๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑-๑๒.

^{๔๓} กรูณา-เรอองูไร กุศลาสัย, การตีความ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

พระมหากษัตริย์ หรือพระราชอาพระองค์นั้นก็จะได้รับการยกย่องให้เป็น “สมมติเทพ” คือ เทวดาโดยสมมติ แต่ไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ตามความเข้าใจของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งแนวคิดนี้สะท้อนให้เห็นว่าบุคคลธรรมดาถ้ากระทำความดีก็อาจได้รับการยกย่องให้เป็นเทพได้เช่นเดียวกัน^{๔๔} ดังนั้น พระมหากษัตริย์ หรือพระราชอาตามแบบพุทธ จึงเป็นพระมหากษัตริย์ หรือพระราชอาที่เกิดจากธรรมคือ การปฏิบัติตามหน้าที่นั่นเอง ซึ่งเป็นหลักการที่คอยควบคุมพระมหากษัตริย์ หรือพระราชอาให้อยู่ในครรลองอันดีงาม

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย (Monarchy) เป็นระบบที่มีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุขของรัฐ โดยตำแหน่งพระมหากษัตริย์จะได้มาจาก การสืบทอดทางสายเลือด หรือราชวงศ์ ไม่ใช่การเลือกตั้งจากประชาชน รูปแบบนี้มีหลายลักษณะ ลักษณะทั่วไปของระบอบราชาธิปไตย คือ มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ ตำแหน่งพระมหากษัตริย์เป็นแบบสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น (เช่น จากพ่อสู่ลูก) และพระมหากษัตริย์มักจะได้รับความเคารพสูงในฐานะสัญลักษณ์ของชาติ ศาสนา และความมั่นคง และประเภทของราชาธิปไตยประกอบด้วย ราชาธิปไตยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) คือ พระมหากษัตริย์มีอำนาจสูงสุดในทุกด้าน เช่น กฎหมาย การบริหาร การตุลาการ ไม่มีรัฐธรรมนูญหรือมีแต่ไม่จำกัดอำนาจของกษัตริย์ ตัวอย่างในอดีต เช่น ฝรั่งเศสในยุคพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ไทยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ และราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Monarchy) คือ มีพระมหากษัตริย์เป็นเพียงประมุขทางพิธีการ ไม่มีอำนาจทางบริหารหรือการเมืองจริง อำนาจในการบริหารประเทศอยู่กับรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง และตัวอย่างประเทศปัจจุบัน อังกฤษ ญี่ปุ่น สวีเดน ไทย (ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕)

๒) รูปแบบการปกครองแบบสาคัคคีธรรม รูปแบบการปกครองแบบสาคัคคีธรรม คือ รูปแบบการปกครองซึ่งกลุ่มชนผู้ปกครองมีความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจกัน และมีระบิเียบวินัยเป็นเครื่องดำรงรักษาความสาคัคคีไว้^{๔๕} รูปแบบการปกครองแบบสาคัคคีธรรมนี้เป็นรูปแบบการปกครองอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิดเช่นเดียวกับราชาธิปไตย และในพุทธกาลนิยมใช้ในการปกครองของรัฐ หรือแคว้นเล็ก ๆ ทางตอนเหนือของชมพูทวีป หรืออินเดียในปัจจุบัน^{๔๖}

รูปแบบการปกครองแบบสาคัคคีธรรมนี้ มีนักวิชาการเรียกชื่อแตกต่างกันออกไป เช่น รามะ คังกร ตรีปถิ (Rama Shankar Tripathi) เรียกว่าสมาพันธรัฐ เนื่องจากลักษณะรัฐเกิดจากการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ของรัฐเล็ก ๆ ^{๔๗} เอ.เอส. อัลเตกการ์ (A.S. Altekar) เรียกว่าสาธารณรัฐ

^{๔๔} ประสาน ทองภักดี และปริษา หงส์ไกรเลิศ, “บทที่ ๒ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐและระบบการเมืองของรัฐ”, ในคณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์, รัฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗.

^{๔๕} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๓๓.

^{๔๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ เล่ม ๑, หน้า ๙-๑๒. หรือในพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย, หน้า ๒๕.

^{๔๗} Rama Shankar Tripathi, History of Ancient India, (Delhi: Motilal Banarsidass, ๑๙๘๑), p. ๘๓.

เนื่องจากลักษณะการปกครอง ประชาชนเป็นผู้เลือกผู้ปกครอง^{๔๘} และริส เดวิดส์ (T. W. Rhys Davids) เรียกว่ารูปแบบสาธารณรัฐอภิชนาธิปไตย (Aristocratic republics) เนื่องจากลักษณะการปกครองที่มีอภิชนจำนวนน้อยเป็นผู้ปกครอง^{๔๙} แต่ในแวดวงพุทธศาสนิกชนในเมืองไทยมักจะเรียกรูปแบบการปกครองแบบนี้ว่าแบบสามัคคีธรรม เนื่องจากมีเหตุการณ์ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสถึงเหตุที่ทำให้รัฐเหล่านี้เข้มแข็ง โดยตรัสธรรมซึ่งทำให้เกิดความสามัคคีในรัฐ คือ อปริหานิยธรรมนั่นเอง^{๕๐}

ในพุทธกาลรัฐ หรือแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรมนี้ส่วนใหญ่จะเป็นรัฐ หรือแคว้นเล็ก ๆ ที่เป็นแคว้นใหญ่จริง ๆ มีเพียงไม่กี่แคว้น มีแคว้นมัลละ และแคว้นวัชชี เป็นต้น เนื่องจากแคว้นมัลละ และวัชชีเป็นแคว้นที่มีชื่อเสียงทางด้านมีความสามัคคี และมีความเข้มแข็ง สามารถต้านทานรัฐราชาธิปไตยที่มารุกรานได้ยาวนานที่สุด แม้ว่าทั้ง ๒ แคว้นจะถูกมองว่ามีความสำคัญในทางการเมืองมากที่สุด^{๕๑} แต่ก็กำลังสูญสิ้นอำนาจไป เนื่องจากแคว้นใหญ่ที่ปกครองด้วยรูปแบบการปกครองแบบราชาธิปไตย เช่น แคว้นโกศล แคว้นมคธ ได้ขยายอำนาจเพื่อยึดแคว้นสามัคคีธรรมเหล่านี้ไปอยู่ในอำนาจ และในที่สุดแคว้นสามัคคีธรรมที่มีอำนาจน้อยก็ถูกรวมเข้าไว้ในอาณาเขตของแคว้นราชาธิปไตยจนหมดสิ้น^{๕๒} แคว้น หรือรัฐที่มีการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีทั้งหมด ๙ แคว้นด้วยกัน ดังนี้^{๕๓}

- (๑) แคว้นศากยะหรือสักกะ มีเมืองหลวงชื่อกบิลพัสดุ์
- (๒) แคว้นโกลิยะ มีเมืองหลวงชื่อรามคาม หรือเทวทหะ
- (๓) แคว้นพุลิหรือพลิส มีเมืองหลวงชื่ออัลลกะปปะ
- (๔) แคว้นกาลามะ มีเมืองหลวงชื่อเกสปุตตะ
- (๕) แคว้นภคคะ มีเมืองหลวงชื่อสุสุมารคิระ
- (๖) แคว้นมัลละ มีเมืองหลวงชื่อกุสินารา ภายหลังแยกมาเป็นปาวาอีกเมือง
- (๗) แคว้นโมริยะ มีเมืองหลวงชื่อปิฬลิวันะ
- (๘) แคว้นวิเทหะ มีเมืองหลวงชื่อมิถิลา

^{๔๘} A.S. Altekar, *State and Government in Ancient India*, (Delhi: Motilal Banarsidass, ๑๙๕๘), p. ๑๐๙. อ้างใน ปรีชา ช้างขวัญยืน, *วรรณคดีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๕.

^{๔๙} T. W. Rhys Davids, *Buddhist India*, p. ๑. หรือใน ปรีชา ช้างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๐.

^{๕๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *พุทธประวัติ เล่ม ๑*, หน้า ๙. หรือ ปรีชา ช้างขวัญยืน, *วรรณคดีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๕.

^{๕๑} บรรจบ บรรณรุจิ, *ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ*, หน้า ๑๕๗.

^{๕๒} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมล คีมทอง, ๒๕๒๖), หน้า ๒๕-๒๘.

^{๕๓} Richard A. Gard, *Buddhist Political Thought; A Study of Buddhism in Society*, (Bangkok: Mahamakuta University, ๑๙๕๖), pp. ๗๔-๗๕., หรือ ปรีชา ช้างขวัญยืน, *วรรณคดีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๖.

(๙) แคว้นลิจฉวีหรือวัชชี มีเมืองหลวงชื่อเวสาลี

อย่างไรก็ตาม ในแคว้น หรือรัฐสามัคคีธรรมนี้ก็มีผู้นำเพื่อทำหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐ ดังที่ นักวิชาการบางท่านได้อธิบายว่ามีการเลือกบุคคลใดบุคคลหนึ่งขึ้นมาทำหน้าที่เป็นผู้นำของแคว้น หรือ รัฐ เช่น กรณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย อธิบายไว้ว่า “ประชาชนเลือกบุคคลที่มีความสามารถขึ้นเป็น ประมุข หรือผู้นำ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งในช่วงเวลาที่กำหนดไว้ เมื่อครบกำหนดก็มีการเลือกกันใหม่”^{๕๔} เช่นเดียวกับ ปรีชา ช้างขวัญยืน ก็ได้อธิบายไว้ทำนองเดียวกันว่าผู้นำของรัฐเหล่านี้มาจากการเลือก ของประชาชนว่า “รัฐย่อยซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นรัฐเหล่านี้ประกอบด้วยคนเผ่า ซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ปกครองตนเอง หัวหน้ามาจากการเลือกของคนในเผ่า”^{๕๕} แต่ ริต เดวิดส์ (Rhys Davids) ได้อธิบายถึง เรื่องนี้ไว้ว่า “ผู้นำสูงสุดซึ่งเราไม่อาจทราบได้ว่ามีวิธีเลือกกันมาอย่างไรและใช้เวลาเลือกกันนานเท่าใด จะได้รับเลือกให้เป็นประธานที่ประชุมและประมุขแห่งรัฐกรณีไม่มีการประชุม”^{๕๖}

จากความเห็นของนักวิชาการดังกล่าว จะเห็นได้ว่า นักวิชาการส่วนหนึ่งมีความเห็น ตรงกันว่าผู้นำของรัฐสามัคคีธรรมนี้มาจากการเลือกตั้ง แต่ผู้วิจัยเห็นด้วยกับริต เดวิดส์ (Rhys Davids) ซึ่งกล่าวว่าเราไม่อาจทราบได้ว่ามีวิธีเลือกกันมาอย่างไรและใช้เวลาเลือกกันนานเท่าใด เนื่องจากผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาอื่น ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นวิธีการ เลือกตั้งประมุข หรือผู้นำแห่งรัฐสามัคคีธรรมนี้ว่าได้รับการเลือกมาจากประชาชน หรือได้รับการเลือก มาจากกลุ่มชนชั้นนำที่อยู่ในวรรณะเดียวกันคือ กษัตริย์ แต่มีความเป็นไปได้ว่ามาจากการเลือกของกลุ่ม ชนชั้นนำที่อยู่ในวรรณะเดียวกันคือ กษัตริย์มากกว่า เนื่องจากรัฐสามัคคีธรรมเหล่านี้มีชนชั้นนำซึ่งอยู่ ในวรรณะกษัตริย์อยู่จำนวนมาก เช่น แคว้นวัชชีมีผู้นำ หรือหัวหน้าซึ่งเรียกว่า “ราชา” ทำหน้าที่ ปกครองในเวลาหนึ่ง ๆ บริหารร่วมกันถึง ๗,๗๐๗ องค์กร ผลัดเปลี่ยนกันเป็นประมุขตามวาระ^{๕๗} ใน แคว้นมัลละ และแคว้นสักระก็มียุคที่หนึ่งเป็นเจ้าหรือราชาจำนวนมากซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นนำของแคว้น เช่นเดียวกัน^{๕๘} เพราะฉะนั้น ในแคว้นที่ปกครองด้วยรูปแบบสามัคคีธรรมเหล่านี้ อภิชน (Aristocrat) คือ กลุ่มชนชั้นนำที่เป็นเจ้าซึ่งเรียกว่า “ราชา” มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในทางการเมืองการปกครอง มากกว่าประชาชนโดยทั่วไป^{๕๙} เพราะฉะนั้น การปกครองรูปแบบสามัคคีธรรมนี้จึงมีลักษณะใกล้เคียง กับรูปแบบการปกครองในปรัชญากรีก โดยอาริสโตเติล (Aristotle ๓๘๔-๓๒๒ B.C.) นักปรัชญากรีก โบราณได้จัดแบ่งไว้ คือ “Aristocracy” ในภาษาอังกฤษ หรือ “อภิชนาธิปไตย” ในภาษาไทย ซึ่งเป็ นการปกครองโดยกลุ่มบุคคล ซึ่งอาริสโตเติลมองว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดี เนื่องจากส่งเสริมให้ ผู้ปกครองใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และอภิชนาธิปไตยนี้มุ่งเน้นเรื่องวัฒนธรรมและคุณธรรม

^{๕๔} กรณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, *อินเดียสมัยพุทธกาล*, หน้า ๕๑-๕๒.

^{๕๕} ปรีชา ช้างขวัญยืน, *พระคัมภีร์ทางการเมืองของพระพุทธศาสนา*, หน้า ๖.

^{๕๖} T. W. Rhys Davids, *Buddhist India*, p. ๑๙.

^{๕๗} พระราชวรมุนี (ประยุทธิ์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๕๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๒, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๒๑-๔๐.

^{๕๙} วีระ สมบูรณ์, *รัฐธรรมนูญในอดีต*, หน้า ๕๙.

ของคนชั้นสูงในสังคมเป็นสำคัญ โดยกำหนดว่าชนชั้นปกครองคือ ผู้ที่มีวัฒนธรรมสูง และมีคุณธรรม เพื่อให้ทำหน้าที่ตรวจสอบในการใช้อำนาจซึ่งกันและกัน^{๖๐}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า รูปแบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม เป็นแนวความคิดการปกครองที่เน้น ความสามัคคี ประองตอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขของคนในสังคม เป็นรูปแบบที่มักเน้น คุณธรรม จริยธรรม และหลักธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะในบริบทไทย จะมีความเกี่ยวข้องกับพุทธ ศาสนาอย่างมาก การปกครองแบบสามัคคีธรรม จึงเป็นการปกครองที่เน้นธรรมะ ความสามัคคี และ ความร่วมมือระหว่างผู้นำกับประชาชน เพื่อให้สังคมสงบสุข

๒.๒.๒ รูปแบบการปกครองของคณะสงฆ์

พระสงฆ์ในประเทศไทยใช้พระวินัยที่เป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดเพื่อใช้ปกครองสงฆ์หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดีพ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ด้านการบริหาร เมื่อมีพระสาวกไม่มาก พระพุทธองค์ทรงบริหารด้วยพระองค์เองโดยมีพระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระ ต่อมาภิกษุเพิ่มมากขึ้นทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ ทำกิจกรรมทั้งปวง เช่น การให้บรรพชา อุปสมบท การกรณการณ กำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ส่วนการบริหารคณะสงฆ์โดยรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่มีบัญญัติในพระวินัย แต่ก็ได้ขัดพระวินัยด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพุทธศาสนา มีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม วัด ซึ่งในการบริหารหมู่คณะถ้าได้ยึดเอาการบริหารตามหลักธรรมข้ออธิธานิยธรรมคือ ธรรมที่ทำให้ไม่เสื่อม ย่อมทำให้เกิดความเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี ๗ อย่าง ดังนี้ ๑) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ๒) เมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก และพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่บัญญัติขึ้น ไม่ถอนสิ่งที่พระองค์บัญญัติไว้แล้วสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ๔) ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสงฆ์เคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน ๕) ไม่ลุอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น ๖) ยินดีในเสนาสนะป่า ๗) ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนภิกษุสามเณรซึ่งเป็นผู้มีศีล ซึ่งยังไม่มาสู่อาวาสขอให้มาที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข เพื่อให้สถาบันสงฆ์ของเราเจริญก้าวหน้าอย่างถาวรมั่นคงเพื่อเป็นที่พึ่งอาศัยทางจิตวิญญาณให้แก่พุทธศาสนิกชนต่อไป^{๖๑}

๑) การปกครองคณะสงฆ์ไทย การปกครองคณะสงฆ์หรือสถาบันสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธเจ้าจะทรงดูแลด้วยพระองค์เองทรงอยู่ในฐานะประมุข และทรงให้ความสำคัญเสมอภาคในการบัญญัติสิกขาบทต่างๆ พระองค์จะทรงทำท่ามกลางสงฆ์สังฆกรรมต่างๆ ที่กระทำต้องได้รับเสียงเอากันท์จากคณะสงฆ์จึงจะสามารถดำเนินต่อไป ทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปอย่างรวดเร็วสิ่งที่

^{๖๐} สมบัติ อารังธยวงศ์, การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม, ๒๕๕๔), หน้า ๘๘.

^{๖๑} นริศ ประณมชัย, การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักภิกษุอธิธานิยธรรม ๗, Journal of Roi Kaensarn Academi ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (ประจำเดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๙) : ๑-๑๕.

พระพุทธองค์ทรงทิ้งไว้เป็นมรดกมาถึงปัจจุบันก็คือ พระธรรมวินัยซึ่งจะเป็นหลักในการที่สถาบันสงฆ์จะใช้เป็นสื่อในการสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้กับชาวโลกต่อไป และจะเป็นสิ่งกำหนดบทบาทหรือจุดยืนในด้านความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์กับสังคมชาวโลกในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย^{๖๒} เช่นเดียวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์ย่อมต้องมีความเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำในการบริหาร โดยบริหารตามหลักภาวะผู้นำนั้นมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำที่มีหน้าที่ในการดูแลปกครองคณะสงฆ์แม้ว่าจะเกิดปัญหาจากภายในและภายนอกคณะสงฆ์ก็ตาม พระพุทธองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถบริหารกิจการคณะสงฆ์ให้รอดพ้นจากภัยต่างๆ ได้จนกระทั่งเสด็จดับขันธปรินิพพาน หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว พระมหากัสสปะผู้เป็นพระสาวกสำคัญที่ได้รับการคัดเลือกจากคณะสงฆ์ให้เป็นประธานใหญ่ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ที่ถ้ำสัตตบรรณในเขาเวภารบรรพต เขตกรุงราชคฤห์^{๖๓}

หลังจากสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระมหาเถระไปประกาศพระพุทธศาสนา ๙ สายและประเทศไทยได้รับผลจากการเผยแผ่คราวนั้นด้วย^{๖๔} ทำให้พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิอันเป็นที่ตั้งของประเทศไทยและอีกหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ยุคกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีของไทยก็ยังคงมีการใช้หลักภาวะผู้นำควบคู่กับหลักพุทธธรรม ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์มาโดยตลอด จนถึงในยุคปัจจุบัน

๒) การปกครองคณะสงฆ์ การปกครองคณะสงฆ์เป็นรูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งเป็นองค์กรหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะเกิดขึ้นในสังคมชาวพุทธที่มีรูปแบบ และประวัติอย่างยาวนานลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ตามแบบพระธรรมวินัยการปกครองคณะสงฆ์ ได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล หลักที่ใช้ในการปกครองครั้งนั้นคือ พระธรรมวินัยพระพุทธเจ้าทรงปกครองคณะสงฆ์โดยธรรมมาธิปไตย กล่าวคือ ทรงแสดงธรรมบัญญัติพระวินัย การบริหารกิจการคณะสงฆ์และการพระพุทธศาสนา และทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพระสงฆ์โดยที่พระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชา มีพระสารีบุตรเป็นพระธรรมเสนาบดีเป็นผู้ช่วยตามที่ทรงโปรดให้ช่วยพร้อมพระโมคคัลลานะและพระเถระทั้งหลาย ผู้เป็นสังฆมิตรและสังฆปริณายกเป็นหมู่ๆ ทรงมอบให้สงฆ์เพื่อเป็นสมานสังวาสกัน เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย และต้องมีมติเป็นเอกฉันท์เป็นสำคัญ

ทัศนนักปราชญ์เกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์หลายท่านได้ให้ความหมายไว้หลายท่านดังนี้

(๑) สังคมสงฆ์มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุแต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติอย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดีพ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส และเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรมดังข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แลเราจักบัญญัติสิกขาบท

^{๖๒} พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาที่สากกลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๔), หน้า ๓๒.

^{๖๓} สง่า หล่อสำราญ, ตำนานพระพุทธสาวก, หน้า ๑๗.

^{๖๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย, หน้า ๙.

แก่ภิกษุทั้งหลายด้วยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ เพื่อชมเพื่อเกื้อยาก เพื่อสำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคตเพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้วเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม เพื่อถือพระวินัย

(๒) ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มาก พระพุทธองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เองโดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มมากขึ้น และมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพระพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มมากขึ้นอีกทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน กำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับเป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์โดยรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็มิได้ขัดพระวินัย

(๓) ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางราชอาณาจักร มีกฎหมายหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำ หรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีพระธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักร มีกระบวนการพิจารณาตัดสินหรืออธิกรณ์และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศสำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจถือว่าไม่ผิด^{๒๕}

ลักษณะการใช้อำนาจการปกครองคณะสงฆ์ตามพระธรรมวินัย การใช้อำนาจในการปกครองคณะสงฆ์พระพุทธเจ้าทรงวางกรอบเพื่อประโยชน์แก่การปกครองจึงทรงบัญญัติไว้ ๑๐ ประการดังนี้

๑. เพื่อความรับทราบวาทะแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์
๓. เพื่อชมบุคคลเพื่อเกื้อยาก
๔. เพื่อการอยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก
๕. เพื่อป้องกันอาสวะอันบังเกิดจากปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส

^{๒๕} สุนทร ฦ รังสี, สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐), หน้า ๓๕-๖๐.

๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว

๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

๑๐. เพื่อถือตามพระวินัย^{๖๖}

การปกครองคณะสงฆ์เป็นการปกครองตามพระธรรมวินัย คือ การปกครองคณะสงฆ์ จะยึดถือพระธรรมวินัยเป็นธรรมนูญการปกครอง โดยใช้อำนาจรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุนการปกครองคณะสงฆ์หาที่มีความไม่เรียบร้อยเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ต้องอาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ไขความไม่เรียบร้อย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยคณะสงฆ์จัดระบบการปกครอง ทรงตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ร.ศ. ๑๒๑ มาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ร.ศ. ๑๒๑ และได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๔๘๔ จัดระบบการปกครองใหม่ ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองแบบราชาอาณาจักร มาในสมัยพระบาทสมเด็จพระภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อจัดการปกครองคณะสงฆ์ในรูปแบบใหม่ จึงได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๕ และถัดมาในปีพ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ใช้เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน^{๖๗}

ระเบียบการปฏิบัติปกครองคณะสงฆ์กำหนดให้มีเจ้าคณะมหานิกายและเจ้าคณะธรรมยุตปกครองบังคับบัญชาวัด และพระภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ โดยมีแบบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง มีมหาเถรสมาคมเป็นศูนย์กลางรวมอำนาจปกครอง และกิจการคณะสงฆ์ทั้งสิ้นของคณะสงฆ์ไทย เป็นศูนย์รวมเขตการปกครองและ เจ้าคณะส่วนกลาง ซึ่งเป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง โดยกำหนดเขตการปกครองได้แก่ เขตการปกครองบังคับบัญชาเจ้าคณะ เจ้าอาวาสและภิกษุสามเณรในนิกายนั้นๆ ในส่วนกลาง จะแยกส่วนปกครองเป็นคณะนิกายเรียกว่า “หน” มี ๔ หน คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก และหนใต้ในส่วนของคณะธรรมยุต เรียกว่า คณะธรรมยุตจะรวมเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค และวัดธรรมยุตเป็นเขตเดียวกันการปกครองสงฆ์ในส่วนกลาง ได้แก่ เจ้าคณะหนใหญ่ ซึ่งเป็นพระสังฆาธิการในส่วนกลาง เป็นผู้ประสานงานกับสมเด็จพระสังฆราช มีมหาเถรสมาคม เป็นหน่วยงานในส่วนกลางและประสานงานกับเจ้าคณะในส่วนภูมิภาค ปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ในเขตปกครองของตน เรียกว่า หน มีเจ้าคณะหนใหญ่ ๕ หน คือ

๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง

๒. เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ

๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก

^{๖๖} ไซย ณ พล, การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมมาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗๒-๑๗๓.

^{๖๗} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์), เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้

๕. เจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุต^{๖๘}

อำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะหนใหญ่ ในเขตปกครองของตนมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ดังนี้

๑. ดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

๒. ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษา สงเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ให้ดำเนินไปด้วยดี

๓. วินิจฉัยการลงนิคหกรรม วินิจฉัยข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค หรือมีอำนาจหน้าที่ในกรณีที่ได้รับมอบหมายอย่างอื่นจากมหาเถรสมาคม

๔. แก้ไขข้อขัดข้องของเจ้าคณะภาคให้เป็นไปโดยชอบ

๕. ควบคุมบังคับบัญชาเจ้าคณะและเจ้าอาวาส ตลอดถึงพระภิกษุสามเณรผู้อยู่ในบังคับบัญชาหรืออยู่ในเขตปกครองของตน และชี้แจงแนะนำการปฏิบัติหน้าที่ของผู้อยู่ในบังคับบัญชา ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย

๖. ตรวจสอบและประชุมพระสังฆาธิการในเขตปกครองของตนระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ในส่วนภูมิภาค^{๖๙}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ไทยเป็นระบบการปกครองภายในของพระสงฆ์ในประเทศไทย ซึ่งมีโครงสร้างชัดเจนตาม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยมีลำดับชั้นและการบริหารแบบลำดับชั้นคล้ายการปกครองของรัฐ โดยมีหลักการสำคัญ คือ มีสมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุขสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย ใช้ระบบ การปกครองแบบลำดับชั้น ตั้งแต่ระดับประเทศจนถึงวัด และยึดหลักพระธรรมวินัยควบคู่กับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในการบริหารจัดการ และการปกครองคณะสงฆ์ไทยเป็นระบบลำดับชั้น มีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข ใช้หลักพระธรรมวินัยและกฎหมายบ้านเมืองในการจัดการกิจการสงฆ์ทั่วประเทศ

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองการปกครองเชิงพุทธ

ประเทศอินเดียสมัยพุทธกาล มีการปกครองเป็นรัฐต่าง ๆ มากมาย ที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก มี ๑๖ แคว้น แต่รัฐที่มีอำนาจจริง ๆ ได้แก่ มคธ โกศล วัชชี วังสะ และอวันตี ระบบการปกครองส่วนมากเป็นราชาธิปไตย (Monarchy) แต่ก็มีหลายรัฐที่เดียวที่มีระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม (Tribal Republic) ซึ่งถือว่าเป็นประชาธิปไตยแบบหนึ่ง มีสภาเชื้อสัณฐานการ เป็นที่

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๖๙} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑) หน้า ๑๘๔.

ประชุมของรัฐ เพื่อพิจารณาร่วมกัน ลงมติตัดสินปัญหาต่าง ๆ ตัวอย่างที่ปรากฏในระบบการปกครองแบบสามัคคีธรรม ในแคว้นวัชชีนั้น กล่าวกันว่าผู้มีหน้าที่ทำหน้าที่ปกครองถึง ๗,๗๐๗ ท่าน ต้องหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนเป็นประมุขตามวาระ ยิ่งกว่านั้น เมื่อไม่นานมานี้ ได้มีการค้นพบหลักฐานจากคัมภีร์พระวินัยของนิกายสรวา สติวาท ซึ่งให้หลักฐานบางอย่างเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญชาววัชชี โดยที่คัมภีร์บาลีไม่พูดถึง ตามหลักฐานนี้ เมืองเวสาลีแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือส่วนที่คนชั้นสูง ชั้นกลางและชั้นต่ำ อาศัยอยู่ แต่สภาสูงสุดมิได้ประกอบด้วยชนชั้นสูงเท่านั้น เพราะปรากฏว่า แม้สมาชิกใหม่ก็ได้รับการต้อนรับให้เข้าสู่สภา และได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งสูงสุดด้วย ข้อนี้แสดงว่าเป็นสภาของประชาชน ดังจะเห็นว่าการขัดขวางอภิสิทธิ์ของคนบางกลุ่ม ทั้งประกาศให้มีการเลือกตั้งอย่างเสรีโดยสภา (สังฆะ/คณะ) เพื่อเข้าสู่ตำแหน่งต่าง ๆ รวมทั้งตำแหน่งแม่ทัพซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดในรัฐด้วย^{๗๐}

ในสภา (สันฐาการ) ประกอบด้วยกลุ่มต่าง ๆ คือ วรคยะ คฤหะ และปักษะ ซึ่งมักขัดแย้งกันบ่อยครั้ง เพื่อช่วงชิงอำนาจ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาในสภา คำว่า ทวันทวะ เป็นศัพท์ที่ใช้ระบุพรรคคู่แข่ง และคำว่า วุยตกรรมณะ แสดงการแข่งขันกัน ส่วนกฎกติกาในการประชุมและการอภิปรายในสภาดูเหมือนจะเป็นอย่างเดียวกับสังฆกรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในคณะสงฆ์ เริ่มตั้งแต่การกำหนดองค์ประชุม ผู้เข้าร่วมประชุม (คนดิกะ/สังฆติกะ) ผู้ควบคุมองค์ประชุม (คนปุระกะ) ผู้กำหนดจัดที่นั่ง (อาสนปัญญาปะกะ) ผู้รับผิดชอบการลงคะแนน (ศาลากาครหาปะกะ) ตลอดจนประธานสภา (สังฆมุขะ)^{๗๑}

ดังนั้น เมื่อหันมาพิจารณาสังฆกรรมจะเห็นว่า มีวิธีการและหลักการเช่นเดียวกับการบริหารกิจการระบบสามัคคีธรรม เริ่มตั้งแต่ทรงมอบความเป็นใหญ่แก่สงฆ์ การกำหนดจำนวนของสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่างๆ เช่น ๔ รูป ๕ รูป หรือ ๒๐ รูป ซึ่งได้แก่องค์ประชุม (Qorum) ของสภานั้นเอง การกำหนดสถานที่ประชุม (คือสภา) ภิษุผู้เข้าประชุมมีสิทธิแสดงความคิดเห็นทั้งคัดค้านหรือเห็นด้วย ที่ประชุมต้องหาทางคลี่คลายปัญหาจนเกิดมติเห็นเป็นเอกฉันท์ กิจการนั้น ๆ จึงถือว่าสำเร็จลุล่วงไปได้ ซึ่งวิธีการที่จะทำให้เกิดเอกฉันท์ ก็อาจใช้วิธีจับฉลากซึ่งก็คือ การลงคะแนนเพื่อใช้เสียงข้างมาก หรือที่ เรียกว่า เญยยสิกา^{๗๒}

ในประวัติศาสตร์ หรือในพงศาวดารของชาติต่าง ๆ มักจะมีการอ้างอิงถึงผู้ปกครองบ้านเมืองเกี่ยวกับเทวดาเป็นส่วนใหญ่ แต่ในคัมภีร์พุทธศาสนากล่าวถึงการสถาปนาผู้ปกครองบ้านเมืองครั้งแรกของโลก ด้วยวิธีการคัดเลือกบุคคลที่มีรูปสวยงาม มีผิวพรรณผ่องใส หน้าตามีสว่างราศี เป็นที่น่าเกรงขามของผู้ที่พบเห็นให้เป็นหัวหน้าผู้ปกครอง โดยเรียกหัวหน้าผู้ปกครองว่า “มหาสมมติ” แปลว่าผู้ที่ประชาชนลงมติสถาปนาให้เป็นหัวหน้าอีกนามหนึ่ง พวกนี้เรียกว่า “ชัตติยะ”

^{๗๐} พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (คำหมาก), พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทางการเมืองการปกครองในสังคมไทย วารสารปัญญาภิธาน ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๓): ๑-๑๔.

^{๗๑} Kailash Chand Jain, *Lord Mahavira and His Times*, (Delh i: Motilal Banarsidass Publishers PVT. Ltd., ๑๙๙๑), p.๑๙๘.

^{๗๒} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖.

แปลว่า ผู้ปกครองดูแลนา และอีกนามหนึ่ง พวกเขาร่วมกันว่า “ราชา” แปลว่า “ผู้สร้างความสุขความยินดีให้ผู้อื่น”^{๗๓}

จากวัตถุประสงค์ดั้งเดิมในการสร้างระบบการปกครองในสมัยเริ่มแรก จะเห็นว่า เขาสร้างผู้ปกครองชุมชนขึ้นมา เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ ให้มีหน้าที่ดูแลข้าวสาธิต กล่าวคือ ให้มีอำนาจว่าใครต้องการนาข้าวสาธิตเท่าไร ชัตติยะจะเป็นผู้อนุญาตให้ หรือใครแอบไปเก็บเกี่ยวข้าวสาธิตของคนอื่น ชัตติยะจะเป็นผู้จับกุมผู้นั้นมาลงโทษ และเพราะเหตุที่เมื่อชัตติยะได้ทำหน้าที่ปกครองดูแลข้าวสาธิตด้วยดีแล้ว ก็จะสามารถให้ได้บรรลุวัตถุประสงค์ในข้อที่ ๒ คือ สร้างความสุข ความยินดีให้กับผู้ใต้ปกครอง นี่คือ วัตถุประสงค์เริ่มแรกของการสร้างระบบการปกครองของชุมชนโบราณ เมืองไทยเป็นเมืองที่นับถือศาสนา จึงได้รับรู้ประวัติกำเนิดระบบการปกครองตามที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเมืองไทยเราก็ให้สมัญญาหัวหน้าผู้ปกครองของเราว่า “สมมติราชา” เหมือนที่มนุษย์สมัยเริ่มแรกเขาเรียกหัวหน้าของเขาว่า “มหาสมมติ” และเราก็ถวายพระนามให้หัวหน้าผู้ปกครองของเราว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” หรือ “พระมหากษัตริย์” เพราะทำหน้าที่อย่างเดียวกับหน้าที่ชัตติยะของมนุษย์สมัยโบราณ กล่าวคือ หน้าที่ปกครองแผ่นดิน หรือเป็นเจ้าของแผ่นดิน เวลาผู้อยู่ใต้ปกครองต้องการแผ่นดินทำมาหากิน พระเจ้าแผ่นดินก็จะอนุญาตให้ตามประสงค์ ความจริงคำว่า “พระเจ้าแผ่นดิน” นั้น มีความหมายตรงกันกับ “พระมหากษัตริย์” เพราะคำว่า “กษัตริย์” มาจากคำว่า ชัตติยะ และคำว่าชัตติยะ ก็แปลว่า ผู้ปกครองดูแลนา ซึ่งคำว่า นา ก็คือ แผ่นดินนั่นเอง นอกจากเราจะถวายพระนามหัวหน้าผู้ปกครองของเราว่า “พระมหากษัตริย์” อย่างมนุษย์สมัยโบราณแล้ว เรายังได้ถวายพระนามผู้ปกครองของเราว่า “ราชา” เหมือนมนุษย์ในสมัยโบราณอีกด้วย ทั้งนี้ เป็นเพราะว่าหัวหน้าของเรา พระองค์สร้างความร่มเย็นเป็นสุขให้กับประชาชนสมเจตนาจำนงของสมัยโบราณที่เขาตั้ง ราชาขึ้นมา ดังนั้น พวกเราจึงเรียกผู้ปกครองของเราว่าราชา^{๗๔}

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับ การเมืองการปกครองเชิงพุทธ (หรือ “พุทธการเมือง”) เป็นการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการปกครองและบริหารบ้านเมืองโดยเน้น คุณธรรมของผู้นำ ความสุขของประชาชน และความยุติธรรม เป็นสำคัญ การเมืองการปกครองเชิงพุทธ จึงเป็นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เช่น ทศพิธราชธรรม, เมตตาธรรม, ความยุติธรรม มาใช้ในการบริหารบ้านเมืองเพื่อให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่าง สงบสุข มีคุณธรรม และมีสันติภาพ

^{๗๓} ทวี ผลสมภพ, ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๓.

^{๗๔} พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (คำหมาก), พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทางการเมืองการปกครองในสังคมไทย วารสารปัญญาปณิธาน ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๓): ๑-๑๔.

๒.๓ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการปกครอง

พุทธศาสนาเสนอรูปแบบการปกครองที่เน้นความยุติธรรม, คุณธรรมของผู้นำ และความสงบสุขของสังคม โดยใช้ธรรมะ เป็นหลักในการบริหารบ้านเมือง ไม่ใช่เพียงแต่อำนาจหรือกฎหมาย เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันมากขึ้น มักเกิดปัญหาทางสังคม สาเหตุส่วนมากเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสวัสดิภาพ และชีวิตของมนุษย์ในการอยู่รวมกัน โดยเฉพาะการที่มนุษย์มีความจำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ต่อกัน มนุษย์จะต้องรู้ว่าตนมีสิทธิและหน้าที่อย่างใดบ้างต่อสังคม หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการปกครอง มีดังนี้

๒.๓.๑ หลักสัปปริสธรรม

ความสำคัญของสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ เพื่อให้เห็นภาพรวมได้ชัดเจนยิ่งขึ้นสามารถนำไปปฏิบัติได้โดยง่าย ดังนี้

๑. ธัมมัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักธรรม หรือ ความเป็นผู้รู้จักเหตุ) ในการฝึกฝนพัฒนาตนเองนั้นเริ่มตั้งแต่การรู้จักเรียนรู้ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างทั่วถึงทั้งหมดในพระไตรปิฎก จนกระทั่งสามารถสรุป หรือมองเห็นภาพรวมสำคัญที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ เช่น เห็นภาพการบากบั่นสร้างชาติ การบำเพ็ญบารมีมาอย่างต่อเนื่องของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น กระทั่งเกิดเป็นความศรัทธา เชื่อมมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีกำลังใจที่จะเดินตามแบบอย่างอันดีงามที่พระพุทธองค์เทศนาสั่งสอนไว้ เมื่อพระภิกษุศึกษาได้อย่างนี้จึงเรียกว่าเป็นธัมมัญญตา สำหรับฆราวาสนั้น เนื่องจากเวลาและการดำเนินชีวิตจะหมดไปกับการกิจหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ รวมทั้งการดูแลครอบครัวหมู่ญาติ จึงมีเวลาที่จะศึกษาธรรมะให้ทั่วถึงอย่างที่พระภิกษุทำได้ยาก การที่จะเป็นธัมมัญญารู้ทั่วถึงธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้นั้นเบื้องต้นจึงอยู่ที่การได้เข้าวัด เพื่อได้สนทนา ได้ฟังธรรมะจากพระภิกษุเป็นประจำ จนสามารถจดจำธรรมะนั้นมาพิจารณาพิจารณา เห็นถึงผลดีในสิ่งที่ประโยชน์ที่พระภิกษุแนะนำให้ทำ เห็นถึงข้อเสียในสิ่งที่พระภิกษุห้ามไม่ให้ทำ จนเกิดกำลังใจอยากที่จะปฏิบัติตามอย่างท่านไปด้วย และหากหาโอกาสมาศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้ ก็ถือเป็นเบื้องสูงต่อไป เช่น ฝ่ายฆาตกรรมมาบวชในช่วงเข้าพรรษา เพื่อให้โอกาสตนเองได้เข้ามาศึกษาความรู้ในพระพุทธศาสนาในช่วงสั้น ๆ ได้อย่างเต็มที่ส่วนฝ่ายหญิงก็มาช่วยงานในวัดเป็นครั้งเป็นคราวตามที่ทางวัดสะดวกรองรับ เป็นต้น

๒. อตถัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักอรรถ หรือความเป็นผู้รู้จักผล) พระภิกษุเมื่อได้ศึกษาความรู้ธรรมะอย่างทั่วถึง ขั้นตอนต่อไปจึงเป็นเรื่องของการทำความเข้าใจในธรรมะ นำความรู้ที่มีอยู่นั้นมาสู่การปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ได้ นั่นหมายถึงจะต้องเข้าใจความหมายและนัยต่าง ๆ จนนำมาปฏิบัติให้ได้ผล ซึ่งการที่พระภิกษุจะสามารถทำได้เช่นนี้ ก็ต้องมีครู หรือกัลยาณมิตรผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ที่จะคอยพร่ำสอน บอก แนะนำ แก้ไขความเข้าใจที่ไม่ มบูรณ์ในการปฏิบัตินั้นให้สมบูรณ์ อย่างเช่น พระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ภายในวัด เป็นต้น เมื่อทำได้อย่างนี้จึงจะเรียกได้ว่าเป็นอตถัญญตาสำหรับฆราวาสการจะเป็นอตถัญญตาได้อย่างพระภิกษุ นอกจากจะขวนขวายในการทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนาอย่างต่อเนื่องแล้ว การได้ครุฑก็เป็นสิ่งสำคัญ จึงขึ้นอยู่กับความหมั่นเข้าวัดเป็นประจำนั่นเอง โดยเฉพาะวัดที่มีความพร้อมในการแนะนำธรรมะ มีบุคลากรทั้งพระภิกษุ สามเณร

อุบาสก อุบาสิกา ที่สามารถให้ความรู้กับเรา ซึ่งเท่ากับได้กัลยาณมิตรมาคอยแนะนำพร่ำสอนให้เราปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามมา

๓. อัตตัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักตน) ถัดจากนั้น ขั้นตอนที่สำคัญคือ การประเมินคุณธรรมที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของตน โดยอาศัยธรรม ๖ ประการ คือ ศรัทธา ศีลสุตะ จาคะ ปัญญา และปฏิภาณ เพื่อตรวจ อบรมความก้าวหน้าในการปฏิบัติ รวมทั้งตรวจสอบความรู้ ความเข้าใจในธรรมะนั้น ๆ ด้วย เพราะเมื่อผลที่ได้จากการประเมินตนไม่สมบูรณ์ ย่อมเป็นตัวชี้วัดว่า ความรู้และความเข้าใจตลอดจนการปฏิบัติก็ย่อมไม่สมบูรณ์ตามไปด้วย เมื่อประเมินได้อย่างนั้น จะได้ปรับปรุงตนเองได้ทันกาล สำหรับฆราวาสก็อาศัยธรรมทั้ง ๖ ประการมาใช้ในการประเมินคุณธรรมของตนเช่นกัน หากแต่ขอบเขตในธรรมที่ใช้ประเมินนั้น จะแตกต่างกันบ้าง เพราะความแตกต่างของวิถีชีวิต เช่น การประเมินเรื่องศีลของพระภิกษุก็จะมุ่งเน้นไปในศีลทั้ง ๒๒๗ ข้อ และปาริสุทธิศีล ๔ ในขณะที่ฆราวาสจะมุ่งเน้นในศีล ๕ ข้อ หรือ ศีล ๘ รวมถึงการประกอบอาชีพอันบริสุทธิ์ เป็นต้น

๔. มัตตัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักประมาณ) ในวิถีชีวิตประจำวัน ปัจจัย ๔ ล้วนมีความจำเป็นต่อการดำรงชีพให้อยู่ได้อย่างเป็นปกติสุขเพราะเป็นอุปกรณ์สำคัญที่พระภิกษุใช้ฝึกเพื่อสร้างนิสัย ดังนั้นจึงต้องรู้จักควบคุมปัจจัย ๔ ที่เข้ามาสู่วิถีชีวิตของตนเองให้ได้ จึงจะเรียกว่า เป็นมัตตัญญู ส่วนฆราวาสการฝึกจะเน้นไปที่การดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง ไม่ฟุ้งเฟ้อ เหมาะสมกับฐานะของตน โดยต้องพิจารณาตั้งแต่การซื้อหา การนำมาใช้ การดูแลรักษา โดยมีเงื่อนไขสำคัญคือสิ่งเหล่านี้ต้องไม่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาฝึกฝนคุณธรรมของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น การไม่เลือกดื่มไวน์ แม้เหตุเพื่อความแข็งแรงของสุขภาพ เพราะผิดต่อศีลธรรมอันดีงาม เป็นต้น

๕. กาลัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักกาล) เพราะเวลาเป็นสิ่งมีคุณค่า พระภิกษุจึงต้องฝึกบริหารเวลาเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองมากที่สุด โดยต้องจัดสรรเวลาเพื่อใช้ในงานที่สำคัญของชีวิตทั้ง ๔ ประการ คือ การเรียนพระธรรมวินัย การสอบถาม การนั่งสมาธิ และหลีกออกเร้น จึงจะเรียกว่า เป็นกาลัญญู สำหรับฆราวาส การรู้จักจัดสรรเวลาอย่างเหมาะสมเป็นสิ่งสำคัญไม่ต่างจากพระภิกษุนัก หากแต่ว่าการใช้เวลาของฆราวาสนั้นส่วนใหญ่มักสูญเสียไปกับการทำมาหาเลี้ยงชีพ การดูแลเอาใจใส่ครอบครัวของตน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ก็สามารถฝึกฝนตนเองเพื่อเป็นกาลัญญูได้ เบื้องต้นคือ การจัดสรรเวลาในระหว่างวันเพื่อการทำสมาธิภาวนา เพื่อการศึกษาธรรมะ หรืออย่างน้อย ๆ ก็ควรมาวัดเป็นประจำวันอาทิตย์ เพื่อจะได้มีโอกาสได้รับคำแนะนำในธรรมะอื่น ๆ รวมถึงเพื่อสั่งสมบุญกุศลให้ยิ่งขึ้นไป นอกจากนี้ การหาเวลามาเพื่อปฏิบัติธรรม ศึกษาธรรมะให้มากขึ้น เช่น การลาพักร้อน มาปฏิบัติธรรมต่อเนื่องระยะยาว เช่น ๗ วัน ๑๐ วัน ก็จะได้ชื่อว่าได้ฝึกหัดให้เป็นการัญญูขึ้นมาได้

๖. ปริสัณญูตา (ความเป็นผู้รู้จักบริษัทหรือชุมชน) เมื่อพระภิกษุฝึกฝนสัปปุริสธรรม ๕ ข้อ แรกจนสามารถเป็นกัลยาณมิตรให้กับตนเองได้อย่างดีแล้ว ขั้นต่อไปก็คือฝึกการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรที่ดีให้แก่ชาวโลก ด้วยการฝึกฝนสัปปุริสธรรมข้อที่ ๖ คือ ปริสัณญู (ความเป็นผู้รู้จักบริษัทหรือชุมชน) และข้อที่ ๗ คือ บุคคลปโรปรัญญูตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล) ก่อนที่พระภิกษุจะไปทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้น ต้องรู้จักและเข้าใจธรรมเนียมปฏิบัติของกลุ่มบุคคลสำคัญในสังคมทั้ง ๔ กลุ่ม คือ กลุ่มนักปกครอง กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มนักธุรกิจและผู้ที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ และกลุ่มนักบวช เพราะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หากรู้จักวางตัวเองได้อย่างเหมาะสม

ก็ย่อมจะสามารถแนะนำธรรมะ เป็นกัลยาณมิตรให้แก่กลุ่มบุคคลเหล่านี้ได้ พระภิกษุจึงต้องศึกษาถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละกลุ่มไว้ เพื่อจะได้เป็นปรีชาญาณ สำหรับฆราวาส การพัฒนาตนเอง เพื่อการเป็นปรีชาญาณ ด้วยการเรียนรู้ธรรมเนียมปฏิบัติของกลุ่มบุคคลทั้ง ๔ กลุ่มนี้ก็ทำคล้ายคลึงกับ พระภิกษุเช่นกัน แต่ควรมุ่งไปที่การเป็นกัลยาณมิตรให้กับกลุ่มที่มีบทบาททางสังคมใกล้เคียงกับ ตนเองแทน เช่น หากตนมีอาชีพครู เมื่อต้องเข้าไปหากลุ่มบุคคลทั้ง ๔ กลุ่มนี้ ก็ต้องวางตัวให้ เหมาะสมในฐานะครูกับบุคคลทั้ง ๔ กลุ่มรวมทั้งต้องคำนึงไปถึงอายุ ตำแหน่งหน้าที่การงาน และ ความสัมพันธ์อื่น ๆ อีกด้วย หากเราสามารถเรียนรู้ธรรมเนียมและปฏิบัติตนเองได้อย่างเหมาะสม ก็ ถือว่าเป็นปรีชาญาณได้เช่นกัน

๗. บุคคลลัญญตา หรือบุคคลปโรปรัญญตา (ความเป็นผู้รู้จักบุคคล) เมื่อพระภิกษุแสดง ธรรม แนะนำความรู้อันบริสุทธิ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสามารถแนะนำธรรมะให้ตรงกับสถานะที่คน ฟังเป็นอยู่ จนผู้ฟังเกิดกำลังใจ นำธรรมะที่ตนได้ฟังไปปฏิบัติจนบังเกิดผลดีขึ้นกับตัวเองได้ ถือว่า ประสบความสำเร็จในการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรให้แก่ผู้อื่น จึงเรียกพระภิกษุได้ว่า เป็นบุคคลป รุปรัญญสำหรับฆราวาสก็สามารถฝึกตัวเองให้เป็นบุคคลปโรปรัญญได้เช่นเดียวกับพระภิกษุ คือ สามารถแนะนำธรรมะให้เหมาะสมแก่คนนั้น ๆ ซึ่งอาจแตกต่างกันบ้างในด้านของวิธีการแนะนำอัน เนื่องมาจากความแตกต่างของเพศภาวะระหว่างพระภิกษุกับฆราวาสทำให้รูปแบบที่ใช้ ควรเป็นการ แนะนำมากกว่าการสั่งสอนในบุคคลระดับเดียวกันหรือสูงกว่าส่วนบุคคลผู้มีระดับต่ำกว่าทั้งอายุ วัย การทำงาน อย่างเช่น เป็นเด็ก เป็นลูก เป็นลูกน้องในที่ทำงาน เป็นต้น ก็อาจแนะนำสั่งสอนให้ได้ไป ตามความเหมาะสม เป็นต้น^{๗๕}

หลักสัปปริชธรรม ๗ คือ คุณธรรมเป็นตัวคอยกำหนดให้คนประพฤติปฏิบัติดี ผู้ที่พัฒนา พฤติกรรมตนในฐานะอยู่ในสังคมควรกระทำตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนอื่นและจะต้องบังคับใจ ตนเองให้อยู่ในกรอบของศีลธรรมอันดี

การรู้จักเหตุ คือ การรู้หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการ ดำเนินชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่และดำเนินกิจการต่าง ๆ รู้เข้าใจสิ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตาม เหตุผล เช่นมีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไรมีอะไรเป็นหลักการจะต้องทำอะไรอย่างไรจึงจะเป็น เหตุให้บรรลุผลสำเร็จที่เป็นไปตามหน้าที่และความรับผิดชอบนั้น ๆ

การรู้จักผล คือ การจกจุดมุ่งหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติเข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการ ตนกระทำรู้ว่าที่ตนทำอยู่อย่างนั้น ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างนั้นเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไรหรือควร จะได้บรรลุถึงผลอะไรที่มีหน้าที่ตำแหน่งฐานะการงานอะไร จะเห็นได้ว่าการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคล ที่รู้จักผลพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสียก่อนจะลงมือปฏิบัติเพราะเข้าใจดีว่าผลทั้งหลาย ย่อมมี มาแต่เหตุการณ์กระทำของผู้บริหารในการรู้จักความหมายและความมุ่งหมายของหลักการในการ ปฏิบัติงานรู้จักเข้าใจวัตถุประสงค์ของเป้าหมายในกิจการนั้น สามารถวิเคราะห์ผลที่จะได้รับการ ดำเนินงานต่าง ๆ อย่างถูกต้อง

^{๗๕} กัลยาณมิตร เพื่อนแท้, สรุปใจความสำคัญของสัปปริชธรรมทั้ง ๗ ประการ, [ออนไลน์], แหล่งที่ มา: www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=15429, [๖ ธันวาคม ๒๕๖๖].

การรู้จักตน คือ การรู้จักตนเองโดยฐานะกำลังความรู้ความถนัดความสามารถและคุณธรรมว่ามีเท่าไรอย่างไรแล้วประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมและดำเนินการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ตลอดจนแก้ไขพัฒนาปรับปรุงตนเองให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป เมื่อผู้พัฒนาพฤติกรรมที่รู้จักตนเองจะสามารถวิเคราะห์ตนเองได้อย่างถูกต้องตรงกับความเป็นจริงแล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมรู้จักแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์อันจะเกิดผลดีต่อการพัฒนาพฤติกรรมของบุคคล

การรู้จักประมาณ คือ รู้ประมาณรู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภคในการใช้จ่ายทรัพย์รู้จักความพอเหมาะพอดีการปฏิบัติกิจและทำการต่าง ๆ ทำทุกอย่างด้วยความเข้าใจชอบใจหรือเอาแต่ใจของตนแต่ทำตามความพอดีแห่งเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบทั้งหลายที่จะลงตัวให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา เมื่อผู้บริหารศึกษาปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้การกระทำของผู้พัฒนาพฤติกรรมในการรู้จักความพอเหมาะพอดีในการพัฒนาตนเองตามหลักธรรม

การรู้จักเวลา คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสมและระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจการหน้าที่การงานปฏิบัติกรต่าง ๆ และเกี่ยวข้อง เมื่อผู้พัฒนาพฤติกรรมปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้การกระทำของผู้พัฒนาพฤติกรรมเป็นคนตรงต่อเวลา รู้จักลำดับเวลาความสำคัญของหน้าที่ตนเองว่า ควรทำหรือควรจะทำก่อนอย่างมีความสุข

การรู้จักชุมชน คือ การรู้จักถิ่นรู้จักชุมชนรู้จักการอันควรประพฤติปฏิบัติในที่ชุมนุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างนี้ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาควรต้องทำกิจอย่างนี้ควรต้องพูดอย่างนี้ชุมชนมีระเบียบวินัยมีวัฒนธรรมประเพณีมีความต้องการอย่างนี้ควรเกี่ยวข้องกับควรต้องสงเคราะห์ควรบำเพ็ญประโยชน์ ซึ่งผู้พัฒนาพฤติกรรมตามหลักการรู้จักชุมชนดังนี้ การกระทำของผู้พัฒนาพฤติกรรมในการปรับตัวให้เข้ากับชุมชนและเข้าใจในสภาพของชุมชนในด้านระเบียบวินัยขนบธรรมเนียมประเพณีโดยการปรับปรุงตนเองให้เหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ

การรู้จักบุคคล คือ รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลโดยอาศัยความสามารถและคุณธรรมใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไรและรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่น ๆ ด้วยดีไม่มีคตินะอะไรจะสัมพันธ์เกี่ยวข้องจะใช้จะยกย่องจะตำหนิหรือจะแนะนำสั่งสอนอย่างไร จะเห็นได้ว่าผู้พัฒนาพฤติกรรมปฏิบัติตามหลักธรรมข้อนี้การกระทำของผู้พัฒนาพฤติกรรมในการรู้จักบุคคลและเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลเพื่อพัฒนาพฤติกรรมในสังคมตามหลักธรรมข้อนี้^{๗๖}

การนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน นับเป็นสิ่งที่สำคัญมาก โดยเฉพาะในปัจจุบันที่คนยุคใหม่เริ่มห่างไกลศาสนามากขึ้น เพราะมีความนับถือและศรัทธาในตัวเอง จึงอาจทำให้การคิดและตัดสินใจบางอย่างขาดสติ ขาดสมาธิ และขาดความรอบคอบ การมีธรรมะไว้อสอนใจหรือเป็นแนวทางในการใช้ชีวิต จะช่วยให้มองเห็นข้อบกพร่องของตนเองมากขึ้น และมีการนำไปปรับปรุงแก้ไขและเดินไปในแนวทางที่ถูกต้อง เช่นการใช้หลักสัปปุริสธรรม จะทำให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ไม่

^{๗๖} พระครูใบฎีกาบุญเพ็ง สุตมโม (จำปาสุข), ศึกษาหลักสัปปุริสธรรม ๗ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท, วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๑), : ๔๕-๔๗.

เปิดเผยตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ความหมายของหลักธรรมนี้ พร้อมแนวทางในการนำไปปฏิบัติ มีดังนี้

ธัมมัญญตา ความเป็นผู้รู้จักเหตุ หมายถึง ความเป็นผู้รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล มีความเป็นผู้รู้ว่าสิ่งนี้เป็นเหตุของสิ่งนั้น หรือสิ่งนั้นเป็นเหตุของสิ่งนี้ ข้อนี้สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น เมื่อรู้ว่าหากอยากมีชีวิตที่มั่นคง หรือมีหน้าที่การงานที่ดี ก็รู้เหตุน่าควรต้องขยันหมั่นเพียรและตั้งใจทำงาน เป็นต้น

อัตถัญญตา ความเป็นผู้รู้จักผล หมายถึง ความเป็นผู้รู้ถึงความมุ่งหมายและรู้จักผลที่จะเกิดขึ้น ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ ว่าหากเราทำสิ่งใดจะเกิดผลแบบไหน ข้อนี้จะช่วยให้รู้ว่า การดำเนินชีวิตเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร หรือควรจะทำอะไรที่ต้องการจากการกระทำ เช่น รู้ตัวว่าหากประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ เมื่อทำไปแล้วจะเกิดผลเสียต่อตนเองและผู้อื่นอย่างไร

อัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความสามารถ ความถนัด และคุณธรรมของตนเองว่ามีสภาพอย่างไร สามารถประเมินตนเองได้และประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสม ข้อนี้ทำให้มองตนเองว่าเป็นอย่างไร ต้องการอะไร และพยายามปรับให้อยู่ในความถูกต้องเหมาะสม เอาความรู้ความสามารถที่มีไปพัฒนาตนเองในสิ่งที่ต้องการ

มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ หมายถึง ความรู้จักพอดีในสิ่งต่างๆ ทั้งการดำเนินชีวิต การบริโภคปัจจัยสี่ ให้เหมาะสม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ตลอดจนถึงรู้จักความพอเหมาะในการพูดหรือการทำสิ่งต่างๆ ไม่นึกถึงเพียงการเอาแต่ใจตน แต่ทำตามความพอดี หากรู้จักประมาณย่อมเป็นที่สรรเสริญแก่บุคคล ซึ่งการใช้ชีวิตอย่างพอดีในทุกๆ ด้านนั้น จะนำมาความสุขมาให้ ไม่ทะเยอทะยานมากเกินไป จนอาจทำให้เกิดการกระทำตามความผิดตามมาได้ ซึ่งสิ่งนี้สามารถนำไปปรับใช้ได้ทั้งในชีวิตประจำวันและในเรื่องของการทำงาน

กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาล หมายถึง การรู้จักเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการกระทำหน้าที่การงานต่างๆ เช่น รู้จักการแบ่งเวลา ทำงานให้ตรงเวลา และให้ทันเวลา เป็นต้น ข้อนี้ช่วยให้แบ่งเวลาในชีวิตให้เหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน หรือกิจการต่างๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม เพื่อให้เป็นระเบียบ รู้จักวางแผนในการทำงานและทำให้เสร็จทันตามเวลา นอกจากนี้ยังควรแบ่งเวลามาศึกษาธรรมะหรือปฏิบัติธรรมอย่างเหมาะสม เพื่อสั่งสมบุญกุศล เช่น การสวดมนต์ทุกวัน เพื่อความเป็นสิริมงคล

ปริสสัญญตา ความเป็นผู้รู้จักชุมชน หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักสิ่งอันควรในการประพฤติปฏิบัติในถิ่นที่ชุมชน หรือในสังคมนั้นๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไรจึงจะเหมาะสมและสามารถเข้ากับสังคมนั้นได้ ข้อนี้นำมาใช้ในเรื่องของการเข้าสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมในการทำงาน หรือสังคมของชุมชนที่อยู่อาศัย รู้จักถึงวัฒนธรรมองค์กร หรือประเพณีท้องถิ่น เพื่อเรียนรู้ธรรมเนียมและปฏิบัติตนเองได้อย่างเหมาะสมและเข้ากับผู้อื่นได้

บุคคลปโรปรัญญตา ความเป็นผู้รู้จักบุคคล หมายถึง ความเป็นผู้รู้จักบุคคลและเข้าใจความแตกต่างว่ามีลักษณะนิสัยอย่างไร มีความสามารถด้านใด เพื่อรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ

ว่าควรจะคบหาหรือไม่ จะแนะนำเขาอย่างไร อย่างเช่น หากเราเป็นเจ้านาย ควรรู้จักลูกน้องในที่ทำงาน รู้จักการมองคนให้ออก เพื่อแนะนำหรือสั่งสอนในเรื่องการงานได้อย่างเหมาะสม ว่าบุคคลไหนควรแนะนำอย่างไรจึงจะได้ผลดี เป็นต้น^{๗๗}

สัปปุริสธรรม เป็นคุณธรรมสำคัญของผู้นำที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สามารถขับเคลื่อนงานทุกอย่างจนบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๗๘}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า สัปปุริสธรรม เป็นหลักธรรมที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงตนอย่างเป็นผู้เจริญในธรรม และเป็นที่พักพิงของตนเองและสังคมได้ เป็นธรรมที่ไม่เพียงแต่สร้างคนดีเท่านั้น แต่ยังช่วยพัฒนาความสามารถของบุคคลในการเป็นผู้นำและผู้ร่วมงานที่ดี ทำให้เกิดความสุข ความเจริญ และความสงบในทุกระดับของสังคม

๒.๓.๒ หลักสังคหวัตถุ ๔

จากการศึกษาความหมายของหลักสังคหวัตถุ ๔ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายแนวทางที่สำคัญ ดังนี้

สังคหสูตรว่าด้วยสังคหวัตถุ หมายถึง สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้

๑. ทาน (การให้)
๒. ปิยวาจา (วาจาเป็นที่รัก)
๓. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แล ทาน เปยยวัชชะ อตถจริยาในโลกนี้และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควรสังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิ่มสลักที่ยึดคุมรถซึ่งแล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดา ก็ไม่พึงได้การนบถือหรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้นำสรรเสริญ ^{๗๙}

สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง หลักธรรม ๔ ประการ ที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจของผู้อื่นผู้ไม่มิตร เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล หรือเป็นหลักสงเคราะห์ ซึ่งกันและกัน ได้แก่

^{๗๗} ข้อคิดธรรม, สัปปุริสธรรม ๗ หลักธรรมของสัปปุริส คุณสมบัติของคนดี, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.thailand.org/sappurisa7/, [๖ ธันวาคม ๒๕๖๖].

^{๗๘} สุวรรณนา มีเดช, "การบริหารงานบุคคลตามหลักสัปปุริสธรรม ๗ ของผู้บริหารสถานศึกษา อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ ", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๗๙} มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐-๕๑.

๑. ทาน คือ การให้ การเสียสละ หรือการเอื้อเฟื้อแบ่งปันของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว เป็นคุณธรรมที่จะช่วย ให้ไม่เป็นคนละโมภ ไม่เห็นแก่ตัว

๒. ปิยวาจา คือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ อ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์เหมาะสำหรับกาลเทศะ

๓. อตถจริยาหรือการสงเคราะห์ทุกชนิดหรือการประพฤตินในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น

๔. สมานัตตตา คือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดัน เสมอปลาย เป็นคุณธรรมช่วยให้เป็นผู้มีจิตใจหนักแน่น ไม่วอกแวก เป็นการสร้างความนิยมและไว้วางใจ ^{๔๐}

สังคหวัตถุ หมายถึง ธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์กัน, ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน หมายถึง หลักการครองใจคน, หลักยึดเหนี่ยวใจกันไว้, วิธีทำให้คนรัก, หลักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเป็นเครื่องประสานใจและเหนี่ยวรั้งใจคนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ และทำให้อยู่กันด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน เหมือนลิมสลักรถที่ตรึงตัวรถไว้มิให้ชิ้นส่วนกระจัดไป ทำให้รถแล่นไปได้ตามที่ต้องการ สังคหวัตถุมีสี่ประการ คือ

๑. ทาน การให้ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น ช่วยปลูกฝังให้เป็นคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แบ่งปันกัน (แบ่งปันไปมา)

๒. ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ ไม่พูดหยาบคายก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะกับกาลเทศะ พูดดีต่อกัน (พูดจาจับใจ)

๓. อตถจริยา ช่วยเหลือกัน (ช่วยกิจกันไป)

๔. สมานัตตตา คือ การปฏิบัติตนเสมอดันเสมอปลาย การทำตัวให้เข้ากันได้ เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน ไม่เอาเปรียบ ร่วมเผอิญ และแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน ไม่ถือเราถือเขา รู้จักผูกมิตรกับผู้อื่น ย่อมเกิดความสุข และความสามัคคีในหมู่คณะ ^{๔๑}

สรุปได้ว่า สังคหวัตถุ ๔ หมายถึง หลักธรรมที่ส่งเสริมการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อให้เกิดการยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ก่อให้เกิดความสามัคคีและสันติสุขในสังคม ประกอบด้วย การให้ การแนะนำสิ่งที่เป็ประโยชน์ด้วยถ้อยคำที่น่าฟัง การทำตนให้เป็นประโยชน์ และการประพฤติดนด้วยความเสมอดันเสมอปลาย เมื่อสงเคราะห์กันและกันด้วยหลักสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ จะทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยความสามัคคี ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ความสันติสุขในการอยู่ร่วมกันในสังคมจึงเกิดขึ้น

^{๔๐} สมควร ทรัพย์บำรุง, **วิธีผูกใจคน เพิ่มงานดี**, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : facebook.com/นิตยสารชีวิต, (๒๔ กันยายน ๒๕๖๕).

^{๔๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/> (๒๕ กันยายน ๒๕๖๕).

๒.๓.๓ หลักจักรวรรดิวัตร

หลักจักรวรรดิวัตร เป็นธรรมอันเป็นพระราชจริยานุวัตรโดยพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองประชาชนหรือแม่กระทั่งผู้นำประเทศ ทรงถือนำไปปฏิบัติ มี ๑๒ ประการ ได้แก่

๑. รู้จักสงเคราะห์คนภายใน อันได้แก่ เหล่าข้าราชการ
๒. รู้จักสงเคราะห์เหล่าเมืองขึ้นทั้งหลาย
๓. รู้จักสงเคราะห์เหล่าเชื้อพระวงศ์ทั้งหลาย
๔. ให้ความคุ้มครองเหล่าคหบดีทั้งหลายให้ปลอดภัย
๕. ให้การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ แก่ราษฎรทั้งหลาย
๖. ให้ความคุ้มครองนักบวช หรือผู้ทรงศีลทั้งหลาย
๗. ให้การคุ้มครองสัตว์สงวนทั้งหลาย
๘. จัดความอยู่ดีธรรมให้หมดไปจากสังคม
๙. ให้การบำรุงผู้ยากไร้ในความขัดสน
๑๐. เข้าไปหา และสนทนากับเหล่าสมณะทั้งหลาย
๑๑. เว้นจากความกำหนัดในกามอันไม่ชอบธรรม
๑๒. ละเว้นความโลภ จากการเบียดบังเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น^{๘๒}

๒.๓.๔ ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม เป็นคุณธรรมประจำจิตใจของผู้บริหารหรือผู้ปกครองรัฐหรือประเทศชาติ รวมถึงนักปกครองทุกระดับชั้นในสังคม หลักธรรมซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประการ ได้แก่

๑. ทาน การแบ่งปัน การช่วยเหลือ เกื้อกูล อนุเคราะห์ให้ผู้อยู่ใต้ปกครองของตนให้มีการดำรงชีวิตที่ดี ไม่อดอยาก
๒. ศีล การประพฤติปฏิบัติตนให้ดีงาม ประกอบด้วยความสุจริต ให้ความเคารพต่อกฎเกณฑ์ ของสังคม และเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่ผู้อยู่ภายใต้การปกครอง
๓. ปริจจาคะ การเสียสละประโยชน์ส่วนตนในการบำเพ็ญกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขและความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

^{๘๒} พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (คำมา), พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทางการเมืองการปกครองในสังคมไทย, วารสารปัญญาภิธาน, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๓) : ๑-๑๔.

๔. อาชวชะ ความซื่อตรง การกระทำในสิ่งที่ป็นภาระหน้าที่ของตนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรง จริ่งใจ ต่อประชาชน

๕. มัททวะ ความอ่อนโยน การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพ อ่อนโยน มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีงาม ไม่ถือตัวเย่อหยิ่ง

๖. ตปะ การรู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ปล่อยให้อำนาจของกิเลสตัณหาครอบงำจิตใจ ไม่หลงใหล หมกมุ่นอยู่ในกามคุณ จนหลงลืมความมุ่งมั่นในการกระทำภารกิจของตนให้บริบูรณ์

๗. อักโกธะ การไม่ถือโกรธ การมีเมตตาธรรมประจำจิตใจ กระทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยยึดหลัก เหตุผลเพื่อระงับความโกรธ ความขุ่นเคือง

๘. อวิหิงสา การไม่เบียดเบียน การไม่บีบคั้น ข่มเหง ผู้อยู่ภายใต้การปกครองของตน โดยปราศจากเหตุผล ตลอดถึงการบริหารกิจการต่าง ๆ ให้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม

๙. ขันติ ความอดทน ไม่ท้อแท้ เหนื่อยหน่ายกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่มากระทบกระทั่งกับการ ปฏิบัติภารกิจหน้าที่ของตน แม้จะหนักหนาใดก็ต้องอดทนเพื่อให้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี

๑๐. อวิโรธนะ การประพฤติตนตั้งอยู่ในธรรม ไม่คลาตเคลื่อนจากธรรม มีจิตใจมั่นคงหนักแน่น ไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจของอคติ^{๘๓}

๒.๓.๕ หลักธรรมาธิปไตย

หลักธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่เป็นรูปแบบวิธีการปกครองตามแนวทางพระพุทธศาสนา ที่ยึดหลักของความถูกต้องตามความเป็นจริง คำว่า “ธรรมาธิปไตย” นั้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายไว้ในแง่มุมต่าง ๆ ไว้ว่า “ธรรมาธิปไตย” คือ “การถือธรรม เป็นใหญ่ การถือความถูกต้องเป็นหลัก”^{๘๔} โดยมุ่งความถูกต้องชอบธรรมว่า “ธรรมาธิปไตย เอาความถูกต้องของธรรมชาติ เป็นใหญ่” หรือมุ่งถึงกฎเกณฑ์ของธรรมชาติว่า “ธรรมาธิปไตยตามหลักของพุทธศาสนาซึ่งเอาธรรม หรือพระธรรมเป็นหลักเอาความจริงความถูกต้องตามธรรมคือตามกฎเกณฑ์ อันลึกซึ้งของธรรมชาติ เป็นหลักซึ่งเราเรียกได้อย่างหนึ่งว่าพระเจ้า” หรือมุ่งถึงความดีว่า สำหรับคำว่าธรรมาธิปไตย นั้นมันเล็งถึงความดีความงามความจริง ความยุติธรรม เรียกสั้น ๆ ว่าความดีก็แล้วกัน^{๘๕} เพื่อสร้าง “ความมีธรรมเป็นใหญ่ ถือธรรมเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาความถูกต้อง เป็นจริง

^{๘๓} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๘๗.

^{๘๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓๘.

^{๘๕} พุทธทาสภิกขุ, การเมืองคือธรรมะ. (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา ๒๕๓๑), หน้า ๒๔๙.

สมควรตามธรรมเป็นประมาณ”^{๘๖} ซึ่งต้องยึดถือหลักการหลักเหตุผล หลักความจริง ความถูกต้อง ความเป็นธรรมเป็นประมาณ ในการบริหารจัดการต่าง ๆ คือ จะทำอะไรก็ยึดถือธรรมเป็นหลักละเว้น การยึดถือตนและกระแสนิยมคนส่วนใหญ่ที่ไม่ถูกต้องไม่เป็นธรรม”^{๘๗} เพราะว่า “การถือธรรมเป็นใหญ่ ให้ความสำคัญแก่ธรรม หากเป็นการบริหาร ก็เป็นการบริหารโดยใช้ธรรมเป็นมาตรวัด ความถูกต้องความผิดของใครอะไรก็ตามนำเอาธรรมะ มาเป็นมาตรวัดต้องยุติด้วยธรรมเป็นธรรมเที่ยงธรรม ผู้ปกครอง ผู้บริหารจะต้องทรงธรรม มีธรรม”^{๘๘}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ธรรมาธิปไตย หมายถึง การยึดถือหลักการ หลักเหตุผล หลักความจริง ความถูกต้อง ความเป็นธรรมเป็นประมาณในการบริหารจัดการต่าง ๆ คือจะทำอะไรก็ยึดถือธรรมเป็นหลัก ละเว้นการยึดถือตนและกระแสนิยมคนส่วนใหญ่ที่ไม่ถูกต้องไม่เป็นธรรม และธรรมาธิปไตย เป็นเหตุให้เกิดความยุติธรรม เกิดความถูกต้อง แม้บางครั้งจะไม่ถูกใจแต่อำนวยประโยชน์ให้มากกว่า อัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตย

๒.๔ บริบทเรื่องทิวชัย

๒.๔.๑ สภาพทั่วไปของจังหวัดพะเยา

จังหวัดพะเยาตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร ๗๓๕ กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าเขา ที่ราบสูง มีระดับความสูงตั้งแต่ ๓๐๐ - ๑,๕๕๐ เมตรจากระดับน้ำทะเล นอกนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ลักษณะภูมิอากาศเนื่องจากมีป่าไม้ และภูเขา ล้อมรอบจึงทำให้อากาศหนาวมากในฤดูหนาวและอากาศไม่ร้อนจัดในฤดูร้อน มีเทือกเขาสำคัญ คือ เทือกเขาฝิปันน้ำ มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน ๓ สาย คือ แม่น้ำอิง แม่น้ำยม และแม่น้ำลาว

ลักษณะการปกครอง จังหวัดพะเยาแบ่งการปกครองออกเป็น ๙ อำเภอ ๖๘ ตำบล ๗๗๙ หมู่บ้าน ๓๙ ชุมชน (อยู่ในเขตเทศบาลเมืองพะเยา จำนวน ๑๓ ชุมชน และเทศบาลเมืองดอกคำใต้ ๒๖ ชุมชน) โดยมีอำเภอ ดังนี้ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอแม่ใจ อำเภอปง อำเภอจุน อำเภอดอกคำใต้ อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอภูซาง อำเภอภูกามยาว การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบไปด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด ๑ แห่ง เทศบาลเมือง ๒ แห่ง เทศบาลตำบล ๓๓ แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล ๓๖ แห่ง จำนวนประชากร (ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน ระดับจังหวัด ปี ๒๕๖๔)

^{๘๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม*, (พิมพ์ครั้งที่ ๒๓), (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๙.

^{๘๗} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), *พุทธศาสตร์ร่วมสมัย ๑*, (พิมพ์ครั้งที่ ๒), (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๙๘.

^{๘๘} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), *พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ*, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๘.

ทั้งสิ้น ๓๐๒,๑๘๕ คน แยกเป็นครัวเรือน ๑๑๕,๑๖๘ ครัวเรือนเพศชาย ๑๔๖,๑๗๒ คน เพศหญิง ๑๕๖,๐๑๓ คน

๒.๔.๒ บริบทเรื่องที่วิจัย

การปกครองเป็นองค์ประกอบสำคัญในการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นในระดับครอบครัว ชุมชน หรือรัฐ ระบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพและยุติธรรมสามารถนำไปสู่ความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองของสังคม ในขณะที่ระบบที่ล้มเหลวอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งและความไม่เป็นธรรม ในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมทางศีลธรรมและจริยธรรมถูกนำมาใช้เป็นแนวทางในการปกครองและบริหารสังคม ซึ่งปรากฏชัดในพระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา

การศึกษาพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎกจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสามารถนำมาเป็นแนวทางในการบริหารประเทศและพัฒนาสังคมให้เป็นธรรมและสอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การศึกษานี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจแนวคิดการปกครองเชิงพุทธเท่านั้น แต่ยังสามารถประยุกต์ใช้กับระบบการปกครองในยุคปัจจุบันได้อีกด้วย ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความหมายและแนวคิดของพุทธวิธีการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การวิเคราะห์หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกครองในพระพุทธศาสนา และนำเสนอแนวทางการประยุกต์ใช้พุทธวิธีการปกครองกับสังคมร่วมสมัย

๑) ขอบเขตของการวิจัย งานวิจัยนี้จะเน้นการศึกษาพุทธวิธีการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระสูตรที่เกี่ยวข้องกับการบริหารบ้านเมืองและการปกครองของพระมหากษัตริย์ รวมถึงหลักธรรมที่สนับสนุนแนวทางการปกครอง เช่น ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร สังคหวัตถุ ๔ และอปริหานิยธรรม ทั้งนี้ การศึกษาจะมุ่งเน้นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพและเปรียบเทียบกับแนวคิดการปกครองสมัยใหม่

๒) วิธีการวิจัย งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากแหล่งข้อมูลหลัก ได้แก่ พระไตรปิฎก และอรรถกถาที่เกี่ยวข้อง รวมถึงเอกสารทางวิชาการที่ศึกษาแนวคิดพุทธวิธีการปกครอง นอกจากนี้ จะมีการเปรียบเทียบหลักการปกครองเชิงพุทธกับทฤษฎีการปกครองในยุคปัจจุบัน เพื่อเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้จริง และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

๓) ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธวิธีการปกครองที่มีรากฐานจากพระไตรปิฎก ได้แนวทางการประยุกต์ใช้พุทธวิธีการปกครองกับบริบทสังคมปัจจุบัน และสามารถนำผลการศึกษาไปเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการปกครองที่มีจริยธรรมและความเป็นธรรม

^{๘๙} ข้อมูลจังหวัดพะเยา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.phayao.go.th/2022/allabout.html> [๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๕].

ดังนั้น การศึกษาพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎกจึงเป็นการศึกษาที่มีคุณค่า ทั้งใน ด้านวิชาการและการนำไปใช้จริงในการสร้างสังคมที่สงบสุขและมีความเสมอภาคตามแนวทางแห่งธรรม

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง ขยะแลกบุญ: การจัดการขยะในชุมชนเชิงพุทธบูรณาการในจังหวัดพะเยา ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิจัยประกอบด้วยสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้

พระมหาสุริยา สุเมโธ และคณะ (๒๕๖๔) เรื่อง ทศพิธราชธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน พบว่า ๑. ผลการวิเคราะห์ทศพิธราชธรรม พบว่า ทศพิธราชธรรม คือ ธรรมที่ผู้นำและผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไปพึงถือเป็นข้อปฏิบัติมี ๑๐ ประการ คือ ทาน, ศีล, การเสียสละ, ความซื่อตรง, ความอ่อนโยน, ความเพียร, ความไม่โกรธ, ความไม่เบียดเบียน, ความอดทน และความเที่ยงธรรม ๒. ผลการวิจัยทศพิธราชธรรม พบว่า ทศพิธราชธรรมมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นคุณธรรมสำหรับผู้นำโดยทั่วไปได้เพราะธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนมีความเป็นสากล และทศพิธราชธรรมเป็นหลักจริยธรรมที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้นำได้เหมาะสมกับยุคศตวรรษที่ ๒๑ และ ๓. ผลการวิจัย พบว่า ทศพิธราชธรรมสามารถประยุกต์ใช้ได้ดีกับผู้นำกระบวนการบรรณารักษ์หลังนวยุคสายกลางที่ใช้วิจารณ์ญาณเป็นเครื่องมือนำไปสู่ผลอันเลิศคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองและส่วนรวม^{๙๐}

สวาท ฮาดภักดี (๒๕๖๑) เรื่อง การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนากการปกครองท้องถิ่นหาใช่จะไม่มีข้อเสียไม่การปกครองท้องถิ่นที่ไม่ดีอาจนำไปสู่การทำลายประชาธิปไตยหากประชาชนยังไม่มีความพร้อม หากการเมืองไม่เข้มแข็ง จะเปิดโอกาสให้คนไม่ดีเข้ามาหาผลประโยชน์การปกครองท้องถิ่นมีโอกาสสร้างผู้มีอิทธิพลและการปกครองท้องถิ่นที่ไม่ดีจะทำให้เกิดการทุจริตมากขึ้นและนำไปสู่ปัญหาทางการเมืองอีกมากมาย นอกจากนี้ความเข้าใจในหลักธรรมและระดับการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักการเมืองพร้อมทั้งแนวทางในการพัฒนานักการเมืองให้มีคุณภาพโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักการเมือง และระดับการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักการเมือง^{๙๑}

อภิญา ทองสะอาด(๒๕๕๖) เรื่อง แนวคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย พบว่า (๑) หลักพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องต้องกันกับหลักการปกครองในระบบประชาธิปไตย อาทิ การให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล และสิทธิเสรีภาพควบคู่กับ

^{๙๐} พระมหาสุริยา สุเมโธ และคณะ, ทศพิธราชธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (๒๐๒๑): มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔. : ๑๗๙-๑๘๖.

^{๙๑} อภิญา ทองสะอาด และคณะ, “แนวคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย”, การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ ๓, (ณ อาคารสัมมนา ๑-๒ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช วันที่ ๓-๔ กันยายน ๒๕๕๖).

หน้าที่ และความรับผิดชอบ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน (๒) หลักคำสอน ในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล ที่มีความสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ได้แก่ การประพฤติตามอารยธรรมย่อมนำไปสู่การเป็นคนดีในฐานะปัจเจกบุคคล ๑) หลักการบัญญัติพระวินัย การบัญญัติสิกขาบท มีการบังคับใช้ กฎหมายอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ประชาชนได้รับความคุ้มครองอย่างยุติธรรม ๒) หลักสุจริตสาม ๓) หลักอริยมรรค สมณะ ๔) หลัก “อปริหานิยธรรม” เป็นหลักธรรมสำหรับการมี ส่วนร่วมในการปกครอง หลัก “ฆราวาสธรรม” เป็นหลักอันสำคัญยิ่งในการมีส่วนร่วมของประชาชน ๕) หลัก “ปัพพชิตอภินิหังสเวกซ์” บุคคลพึงมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่และความรับผิดชอบหลัก “ทิส ๖ (สังคาลกสูตร)” เป็นหลักส่งเสริมความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นและ ๖) หลัก “จักรวรรดิ ๕” เป็นหลักสำคัญของนักปกครองในการบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์และ หลัก “ราชสังคหะ ๔” เป็นหลักในการบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชนอยู่ในเอกภาพ^{๙๒}

นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง (๒๕๕๖) เรื่อง รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก พบว่า หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่ หลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว และหลักการของการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคือ อปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคีและหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย^{๙๓}

ธนา นวลปลอด (๒๕๓๖) เรื่อง “ความคิดทางการเมืองในสุตตันตปิฎก” ได้กล่าวถึงอินเดียในพุทธกาลว่า รัฐปกครองด้วยระบอบการปกครอง ๒ ระบอบด้วยกันได้แก่ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งพระราชาใช้อำนาจสมบูรณ์โดยไม่ต้องอาศัยสภา และระบอบสาธารณรัฐ ซึ่งอำนาจการปกครองอยู่ในมือชนชั้นสูงที่เป็นตัวแทน โดยตัวแทนจะต้องเข้าไปประชุมในสภาเพื่อตัดสินชี้ขาดในปัญหาต่าง ๆ และหลักธรรมที่ผู้ปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์พึงมีคือ ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรธรรม และราชสังคหะวัตรธรรม เป็นต้น ส่วนผู้ปกครองในระบอบสาธารณรัฐพึงมีคือ อปริหานิยธรรม^{๙๔}

พระเดชฯ คุณสมปโน และพระจรัญ สุวโจ (๒๕๖๒) เรื่อง “แนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนา” พบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองจึงมีปรากฏในพระพุทธศาสนามากมายที่จะสามารถศึกษาแนวการปกครองที่มีในทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะนำมาเป็นแนวทางใน

^{๙๒} สวาท ฮาดภักดี, การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๑. : ๙๖-๑๐๘.

^{๙๓} นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก, พุทธศาสตร์ศึกษาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^{๙๔} ธนา นวลปลอด, ความคิดทางการเมืองในสุตตันตปิฎก, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๔๑-๔๓ และ ๘๙.

การปกครองตนเอง ปกครองสังคมประเทศชาติ แนวคิดหรือทฤษฎีทางการเมืองการปกครองในพระพุทธศาสนา จึงมาจากกรอบความคิดที่ต้องการศึกษาทฤษฎีทางการเมืองการปกครอง ที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น การปกครองคือการใช้อำนาจรัฐตามกฎหมาย เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการปกครองประเทศเป็นส่วนรวม ซึ่งในปัจจุบันเป็นสมัยที่นิยมการปกครองแบบประชาธิปไตย การปกครองจึงเป็นแนวคิดที่นำไปสู่ทางปฏิบัติ ทุกขั้นตอนของการปฏิบัติต้องอาศัยความสามารถเฉพาะตัวของผู้บริหารเข้าช่วย ซึ่งแต่ละคนย่อมมีศิลปะที่แตกต่างกัน ถ้าผู้ปกครองมีความสามารถเฉพาะตัวสูง รู้จักใช้ศิลปะในการปกครอง ทั้งในแง่ของการใช้อำนาจ การใช้หลักมนุษยธรรม การใช้ความร่วมมือและมีคุณธรรม ย่อมมีส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้นักปกครองประสบความสำเร็จได้^{๙๕}

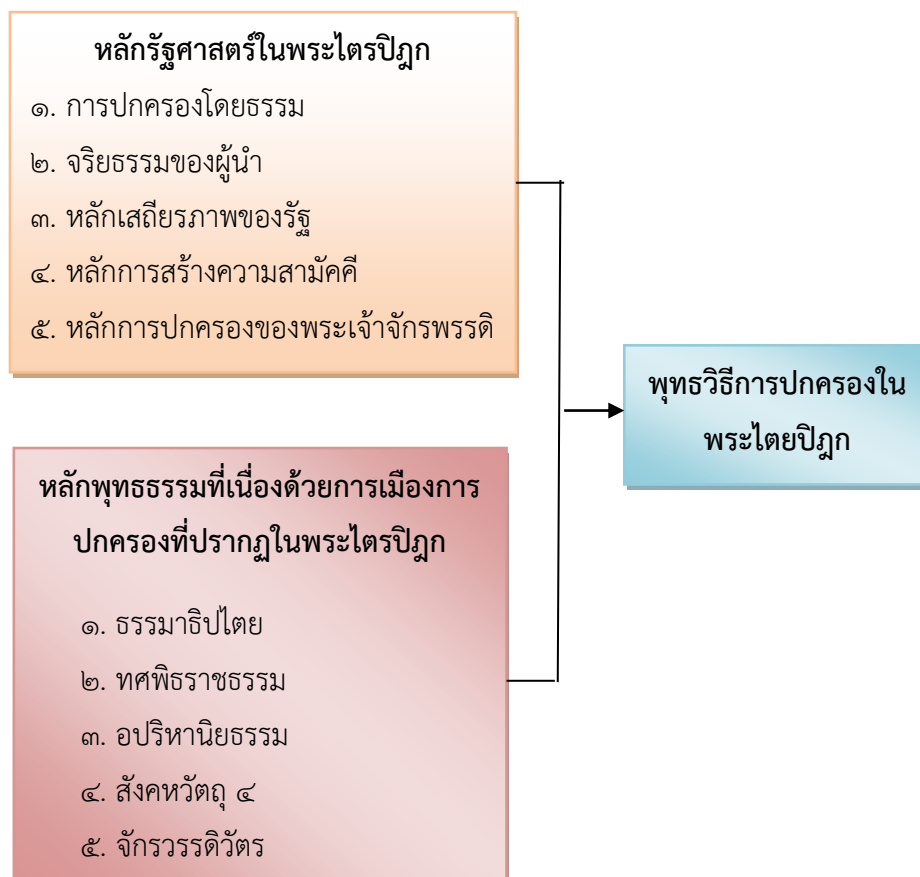
ไพรัช พันธ์ชมภู (๒๕๖๕) เรื่อง “หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก: การมีส่วนร่วมทางการเมือง” พบว่า ๑) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของอำนาจ ตัวอย่างที่เด่นชัด คือ พระสงฆ์สาวกได้มีส่วนร่วมในอำนาจการปกครอง ๒) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของการจัดสรรปันส่วนทรัพยากรของรัฐ หรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคมในกฎพันตสูตรที่พลเมืองได้รับการจัดสรรทุนทรัพย์จากพระเจ้ามหาวิชิตราช ๓) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของนโยบายสาธารณะ ตัวอย่างที่เด่นชัดคือ มฆมานพกับสหาย ๔) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของความขัดแย้ง และ ๕) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของการประนีประนอมผลประโยชน์ ตัวอย่างที่เด่นชัดคือการแย่งชิงทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโรหิณีของพระประยูรญาติและความขัดแย้งระหว่างภิกษุชาวโกสัมพี ๒ รูป และ ๖) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ที่เกี่ยวกับรัฐและการบริหารประเทศ ตัวอย่าง คือ การสรรหาผู้นำในอัครัญญสูตร^{๙๖}

๒.๖ กรอบแนวความคิดในการศึกษาวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สำรวจเอกสาร วรรณกรรม (Literature Research) ต่างๆ ของหลักรัฐศาสตร์การปกครองในพระไตรปิฎก หลักพุทธวิธีการปกครอง และหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องด้วยการปกครองโดยมีกรอบแนวคิดการวิจัยตามที่อธิบายไว้ดังนี้

^{๙๕} พระเดชฯ คุณสมปโน และพระจรัญ สุวโจ, แนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนา, วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒): ๙๖-๑๑๑.

^{๙๖} ไพรัช พันธ์ชมภู, หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก: การมีส่วนร่วมทางการเมือง, วารสาร บัณฑิตสาเกตปริทรรศน์ ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๑-๒๓.

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาหลัก
รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง ๒) เพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลัก
พุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เหมาะสม และ
ครอบคลุมเนื้อหาของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

รูปแบบการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การ
สัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เป็นการ
วิจัยที่เน้นการหารายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธ
วิธีการปกครอง ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงพฤติกรรม ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ และอารมณ์ของบุคคล
ที่ถูกรับรู้เพื่อที่จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง^๑ ในเรื่องหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏใน
พระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง

๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษากับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการเลือกแบบเจาะจง
(Purposive Selection) จำนวน ๓ กลุ่ม รวมทั้งสิ้น ๑๒ คน ประกอบด้วย

๑) นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก
จำนวน ๔ คน

ลำดับที่ ๑ พระมหากิตติพงษ์ กิตติธัญญ์, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ลำดับที่ ๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์คนอง วังฝายแก้ว มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

^๑ แววดาว พรมเสน, การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ, วารสาร มทร.อีสาน, ปีที่ ๔ ฉบับ
ที่ ๑ (มกราคม มิถุนายน ๒๕๕๗) : ๙๙-๑๑๒.

ลำดับที่ ๓ ว่าที่ร้อยโท ดร.นิกร โพธิ์ฤทธิ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ลำดับที่ ๔ ดร.พงษ์สนธิ คุณนะลา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

๒) นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ รูปหรือคน

ลำดับที่ ๑ พระครูพิศาลสรกิจ, ผศ.ดร., มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ลำดับที่ ๒ พระมหาศิวกกร ปญญาวิชโร, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ลำดับที่ ๓ พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ลำดับที่ ๔ พระปลัดสุกฤษฎ์ ปิยสีโล, ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

๓) พระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือในพื้นที่จังหวัดพะเยาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ คน

ลำดับที่ ๑ พระครูวิสิฐวรคุณ (กิตติโสภโณ) เจ้าอาวาสวัดราชคฤห์ อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ลำดับที่ ๒ พระอธิการสันติ ชยธมโม เจ้าอาวาสวัดนันทาราม อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ลำดับที่ ๓ พระครูอภินิเทศ (กฤตภพ อภิวิมฺโล) เจ้าอาวาสวัดพระนั่งดิน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

ลำดับที่ ๔ พระครูธรรมธรรณูเที่ยง พุทธสาวิโก, ดร. วัดพระธาตุจอมทอง ตำบลล้านต้อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) เพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) สำหรับเครื่องมือที่มีความเหมาะสมในการนำมาใช้ในการกำหนดกระบวนการวิธีการวิจัย (methodology) โดยการใช้กระบวนการวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ประกอบไป ด้วยการศึกษาเอกสาร (documentary research) ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลแนวทางหนึ่ง โดยการศึกษา และค้นคว้าจากเอกสารทางวิชาการตำราตลอดจนผลงานวิจัยประเภทต่าง ๆ รวมทั้งข้อมูลจากการค้นคว้าทางสื่ออิเล็กทรอนิกส์หรือข้อมูลที่ได้มาจากเว็บไซต์ทาง อินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาใช้ในการกระบวนการสร้างพื้นฐานขององค์

ความรู้อย่างบูรณาการในทางวิชาการเกี่ยวกับหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครองโดยเบื้องต้นก่อน อันเป็นแนวทางประการสำคัญในการนำไปสู่การสร้างเครื่องมือที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลทางวิชาการที่มีประสิทธิภาพต่อไป

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเป็นการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) โดยมีการออกแบบโครงสร้างของข้อคำถามที่สามารถนำไปใช้ในกระบวนการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบชี้นำ (guided interview) อันเป็นแบบสัมภาษณ์ที่ไม่มีการกำหนดโครงสร้างของข้อคำถามที่มีความชัดเจนตายตัว โดยเป็นแต่เพียงการกำหนดแนวข้อคำถามแบบเปิดกว้าง หรือเป็นการใช้แบบสัมภาษณ์ปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่มีผลทำให้ข้อคำถามมีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง โดยเทคนิคของการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกนั้น เป็นเทคนิค และกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีความเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาที่ใช้ในการสัมภาษณ์ส่วนบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เป็นผู้ที่มีความรู้ และความชำนาญ หรือมีความเชี่ยวชาญในเรื่องหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง โดยกระบวนการวิจัยในลักษณะเช่นนี้ จะ เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความรู้ และความชำนาญ หรือมีความเชี่ยวชาญสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างหลากหลายในทุกแง่มุม โดยผู้วิจัย หรือผู้สัมภาษณ์สามารถที่จะดำเนินการ สัมภาษณ์ และสามารถที่จะสอบถามติดตาม และซักไซ้ไล่เรียงข้อมูลข้อเท็จจริง หรือรายละเอียดปลีกย่อยที่สำคัญ และมีความน่าสนใจในแต่ละประเด็นของคำตอบจากผู้ตอบคำถามในการวิจัย หรือผู้ให้สัมภาษณ์อันทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ และข้อเท็จจริงในทางปฏิบัติที่มีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ ที่มีทั้งมิติของความคิด และมิติของความกว้างในเรื่องที่ดำเนินกระบวนการวิจัยนี้ ขั้นตอนนี้ประกอบด้วย

๑) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) คณะผู้วิจัยได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มกับตัวแทนนักวิชาการทางรัฐศาสตร์ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา และพระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือในพื้นที่จังหวัดพะเยาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก และสอดคล้องกับการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

๒) การสัมภาษณ์ (interview) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview) ซึ่งแบบสัมภาษณ์ลักษณะนี้เป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เคร่งครัดในการตั้งคำถาม แต่ผู้วิจัยมีการตั้งคำถามหลักเอาไว้ ในการสัมภาษณ์ไม่เรียงคำถาม หรือในบางครั้งก็ถามนอกเหนือจากคำถามที่ได้ตั้งไว้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพการณ์ระหว่างการสัมภาษณ์ แต่ก็จะไม่เกินขอบเขตความต้องการในการวิจัย โดยแบบสัมภาษณ์นี้ผู้วิจัยได้จากการทบทวนวรรณกรรม และการลงพื้นที่ที่กรณีศึกษาในครั้งแรก แล้วนำมาประมวลเพื่อตั้งเป็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ โดยแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นจะมีความแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม และตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

๓) การบันทึกเสียง การบันทึกเสียงสัมภาษณ์ หรือเสียงสนทนา ผู้วิจัยใช้วิธีการบันทึกเสียง เพื่อเป็นการช่วยความจำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ หรือการสนทนากลุ่ม ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อนเสมอ

๔) การบันทึกภาพ คณะผู้วิจัยใช้วิธีการถ่ายภาพ เพื่อนำมาสะท้อน และเตือนความจำ เพื่อให้ผู้วิจัยสามารถระลึกถึงบริบท/บรรยากาศที่เกิดขึ้นโดยการสังเกต และระหว่างการสัมภาษณ์ หรือสนทนากลุ่ม หากมีการนำภาพถ่ายต่างๆ ไปใช้ในการยืนยัน หรือใด ๆ ก็ตาม คณะผู้วิจัยขอ อนุญาตผู้ที่อยู่ในภาพก่อนเสมอ

๕) การจดบันทึกภาคสนาม (field note) โดยคณะผู้วิจัยทำการจดบันทึกสิ่งที่สังเกตเห็น คำให้สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม ในช่วงแรกทำการจดบันทึกอย่างย่อๆ ก่อน แล้วจึงนำมาขยายความ ทันทีหลังการสัมภาษณ์ หรือสนทนากลุ่ม ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บรักษาสมุดบันทึกไว้เป็นอย่างดี

๓.๓.๒ การสร้าง และหาคุณภาพเครื่องมือในการวิจัย

๑) ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนดังนี้

(๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย เกี่ยวกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก ประกอบด้วยหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดย เน้นพุทธวิธีการปกครอง และหลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์

(๒) ร่างแบบสัมภาษณ์ กำหนดประเด็น และสร้างข้อคำถามในแต่ละประเด็นที่ต้องการ สัมภาษณ์เกี่ยวกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก เพื่อให้เป็นต้นแบบการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่

(๓) นำแนวทางสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น ไปพบที่ปรึกษาโครงการ และผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่าน เพื่อตรวจสอบตรวจสอบความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายของการวิจัย และให้ ข้อเสนอแนะ หลังจากนั้นนำเครื่องมือมาปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น โดยที่ ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือ ประกอบด้วย

(๑) พระครูพิพัฒน์ศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร. ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

(๒) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สหทัย วิเศษ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านรัฐศาสตร์ และ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

(๓) ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิสมัย วงศ์จำปา ผู้ช่วยอธิการบดี ฝ่ายกิจการทั่วไป วิทยาเขต พะเยา

พิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรง และความถูกต้องของเนื้อหา ตลอดจนความชัดเจน และการใช้ภาษาที่เหมาะสมของข้อคำถาม เพื่อหาค่าความเที่ยงตรง (Validity) ซึ่งใช้เกณฑ์การ ประเมินความสอดคล้องกำหนดค่าตัวเลข ดังนี้

ค่า +๑ หมายถึง สอดคล้อง

ค่า ๐ หมายถึง ไม่แน่ใจ

ค่า -๑ หมายถึง ไม่สอดคล้อง

(๔) นำเครื่องมือการวิจัยทุกฉบับที่แก้ไขปรับปรุงเรียบร้อยแล้ว ไปพบที่ปรึกษาโครงการ เพื่อรับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ

(๕) นำเครื่องมือการวิจัยที่แก้ไขปรับปรุงเรียบร้อยแล้ว ไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ อนึ่ง ในขณะที่ศึกษา ผู้วิจัยได้นำประเด็นที่เกิดขึ้นระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลมาปรับแนวทางสัมภาษณ์ให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงอยู่เสมอ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม และตรงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติการวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยได้แบ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยออกเป็น ๗ ระยะ มีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ระยะที่ ๑. นำหนังสือจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ขอลงพื้นที่วิจัย และส่งถึงผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์

ระยะที่ ๒. จัดประชุมทีมวิจัย เพื่อชี้แจงความรู้ความเข้าใจ และจัดสร้างการจัดสร้างเครื่องมือประกอบการวิจัย ได้แก่ การสนทนากลุ่ม (Focus Group) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การใช้เครื่องมืออุปกรณ์ประกอบการวิจัย ได้แก่ เครื่องบันทึกภาพ และเสียง และความพร้อมของอุปกรณ์เครื่องมือการทำงาน

ระยะที่ ๓. การลงสำรวจข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยการลงพื้นที่จริงซึ่งเป็นเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของพื้นที่พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก โดยการทำจดหมาย และประสานงานติดต่อเพื่อขออนุญาตทำวิจัย โดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ เพื่อศึกษาหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง ร่วมกับการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร เพื่อสร้างองค์ความรู้บริบทพื้นที่ของพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก

ระยะที่ ๔. การจัดพิมพ์เอกสารรายงานความก้าวหน้างานวิจัย เพื่อนำเสนอรายงานความก้าวหน้าแก่แหล่งทุน เพื่อพัฒนา และปรับปรุงรายงานความก้าวหน้างานวิจัย

ระยะที่ ๕. การสรุปองค์ความรู้พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก แล้วนำข้อมูลไปสู่การจัดทำเวทีประชาคมในชุมชน หรือพื้นที่ โดยการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

ระยะที่ ๖. การจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ วีดีโอ ผลงานวิจัย และวีดิทัศน์นำเสนอ เพื่อเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณชน รวมทั้งการจัดทำแผ่นพับ หนังสือสรุปองค์ความรู้ การเผยแพร่สู่สื่อสารมวลชน สื่อสารสนเทศ สื่อวารสารวิชาการ (TCI) และการจัดพิมพ์เอกสารรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) แล้วนำมาตรวจสอบข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามเนื้อหา (Content analysis) แล้วสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) หลังจากนั้น ผู้วิจัยยืนยันความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการให้บุคคลที่อยู่ในปรากฏการณ์ที่ศึกษา และบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ทำการศึกษาตรวจสอบ และรับรองความถูกต้อง โดยการแปลข้อมูลพร้อมให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม ทักท้วง หรือยอมรับข้อมูลที่นำเสนอ ซึ่งการตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยวิธีนี้ ผู้วิจัยใช้กับข้อมูลเบื้องต้น และข้อมูลที่เป็นส่วนที่ผู้วิจัยได้ตีความ แล้วนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) นำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา การนำเสนอภาพกิจกรรม เพื่อให้ได้ผลเป็นเชิงประจักษ์ และนำผลไปใช้ประโยชน์ได้จริงในวงกว้าง โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์สรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก” มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาหลัก รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง ๒. เพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลัก พุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เชิงลึกเกี่ยวกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก ในด้าน ๑) หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง และ ๒) หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก โดยเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๓ กลุ่ม รวมทั้งสิ้น ๑๒ คน ประกอบด้วย ๑) นักวิชาการทางรัฐศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ คน ๒) นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ รูปหรือคน และ ๓) พระเถระผู้เป็นที่เคารพนับถือในพื้นที่จังหวัดพะเยาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพุทธวิธีการ ปกครองในพระไตรปิฎก จำนวน ๔ คน คณะผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

๔.๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง

๔.๒ หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธ วิธีการปกครอง พบว่า "พุทธวิธีการปกครอง" มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากแนวคิดรัฐศาสตร์แบบ ตะวันตก โดยเน้นจริยธรรม ความยุติธรรม และความร่วมมือมากกว่าการใช้อำนาจแบบบังคับ ผล การศึกษาสามารถสรุปหลักรัฐศาสตร์จากพระไตรปิฎกในประเด็นสำคัญได้ดังนี้

๔.๑.๑ ธรรมาธิปไตย การปกครองที่ยึดหลักธรรมเป็นใหญ่ แทนการใช้อำนาจตาม อำนาจใจ ผลการวิจัยพบว่า หลักการปกครองตามพุทธธรรม (ธรรมาธิปไตย) โดยแก่นแนวคิดเป็นหลัก ในการปกครองที่ตั้งอยู่บน "ธรรมะ" แทนการใช้อำนาจ (อัตตาธิปไตย) หรือเสียงข้างมาก (โลกาธิปไตย) เช่น พระราชาผู้ทรงธรรม (ธรรมราชา) อย่างพระเจ้ามโหสถทศสนะ หรือพระเจ้าอโศก มหาราชในพุทธประวัติ และใช้หลักรัฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องมาหลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการ ปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเชื่อมโยงกับ “Rule of Law” ที่ยึดหลักความถูกต้องชอบธรรม มากกว่าบุคคล “การยึดธรรมะเป็นใหญ่” หรือ “การปกครองที่ยึดหลักธรรมเป็นหลัก” แทนการใช้ อำนาจโดยอัตตา (อัตตาธิปไตย) หรือเสียงข้างมากของสังคม (โลกาธิปไตย) นั้น พระพุทธเจ้า ทรงตรัส ไว้ว่า “อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ” แต่การเป็นที่พึ่งตนเองต้องตั้งอยู่บนธรรม ไม่ใช่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ โดยมีหลักการสำคัญของธรรมาธิปไตย คือ ธรรมะต้องมาก่อนอำนาจ ผู้นำหรือผู้ปกครองต้องยึด หลักธรรมเป็นแนวทางในการตัดสินใจ ไม่ใช่ใช้อำนาจส่วนตัวตามอารมณ์หรือผลประโยชน์ ผู้นำต้อง

เป็นผู้มีศีลธรรมและปัญญา การปกครองที่ดีต้องมาจาก “ผู้นำที่มีคุณธรรม” ไม่ใช่แค่มีอำนาจเท่านั้น และการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของราษฎร อำนาจไม่ใช่ของส่วนตัว แต่เป็นเครื่องมือเพื่อช่วยเหลือดูแล และนำความสุขมาสู่ประชาชน ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. การบริหารหรือการนำองค์กร สังคม หรือรัฐ โดยอาศัยหลักธรรมเป็นแกนกลาง ซึ่งมีจุดเด่นคือ ยึดหลักความดี ความยุติธรรม สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน เน้นผู้นำที่มีคุณธรรม และความรับผิดชอบ ไม่ใช่กำลัง ไม่ใช่ความรุนแรง เชื่อมมั่นในเหตุและผล^๑

๒. พระพุทธศาสนาแม้จะไม่ใช่วิชาสนาที่มีเป้าหมายเพื่อจัดการเรื่องการเมืองโดยตรง แต่มีหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการปกครองหรือบริหารจัดการรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ และพระพุทธรูปทรงปฏิเสธรบวรณะ สนับสนุนความเสมอภาค และคุณธรรมมากกว่าสายเลือดหรือชนชั้น^๒

๓. หลักธรรมในสังคมพุทธที่พบเห็นและปฏิบัติกันมาก็จะเป็นความเมตตา กรุณา การเคารพความคิดเห็น และการปรึกษาหารือร่วมกัน เช่น หลัก หิริโอตตัปปะ ละอายและเกรงกลัวต่อบาป^๓

๔. หลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎกปรากฏในลักษณะของธรรมาธิปไตย หรือ ธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งสามารถแสดงออกผ่านหลักการต่าง ๆ เช่น การถือธรรมเป็นหลัก (ธรรมาธิปไตย) ไม่ใช่การปกครองด้วยอำนาจ (อัตตาธิปไตย) หรือเสียงข้างมาก (โลกาธิปไตย) แต่ต้องมี “ธรรม” เป็นกรอบกำกับ ซึ่งพระพุทธรูปทรงกล่าวถึงกษัตริย์ผู้ปกครองโดยธรรม เช่น “ทศพิธราชธรรม” ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของผู้นำ^๔

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การปกครองตามแบบธรรมาธิปไตย เป็นการปกครองที่มี “ธรรมะเป็นใหญ่” ผู้นำต้องมีคุณธรรม ใช้อำนาจเพื่อผู้อื่น และยึดหลักความยุติธรรม เป็นแนวทางที่ตั้งอยู่บนความกรุณา เมตตา และการแสวงหาสันติสุขร่วมกัน ไม่ใช่เพื่ออำนาจส่วนตัว และความเชื่อมโยง ผสมผสานกับแนวคิดรัฐศาสตร์สมัยใหม่อันได้แก่ การปกครองโดยกฎหมาย ภาวะผู้นำที่มีจริยธรรม และประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม นั่นเอง

๔.๑.๒ ทศพิธราชธรรม จริยธรรมของผู้นำที่ต้องประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ทาน ศีล เมตตา ผลการวิจัยพบว่า แม้พระไตรปิฎกจะมีได้กล่าวถึง รัฐศาสตร์โดยตรงในเชิงทฤษฎีแบบตะวันตก แต่มีเนื้อหาและหลักธรรมที่สามารถตีความให้สอดคล้องกับแนวคิดทางรัฐศาสตร์ได้ โดยเฉพาะเรื่อง การปกครองโดยธรรม หรือ ธรรมาธิปไตย ซึ่งเน้น ธรรม เป็นหลักในการบริหารจัดการสังคมมากกว่า อำนาจหรืออารมณ์ของผู้นำ ทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา หรือผู้ปกครองที่ดี) เป็นหลักธรรม ๑๐ ประการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระเจ้าจักรพรรดิ และผู้ปกครองทั้งหลาย ซึ่งถือเป็นพุทธวิธีการปกครองที่มีความลุ่มลึกและสอดคล้องกับหลักรัฐศาสตร์หลายด้าน โดยมีความเชื่อมโยงกับหลัก รัฐศาสตร์ คือ นโยบายสวัสดิการ รัฐจัดสรรทรัพยากรเพื่อสาธารณชน จริยธรรมทางการเมือง กฎหมายที่ยุติธรรม ความเสียสละของผู้นำ ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ธรรมาภิบาล ความ

^๑ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๒ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๒ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๔ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๓ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๖ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๔ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๗ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

โปร่งใสในการบริหาร ความเป็นมิตร นโยบายประนีประนอม ความรับผิดชอบ และการทำงานหนักของรัฐ การไม่ใช้ความรุนแรง การเจรจาแทนการปราบปราม หลักสิทธิมนุษยชน รัฐไม่ละเมิดประชาชน การยอมรับความหลากหลาย การอยู่ร่วมกัน และหลักนิติธรรม ความเป็นธรรมทางกฎหมาย

อย่างไรก็ดี การประยุกต์สู่การปกครองแบบธรรมาธิปไตยนั้น เป็นการปกครองโดยมีธรรมะ เป็นที่ตั้ง ซึ่งแตกต่างจากอรรถาธิปไตย (ผู้นำเป็นใหญ่) และโลกาธิปไตย (เสียงส่วนใหญ่เป็นใหญ่) โดยทศพิธราชธรรม ทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมคุณธรรมของผู้นำที่พึงประสงค์ เป็นการสร้างผู้นำเชิงคุณธรรม (Moral Leadership) เป็นเครื่องมือ กล่อมเกลாதองอำนาจ ให้เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรม (Legitimacy) และสะท้อนแนวคิด ประชาธิปไตยทางคุณธรรม (Ethical Democracy) ที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผู้นำต้องเป็นแบบอย่าง ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. แม้พระไตรปิฎกจะมีได้กล่าวถึง รัฐศาสตร์ โดยตรงในเชิงทฤษฎีแบบตะวันตก แต่มีเนื้อหาและหลักธรรมที่สามารถตีความให้สอดคล้องกับแนวคิดทางรัฐศาสตร์ได้^๕

๒. ในเชิงทฤษฎีแบบตะวันตก แต่มีเนื้อหาและหลักธรรมที่สามารถตีความให้สอดคล้องกับแนวคิดทางรัฐศาสตร์ได้ โดยเฉพาะเรื่อง การปกครองโดยธรรม หรือ ธรรมาธิปไตย ซึ่งเน้น ธรรม เป็นหลักในการบริหารจัดการสังคมมากกว่าอำนาจหรืออารมณ์ของผู้นำ^๖

๓. การปกครองแบบธรรมาธิปไตยเป็นการสร้าง ผู้นำเชิงคุณธรรม เป็นเครื่องมือกล่อมเกลாதองอำนาจ ให้เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรม และสะท้อนแนวคิด ประชาธิปไตยทางคุณธรรม ที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยผู้นำต้องเป็นแบบอย่าง.^๗

๔. การปกครองแบบธรรมาธิปไตยนั้น เป็นการปกครองโดยมี ธรรมะ เป็นที่ตั้ง ซึ่งแตกต่างจากอรรถาธิปไตย (ผู้นำเป็นใหญ่) และโลกาธิปไตย (เสียงส่วนใหญ่เป็นใหญ่) โดยทศพิธราชธรรม ทำหน้าที่เป็นกลไกควบคุมคุณธรรมของผู้นำที่พึงประสงค์^๘

๕. ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมของพระราชา หรือผู้ปกครองมีความเชื่อมโยงกับหลัก รัฐศาสตร์ อย่างเช่น นโยบายสวัสดิการ รัฐจัดสรรทรัพยากรเพื่อสาธารณชน จริยธรรมทางการเมือง กฎหมายที่ยุติธรรม ความเสียสละของผู้นำ ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ธรรมาภิบาล ความโปร่งใสในการบริหาร ความเป็นมิตร นโยบายประนีประนอม^๙

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ทศพิธราชธรรม ไม่ใช่เพียงหลักศีลธรรมของพระราชาในบริบทพุทธศาสนาเท่านั้น แต่สามารถนำมาอธิบายและเชื่อมโยงกับ หลักการปกครองที่ดีในเชิงรัฐศาสตร์ ได้ชัดเจน ทั้งในด้านธรรมาภิบาล ความยุติธรรม สิทธิมนุษยชน และความเป็นผู้นำเชิงคุณธรรม ถือเป็น

^๕ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๓ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๖ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๖ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๗ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๘ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๘ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๐ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

^๙ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๒๒ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

รูปแบบของ พุทธวิธีการปกครอง ที่มีศักยภาพในการนำไปประยุกต์ใช้กับสังคมร่วมสมัยได้อย่างเหมาะสม

๔.๑.๓ อปทานิยธรรม หลักที่ทำให้รัฐมั่นคง เช่น ความสามัคคี เคารพกฎหมาย ผลการวิจัยพบว่า หลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎกผ่านพุทธวิธีการปกครองในหลักอปทานิยธรรมนั้น เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เพื่อให้คณะสงฆ์หรือสังคมโดยรวมดำรงความเจริญ ไม่เสื่อมถอย ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ (อังคุตตรนิกาย) และอปทานิยธรรมของสงฆ์มี ๗ ประการ และของคฤหัสถ์ (ประชาชน/รัฐ) มี อีก ๗ ประการ รวมเป็นหลักการ ๑๔ ข้อ ซึ่งสามารถตีความในเชิงการบริหารรัฐและสังคมอย่างมีธรรมาภิบาล ได้อย่างชัดเจน อปทานิยธรรมกับหลักรัฐศาสตร์ ๗ ประการของคณะสงฆ์ โดยมีการเชื่อมโยงหลักรัฐศาสตร์ กับหลักอปทานิยธรรม ตามตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ อปทานิยธรรม ของคณะสงฆ์กับหลักรัฐศาสตร์

หลักอปทานิยธรรม	ความหมาย	เชื่อมโยงกับหลักรับศาสตร์
หมั่นประชุมบ่อย	การร่วมปรึกษาหารือกันเสมอ	หลักประชาธิปไตย การมีส่วนร่วม
ประชุมพร้อมเพรียง	เคารพพระบพและวินัยการประชุม	การมีระเบียบทางรัฐสภา
ไม่บัญญัติสิ่งใหม่ที่มีโทษ	เคารพกฎหมายดั้งเดิมไม่ละเมิด	หลักนิติธรรม การเคารพกฎหมาย
ธรรม	หลักการ	
เคารพผู้อาวุโส	ให้เกียรติผู้มีประสบการณ์	วัฒนธรรมการเมืองและการบริหารที่ดี
ไม่ยึดวัดเป็นของตน	ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน	ความโปร่งใส ลดคอร์รัปชัน
รักษาศีลเสมอ	มีวินัยและความประพฤติดี	จริยธรรมของนักการเมือง
หมั่นอบรมภาวนา	พัฒนาตนเองตลอดเวลา	การเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพผู้นำ

อปทานิยธรรม ประการของชาวบ้านหรือรัฐ (จากพระสูตรในพระไตรปิฎก) อธิบายได้ตามตารางที่ ๔.๒

ตารางที่ ๔.๒ อปทานิยธรรม ประการของชาวบ้านหรือรัฐ

หลักอปทานิยธรรม	ความหมาย	เชื่อมโยงกับหลักรับศาสตร์
รู้รักสามัคคี	ไม่แตกแยก มีความกลมเกลียว	เอกภาพของรัฐและสังคม
เคารพผู้นำ	เคารพผู้มีคุณธรรมและอาวุโส	การเลือกผู้นำที่มีศีลธรรม
เคารพกฎหมาย	เคารพธรรมวินัย กฎของบ้านเมือง	หลักนิติรัฐ
เคารพสตรี	ให้เกียรติผู้หญิง	หลักสิทธิมนุษยชน
เคารพศาสนา	เคารพศาสนาและวัฒนธรรม	ความหลากหลายทางวัฒนธรรม
รักษาเศรษฐกิจ	พัฒนาการเกษตรและฐานเศรษฐกิจ	เสถียรภาพทางเศรษฐกิจของรัฐ
รักษาความมั่นคง	ปกป้องประเทศจากภัยคุกคาม	หลักความมั่นคงของรัฐ

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่าพุทธวิธีการปกครองในแนวทางอภิธานิยธรรม ยึดหลักการมีส่วนร่วม โดยผ่านการประชุม ปรีกษาหารือ และการรับฟัง ยึดหลักนิติธรรมและคุณธรรม โดยไม่บัญญัติกฎหมายโดยพลการ และให้ความเคารพผู้อาวุโส ส่งเสริมความโปร่งใสและธรรมาภิบาล โดยไม่ยึดองค์กรเป็นของตน ลดคอร์รัปชัน สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยรักษาเศรษฐกิจ ความสามัคคี และวัฒนธรรม และสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม โดยผ่านการฝึกอบรม พัฒนา และการประพฤติปฏิบัติชอบ ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. พุทธวิธีการปกครองในแนวทางอภิธานิยธรรม ยึดหลักการมีส่วนร่วม โดยผ่านการประชุม ปรีกษาหารือ และการรับฟัง ยึดหลักนิติธรรมและคุณธรรม โดยไม่บัญญัติกฎหมายโดยพลการ^{๑๐}

๒. อภิธานิยธรรม ยึดหลักการมีส่วนร่วม ให้ความเคารพผู้อาวุโส ส่งเสริมความโปร่งใส และธรรมาภิบาล โดยไม่ยึดองค์กรเป็นของตน ลดคอร์รัปชัน สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยรักษาเศรษฐกิจ ความสามัคคี และวัฒนธรรม และสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม โดยผ่านการฝึกอบรม พัฒนา และการประพฤติปฏิบัติชอบ^{๑๑}

๓. หลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎกผ่านพุทธวิธีการปกครองในหลักอภิธานิยธรรมนั้น เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เพื่อให้ คณะสงฆ์หรือสังคมโดยรวมดำรงความเจริญ ไม่เสื่อมถอย^{๑๒}

อภิธานิยธรรมเมื่อเทียบกับรัฐศาสตร์ตะวันตก มีความใกล้เคียงกับหลัก ธรรมาภิบาล ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก เช่น การมีส่วนร่วม หลักนิติธรรม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และมีความมีคุณธรรม^{๑๓}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า อภิธานิยธรรมในพระไตรปิฎก เปรียบเสมือน รัฐธรรมนูญเชิงพุทธ ที่วางรากฐานให้เกิดการบริหารที่ไม่เสื่อมถอย เมื่อเทียบกับรัฐศาสตร์ตะวันตก อภิธานิยธรรมมีความใกล้เคียงกับหลัก ธรรมาภิบาล (Good Governance) ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก เช่น การมีส่วนร่วม (Participation) หลักนิติธรรม (Rule of Law) ความโปร่งใส (Transparency) ความรับผิดชอบ (Accountability) และความมีคุณธรรม (Morality) จึงอาจกล่าวได้ว่า พุทธวิธีการปกครองในทางอภิธานิยธรรม คือการออกแบบระบบการปกครองที่ตั้งอยู่บนฐานของความดี ความมีระเบียบวินัย และการเคารพหลักการร่วมกันของสังคม เพื่อป้องกันการเสื่อมถอยของบ้านเมืองอย่างยั่งยืน

๔.๑.๔ สังคหัตถ์ ๔ หลักการสร้างความรักและสามัคคีในสังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ผลการวิจัยพบว่า หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเน้นพุทธวิธีการปกครองในแนวทางของอภิธานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความเจริญมั่นคงของสังคม และนำเสนอผ่านมุมมองของสังคหัตถ์ ๔ ซึ่งเป็นธรรมที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สะท้อน

^{๑๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๗ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๙ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๒ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

ให้เห็นถึงหลักการสำคัญในเชิงรัฐศาสตร์ เช่น การมีส่วนร่วม ความยุติธรรม และธรรมาภิบาล โดยบทความชี้ให้เห็นว่าหลักการเหล่านี้สามารถนำมาปรับใช้ในการปกครองยุคปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ในบริบทนี้ สังคหวัตถุ ๔ ซึ่งปรากฏในอปริหานิยธรรมของคฤหัสถ์ คือ หลักธรรมที่ส่งเสริมการผูกใจประชาชน และรักษาความสามัคคีในสังคม จึงสามารถอธิบายได้ว่าเป็นพุทธวิธีการปกครอง ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างมีมนุษยธรรม การใช้สังคหวัตถุ ๔ ในการปกครอง จึงเน้นการมีส่วนร่วม การเข้าถึง การรับฟัง และการดูแลประชาชนในฐานะมนุษย์ที่มีคุณค่าเท่ากัน ไม่ใช่เพียงผู้ใต้ปกครอง เป็นการแสดงถึง ภาวะผู้นำที่มีเมตตาธรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม ในรัฐศาสตร์สมัยใหม่ ในด้านการประยุกต์ใช้สังคหวัตถุ ๔ ในบริบทปัจจุบันนั้น ประกอบด้วย ด้านการเมือง ผู้นำที่ใช้สังคหวัตถุ ๔ ย่อมได้รับการยอมรับจากประชาชน มีความชอบธรรมทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ด้านเศรษฐกิจ การให้ (ทาน) และการช่วยเหลือ (อรรถจริยา) สร้างระบบเศรษฐกิจที่มีความเอื้ออาทร ลดความเหลื่อมล้ำ และด้านสังคม การพูดอย่างมีเมตตา (ปิยวาจา) และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค (สมานัตตตา) ทำให้เกิดความปรองดอง ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. สังคหวัตถุ ๔ ซึ่งปรากฏในอปริหานิยธรรมของคฤหัสถ์ คือ หลักธรรมที่ส่งเสริมการผูกใจประชาชน และรักษาความสามัคคีในสังคม จึงสามารถอธิบายได้ว่าเป็นพุทธวิธีการปกครอง ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างมีมนุษยธรรม^{๑๔}

๒. การใช้สังคหวัตถุ ๔ ในการปกครอง จึงเน้นการมีส่วนร่วม การเข้าถึง การรับฟัง และการดูแลประชาชนในฐานะมนุษย์ที่มีคุณค่าเท่ากัน ไม่ใช่เพียงผู้ใต้ปกครอง เป็นการแสดงถึง ภาวะผู้นำที่มีเมตตาธรรม^{๑๕}

๓. ผู้นำที่ใช้สังคหวัตถุ ๔ ย่อมได้รับการยอมรับจากประชาชน มีความชอบธรรมทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ด้านเศรษฐกิจ การให้ (ทาน) และการช่วยเหลือ (อรรถจริยา) สร้างระบบเศรษฐกิจที่มีความเอื้ออาทร ลดความเหลื่อมล้ำ และด้านสังคม การพูดอย่างมีเมตตา (ปิยวาจา) และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค (สมานัตตตา) ทำให้เกิดความปรองดอง^{๑๖}

๔. การประยุกต์ใช้สังคหวัตถุ ๔ ในบริบทปัจจุบัน ในด้านการเมืองผู้นำที่ใ้ย่อมได้รับการยอมรับจากประชาชน มีความชอบธรรมทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ในด้านเศรษฐกิจ การให้ (ทาน) และการช่วยเหลือ (อรรถจริยา) สร้างระบบเศรษฐกิจที่มีความเอื้ออาทร ลดความเหลื่อมล้ำ และในด้านสังคม การพูดอย่างมีเมตตา (ปิยวาจา) และการปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค (สมานัตตตา) ทำให้เกิดความปรองดอง^{๑๗}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อการเมืองโดยตรง แต่ในพระไตรปิฎกมีหลักการหลายประการที่สามารถนำมาอธิบายเชิงรัฐศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะ

^{๑๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๓ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๕} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๖ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๖} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๙ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๑๗} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๑ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

หลักอปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ป้องกันการเสื่อมของสังคมหรือรัฐ ทั้งในระดับคณะสงฆ์และชาวบ้าน อปริหานิยธรรมเชื่อมโยงกับการบริหารจัดการองค์กรและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในบริบทของสังคหวัตถุ ๔ หลักธรรมที่ส่งเสริมการผูกใจประชาชน และรักษาความสามัคคีในสังคม จึงสามารถอธิบายได้ว่าเป็นพุทธวิธีการปกครอง ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชนอย่างมีมนุษยธรรม และสังคหวัตถุ ๔ ยังเป็นแนวทางสำคัญของพุทธวิธีการปกครองที่สามารถอธิบายในทางรัฐศาสตร์ได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ของ ภาวะผู้นำ, ธรรมาภิบาล, และ การสร้างความสามัคคีในสังคม พระไตรปิฎกจึงมิใช่เพียงแหล่งคำสอนทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังเป็นแหล่งความรู้ด้านรัฐศาสตร์เชิงจริยธรรม ที่สามารถประยุกต์ใช้กับสังคมร่วมสมัยได้อย่างยั่งยืน

๔.๑.๕ จักรวรรดิวัตร เป็นแนวทางของผู้นำที่ครองแผ่นดินโดยธรรม ไม่ใช่ด้วยการใช้อำนาจบีบบังคับ พุทธวิธีการปกครองจึงเป็นการผสมผสานระหว่างจริยธรรมกับการบริหารรัฐ เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเน้นการวิเคราะห์ พุทธวิธีการปกครองผ่านหลักอปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมะเพื่อความไม่เสื่อมของสังคม และเจาะจงในด้านของ หลักจักรวรรดิวัตร ซึ่งเป็นหลักธรรมว่าด้วยหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิหรือผู้นำที่ขอบธรรมในการครองแผ่นดินอย่างสันติ โดยหลักจักรวรรดิวัตรทั้ง ๑๐ ข้อ เป็นแนวทางของการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างมีคุณธรรมและยั่งยืน สะท้อนให้เห็นแนวคิดสำคัญในรัฐศาสตร์ เช่น การใช้อำนาจอย่างชอบธรรม ความยุติธรรม การมีส่วนร่วม และการเคารพในศีลธรรม แม้พระพุทธศาสนาจะมีใช้ศาสนาแห่งการเมืองโดยตรง แต่ในพระไตรปิฎกมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง การบริหาร และการจัดระเบียบสังคมไว้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในเรื่องของ อปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความมั่นคงของชุมชนและรัฐ ประกอบกับ “จักรวรรดิวัตร” ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำที่เปรียบประดุจจักรพรรดิในอุดมคติ มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเมืองในเชิงคุณธรรมของพุทธรัฐศาสตร์ และอปริหานิยธรรม ยังเป็นธรรมะที่ทำให้ไม่เสื่อมถอย ถ้าองค์กรหรือสังคมใดปฏิบัติตาม จะไม่เสื่อมสลายและเจริญมั่นคงตลอดไป

อย่างไรก็ตาม จักรวรรดิวัตรในฐานะอปริหานิยธรรมของรัฐ ในบริบทของอปริหานิยธรรม จักรวรรดิวัตร คือ กลไกสำคัญที่ป้องกันการเสื่อมของอำนาจรัฐ กล่าวคือ เมื่อผู้นำปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตร จะทำให้ ประชาชนเชื่อมั่นในอำนาจรัฐ เป็นการสร้าง ความชอบธรรมของผู้นำ (Political Legitimacy) เป็นหลักธรรมที่ ควบคุมการใช้อำนาจ ไม่ให้ตกอยู่ในภาวะเผด็จการหรือคอร์รัปชัน และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จักรวรรดิวัตร หรือ จักรวัตติวัตถุ ๑๐ ประการ เป็นหลักธรรมสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิผู้ปกครองแผ่นดินด้วยธรรม โดยปรากฏในพระไตรปิฎก (ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค) ประกอบด้วยหลักธรรม ๑๐ ประการที่ถือเป็นคุณสมบัติและแนวปฏิบัติของผู้นำที่แท้จริง ตามตารางที่ ๔.๓

ตารางที่ ๔.๓ หลักจักรวรรดิวัตร ๑๐ กับหลักรัฐศาสตร์

หลักจักรวรรดิวัตร	ความหมาย	เชื่อมโยงกับหลักรัฐศาสตร์
ทาน	ให้แก่ประชาชนโดยไม่หวังผลตอบแทน	การจัดสวัสดิการรัฐ ลดความเหลื่อมล้ำ
ศีล	มีศีลธรรมประพฤติงาม	ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม
บริจาค	เสียสละเพื่อส่วนรวม	ผู้นำที่ไม่แสวงหาประโยชน์ส่วนตน
อาชวะ	ความซื่อตรง สุจริต	ความโปร่งใส ตรวจสอบได้
มัทวะ	ความอ่อนโยน ไม่ใช้ความรุนแรง	การสื่อสารเชิงสันติ ประชาธิปไตย
ตปะ	ความเพียรพยายามเพื่อประโยชน์ประชาชน	ความรับผิดชอบต่อหน้าที่
อักโธระ	ไม่โกรธ ไม่พยายาบาท	ภาวะผู้นำที่มีสติ ไม่ใช้อารมณ์
อวิหิงสา	ไม่เบียดเบียนผู้อื่น	หลักสิทธิมนุษยชน
ขันติ	ความอดทน อดกลั้น	รับฟังความเห็นต่าง
อวิโรธนะ	ไม่ลำเอียง ยึดหลักธรรม	ความเป็นธรรม หลักนิติธรรม

จักรวรรดิวัตรจึงเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับ Good Governance และ Ethical Leadership ในรัฐศาสตร์ยุคใหม่ โดยเฉพาะในด้านของธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม) ที่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมของผู้นำมากกว่าการใช้อำนาจตามอำเภอใจ จักรวรรดิวัตรในฐานะอุปธานิยธรรมของรัฐนั้น จักรวรรดิวัตร คือ กลไกสำคัญที่ป้องกันการเสื่อมของอำนาจรัฐ กล่าว คือ เมื่อผู้นำปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตรจะทำให้ประชาชนเชื่อมั่นในอำนาจรัฐ เป็นการสร้างความชอบธรรมของผู้นำ (Political Legitimacy) เป็นหลักธรรมที่ควบคุมการใช้อำนาจไม่ให้ตกอยู่ในภาวะเผด็จการ หรือคอร์รัปชัน และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ประจวบกับคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. หลักจักรวรรดิวัตร ซึ่งเป็นหลักธรรมว่าด้วยหน้าที่ของพระเจ้าจักรพรรดิหรือผู้นำที่ชอบธรรมในการครองแผ่นดินอย่างสันติ โดยหลักจักรวรรดิวัตรทั้ง ๑๐ ข้อ เป็นแนวทางของการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างมีคุณธรรมและยั่งยืน^{๑๘}

๒. จักรวรรดิวัตร เป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำที่เปรียบประดุจจักรพรรดิในอุดมคติ มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเมืองในเชิงคุณธรรมของพุทธรัฐศาสตร์ ประกอบกับอุปธานิยธรรม ยังเป็นธรรมะที่ทำให้ไม่เสื่อมถอย ถ้าองค์กรหรือสังคมใดปฏิบัติตาม จะไม่เสื่อมสลายและเจริญมั่นคงตลอดไป ^{๑๙}

^{๑๘} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๒ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

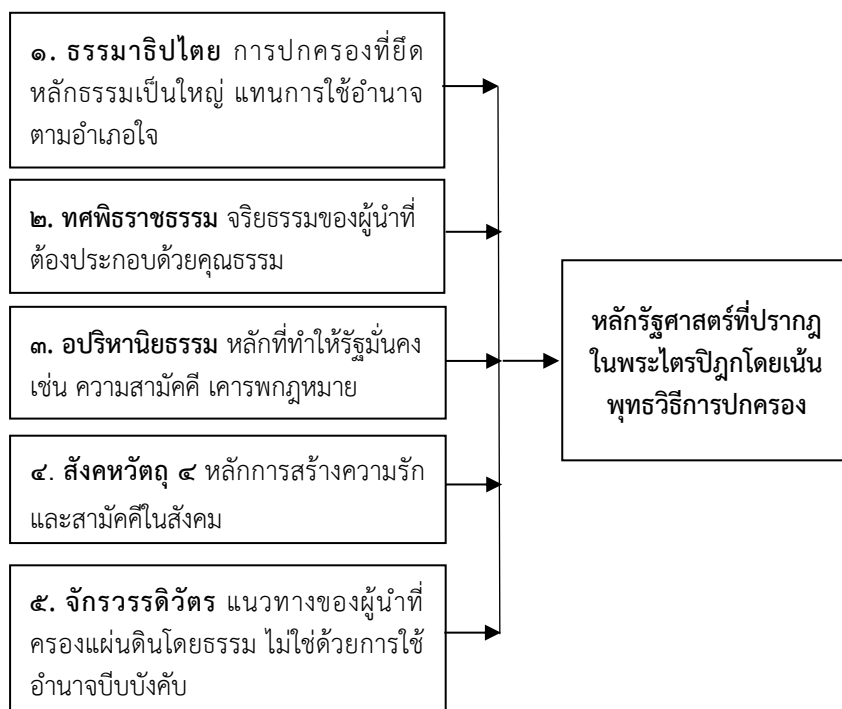
^{๑๙} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๗ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

๓. เมื่อผู้นำปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตร จะทำให้ ประชาชนเชื่อมั่นในอำนาจรัฐ เป็นการสร้างความชอบธรรมของผู้นำ เป็นหลักธรรมที่ควบคุมการใช้อำนาจไม่ให้ตกอยู่ในภาวะเผด็จการหรือคอร์รัปชัน และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง^{๒๐}

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า หลักจักรวรรดิวัตรในพระไตรปิฎก เป็นแนวทางสำคัญของพุทธวิธีการปกครองในเชิงคุณธรรม ที่ยึดโยงกับหลักอภิธานิธรรมอย่างแนบแน่น โดยเน้นการพัฒนาผู้นำให้มีคุณธรรมและใช้อำนาจอย่างยุติธรรม ซึ่งสามารถเทียบเคียงกับหลักการปกครองที่ดีในรัฐศาสตร์สมัยใหม่ อาทิเช่น ธรรมาภิบาล ภาวะผู้นำเชิงคุณธรรม และความยุติธรรมทางสังคม ดังนั้น จักรวรรดิวัตรจึงไม่ใช่เพียงหลักธรรมโบราณ แต่ยังเป็นแนวทางสมัยใหม่สำหรับการสร้างรัฐที่มั่นคง ยั่งยืน และสงบสุขอย่างแท้จริง

จากผลการวิจัยข้างต้นสรุปได้ว่า หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครองพบว่า "พุทธวิธีการปกครอง" มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากแนวคิดรัฐศาสตร์แบบตะวันตก โดยเน้นจริยธรรม ความยุติธรรม และความร่วมมือมากกว่าการใช้อำนาจแบบบังคับ อีกทั้งมุ่งเน้นคุณธรรม ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในรัฐศาสตร์สมัยใหม่ อย่างไรก็ดี แนวทางการปกครองตามหลักพุทธสามารถสรุปได้ ๕ ประเด็นตามหลักพุทธนวัตกรรม ได้แก่ ๑) ธรรมาธิปไตย การปกครองที่ยึดหลักธรรมเป็นใหญ่ แทนการใช้อำนาจตามอำเภอใจ ๒) ทศพิธราชธรรม จริยธรรมของผู้นำที่ต้องประกอบด้วยคุณธรรม เช่น ทาน ศีล เมตตา ๓) อภิธานิธรรม หลักที่ทำให้รัฐมั่นคง เช่น ความสามัคคี เคารพกฎหมาย ๔) สังคหวัตถุ ๔ หลักการสร้างความรักและสามัคคีในสังคม ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ๕) จักรวรรดิวัตร แนวทางของผู้นำที่ครองแผ่นดินโดยธรรม ไม่ใช่ด้วยการใช้อำนาจบีบบังคับ พุทธวิธีการปกครองจึงเป็นการผสมผสานระหว่างจริยธรรมกับการบริหารรัฐ เพื่อสร้างสังคมที่สงบสุขและยั่งยืน คณะผู้วิจัยสามารถนำเสนอได้ตามแผนภาพที่ ๔.๑

^{๒๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๑ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

แผนภาพที่ ๔.๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง

๔.๒ หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการเมืองหรือการปกครอง แต่เสนอแนวทางที่อิงกับหลักธรรมเพื่อให้ผู้นำปกครองด้วยความเป็นธรรม สร้างเสถียรภาพและความสงบสุขในสังคม หลักธรรมเหล่านี้เน้นไปที่การใช้อำนาจอย่างชอบธรรมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เกิดความสมานฉันท์ในสังคม แนวทางการปกครองในพระพุทธศาสนา มิได้มุ่งเน้นไปที่อำนาจหรือผลประโยชน์ส่วนตนของผู้นำ แต่ให้ความสำคัญกับ ธรรมาธิปไตย ความเมตตา และความยุติธรรม ผู้นำที่ยึดหลักพุทธธรรมจะสามารถสร้างสังคมที่สงบสุข ลดความขัดแย้งและพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองสามารถสังเคราะห์ออกเป็นแนวทางสำคัญ ๕ ประการ ได้แก่ ๑) ธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม) ๒) ทศพิธราชธรรม (จริยธรรมของผู้นำ) ๓) อปริหานิยธรรม (หลักความมั่นคงของรัฐ) ๔) สังคหวัตถุ ๔ (หลักการสร้างความสามัคคีในสังคม), และ ๕) จักรวรรดิวัตร (แนวทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ) หลักธรรมเหล่านี้ยังคงมีความสำคัญในโลกปัจจุบันและสามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนาระบบการเมืองการปกครองที่มีคุณธรรม โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของประชาชน

๔.๒.๑ การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง จากผลการวิจัยพบว่า พระไตรปิฎกในฐานะแหล่งรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้า มิได้จำกัดเฉพาะด้านศีลธรรมส่วนบุคคลหรือการบรรลुरुธรรมเท่านั้น แต่ยังมีหลักคำสอนที่สามารถนำมาวิเคราะห์ในเชิง การเมืองและการ

ปกครอง ได้อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะในด้านของ การสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม การใช้อำนาจอย่างชอบธรรม และการจัดระเบียบสังคมให้เป็นธรรม พระพุทธเจ้าทรงวางรากฐานการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคมบนฐานของธรรมะมากกว่าอำนาจ ซึ่งสะท้อนให้เห็นรูปแบบของ ธรรมาธิปไตย หรือการปกครองโดยธรรมที่สามารถนำไปวิเคราะห์ในเชิงรัฐศาสตร์และการเมืองร่วมสมัยได้ แนวคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองมุ่งเน้นไปที่การทำให้รัฐมีความมั่นคง ยุติธรรม และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน สามารถจำแนกออกเป็น ๕ หลักสำคัญดังนี้

๑) หลักธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม) ธรรมาธิปไตย เป็นการปกครองที่อิงหลักธรรมเป็นที่ตั้ง แทนที่จะใช้อำนาจตามอำเภอใจหรืออำนาจนิยม พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าผู้ปกครองควรยึดหลักธรรมเป็นเครื่องชี้ นำ มิใช่ใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตน หากรัฐธรรมนุญหรือกฎหมายต่างๆ ถูกสร้างขึ้นโดยมีหลักธรรมเป็นรากฐาน ย่อมทำให้เกิดความเป็นธรรมและความไว้วางใจจากประชาชน อย่างไรก็ตามหลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น มีการวางรากฐานแนวคิดด้านธรรมาธิปไตย ซึ่งหมายถึงการยึดหลักธรรมเป็นใหญ่ในการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับอุดมคติทางการเมืองของพระพุทธศาสนา ที่เน้นคุณธรรมของผู้ปกครองเป็นสำคัญในการนำพาสังคมไปสู่ความสงบสุขและเจริญรุ่งเรือง คำว่า ธรรมาธิปไตย จึงเป็นการถือธรรมะเป็นใหญ่ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการปกครอง โดยตรงข้ามกับอัตตาธิปไตย (ถืออัตตาเป็นใหญ่) และโลกาธิปไตย (ถือเสียงส่วนใหญ่หรือความนิยมเป็นใหญ่) ซึ่งแนวคิดธรรมาธิปไตยนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในพระไตรปิฎก ตัวอย่างเช่น ธรรมาธิปไตยในหลักการปกครองของพระราชา ทศพิธราชธรรม เป็นการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การรักษาศีล ความซื่อสัตย์ การให้อภัย ไม่ผูกพยาบาท ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง ความเพียร ความอดทน ไม่โกรธ ไม่ใช้ความรุนแรง ความอดทนต่อความยากลำบาก การไม่ประพฤติดิจจากธรรม ทศพิธราชธรรมยังสะท้อนให้เห็นว่าธรรมาธิปไตยในพุทธศาสนาเน้นให้ผู้ปกครองต้องมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว และการปกครองที่ดีต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น มีการวางรากฐานแนวคิดด้านธรรมาธิปไตย ซึ่งหมายถึงการยึดหลักธรรมเป็นใหญ่ในการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับอุดมคติทางการเมืองของพระพุทธศาสนา^{๒๑}

๒. ธรรมาธิปไตยในหลักการปกครองของพระราชา ทศพิธราชธรรม เป็นการเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม การรักษาศีล ความซื่อสัตย์ การให้อภัย ไม่ผูกพยาบาท ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่ง^{๒๒}

๓. ธรรมาธิปไตย เป็นการปกครองที่อิงหลักธรรมเป็นที่ตั้ง แทนที่จะใช้อำนาจตามอำเภอใจหรืออำนาจนิยม พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าผู้ปกครองควรยึดหลักธรรมเป็นเครื่องชี้ นำ มิใช่ใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตน^{๒๓}

^{๒๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๓ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๒๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๘ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๒๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๐ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

๒) หลักทศพิธราชธรรม (คุณธรรมของผู้นำ) เป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำที่ปรากฏในหลายสูตร เช่น มหาสุทฺธสสูตร ซึ่งเน้นคุณธรรมของผู้ปกครอง ๑๐ ประการ เช่น ทาน ศีล ปริจาคะ ความอดทน ความซื่อตรง เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ผู้นำต้องไม่ใช่อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตน แต่ใช้เพื่อประโยชน์ประชาชนโดยยึดความดีเป็นหลัก ทศพิธราชธรรมเป็นหลัก ๑๐ ประการที่ชี้แนะว่าผู้นำควรปฏิบัติ ได้แก่ ทาน (การให้) ผู้ปกครองต้องรู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม เช่น การจัดสวัสดิการ การแบ่งทรัพยากรอย่างเป็นธรรม สร้างความไว้วางใจจากประชาชน และลดความเหลื่อมล้ำ ศีล (ความมีศีลธรรม) รักษาศีล มีความซื่อสัตย์ สุจริต ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในผู้นำ และเป็นแบบอย่างให้ประชาชน ปริจาคะ (ความเสียสละ) รู้จักให้อภัย ไม่ยึดติดตำแหน่งหรือผลประโยชน์ และส่งเสริมวัฒนธรรมการเมืองที่สะอาด ไม่ผูกขาดอำนาจ อาชชวะ (ความซื่อตรง) เปิดเผย ตรงไปตรงมา ไม่หลอกลวง ทำให้การบริหารโปร่งใส เกิดธรรมาภิบาล มัททวะ (ความอ่อนโยน) สุภาพ ไม่ใช่ใช้อำนาจกดขี่ประชาชน สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในนโยบายรัฐ ตปะ (ความพากเพียร) มุ่งมั่นทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เกิดพลังขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างยั่งยืน อักโกธะ (ความไม่โกรธ) ไม่ใช่ความรู้สึกส่วนตัวในการตัดสินใจทางการเมือง ลดความขัดแย้ง นำไปสู่สันติภาพในสังคม อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ไม่ใช่กำลังหรืออำนาจอย่างรุนแรง ส่งเสริมการเมืองแบบสันติวิธีและปราศจากการกดขี่ ชันติ (ความอดทน) รับฟังความคิดเห็นต่างๆ แม้จะถูกวิจารณ์ สร้างสังคมประชาธิปไตยที่เปิดกว้างทางความคิด และอวิโรธนะ (ความไม่คลาดจากธรรม) ไม่ลำเอียง ไม่ละเลย และยังเป็นหลักธรรมเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ยึดหลักกฎหมายและคุณธรรมในการบริหาร หลักการเหล่านี้ทำให้ผู้นำสามารถปกครองด้วยความยุติธรรมและได้รับการยอมรับจากประชาชน

อย่างไรก็ดี ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมะสำหรับพระราชา หรือผู้ปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่เป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมืองอย่างเป็นธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวของผู้มีอำนาจ และยังเป็นหลักพุทธธรรมที่สะท้อนแนวคิดธรรมาธิปไตย ซึ่งถือว่า ธรรมะเป็นใหญ่ในการใช้อำนาจ ในส่วนของการวิเคราะห์เชิงการเมืองการปกครองนั้น เมื่อวิเคราะห์ทศพิธราชธรรม กับการเมืองการปกครอง จะเห็นว่า เป็นหลักที่ให้ความสำคัญกับจริยธรรมของผู้นำ โดยมุ่งเน้นให้การปกครองเป็นไปเพื่อประโยชน์ของราษฎร ไม่ใช่เพื่ออำนาจของผู้ปกครอง ตลอดจนช่วยสร้างวัฒนธรรมทางการเมืองที่โปร่งใส มีเมตตา และยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง และเป็นแนวทางที่นำไปสู่การปกครองแบบธรรมาธิปไตย (Rule by Dhamma) ซึ่งถือว่าเหนือกว่าการปกครองแบบอัตตาธิปไตยหรือโลกาธิปไตย ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. ทศพิธราชธรรม เป็นธรรมะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ที่เป็นแนวทางในการปกครองบ้านเมืองอย่างเป็นธรรม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ไม่ใช่เพื่อประโยชน์ส่วนตัวของผู้มีอำนาจ และยังเป็นหลักพุทธธรรมที่สะท้อนแนวคิดธรรมาธิปไตย ^{๒๔}

^{๒๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๓ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

๒. เป็นหลักธรรมเพื่อผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ยึดหลักกฎหมายและคุณธรรมในการบริหาร หลักการเหล่านี้ทำให้ผู้นำสามารถปกครองด้วยความยุติธรรมและได้รับการยอมรับจากประชาชน^{๒๕}

๓. ทศพิธราชธรรม เป็นแบบจำลองของ ผู้ปกครองในอุดมคติตามพระพุทธศาสนา ที่ต้องเป็นผู้นำที่มีธรรมะ เป็นผู้เสียสละ อุดหนุน ไม่เบียดเบียน และยึดถือความยุติธรรมเหนือสิ่งอื่นใด หลักนี้มาจะช่วยสร้างการเมืองการปกครองที่เป็นธรรม ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม และพาประเทศชาติไปสู่สันติสุขและความเจริญอย่างแท้จริง^{๒๖}

๓) หลักอภิธานิยธรรม (หลักความมั่นคงของรัฐ) อภิธานิยธรรมเป็นแนวทางที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยเน้นไปที่การรักษาวินัย การเคารพกฎหมาย การให้ความสำคัญกับประชาชน และการส่งเสริมการศึกษา หากหลักอภิธานิยธรรมถูกนำมาใช้ในการปกครอง จะช่วยให้เกิดสังคมที่มีเสถียรภาพและลดความขัดแย้งภายในรัฐ อภิธานิยธรรม เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระอานนท์ เมื่อทรงกล่าวถึงเหตุที่รัฐลิจฉวีแห่งวัชชีเจริญรุ่งเรืองและไม่เสื่อมถอย เพราะพวกเขาดำรงตนอยู่ในหลักธรรม ๗ ประการนี้ หลักอภิธานิยธรรม นี้ถือเป็นหลักธรรมด้านการเมืองการปกครองเพื่อความมั่นคงของรัฐและสังคม ที่มีมูลฐานจากความมีระเบียบ สามัคคี และยึดธรรมเป็นหลัก ในส่วนของการวิเคราะห์ทางการเมืองการปกครองนั้น เมื่อพิจารณา อภิธานิยธรรมในบริบทการเมืองการปกครอง จะเห็นว่า เป็นหลักแห่งการรักษาความมั่นคงของรัฐและความสามัคคีของประชาชน โดยเน้นกระบวนการประชาธิปไตย เช่น การประชุมหารือ การเคารพเสียงส่วนรวม การยึดหลักธรรมาธิปไตย โดยมีธรรมเป็นหลักในการดำเนินการ ไม่ใช่อำนาจโดยลำพังแต่เป็นการป้องกันการเสื่อมถอยของรัฐด้วยการส่งเสริมจริยธรรม ความมีระเบียบ และการคุ้มครองคนดี และสนับสนุนให้สังคมมีความเป็นระเบียบ โปร่งใส และยึดมั่นในคุณธรรม อภิธานิยธรรม จึงเป็นหลักพุทธธรรมที่แสดงแนวทางการเมืองที่มั่นคง ยั่งยืน และมีธรรมะเป็นแกนกลาง โดยส่งเสริมความสามัคคี เคารพกฎหมาย เคารพจารีต และปกป้องผู้มีศีลธรรมในสังคม และเป็นต้นแบบของการเมืองการปกครองที่เน้นการมีส่วนร่วม โปร่งใส และตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรมและความดีงาม อย่างแท้จริง ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

๑. อภิธานิยธรรม เป็นหลักแห่งการรักษาความมั่นคงของรัฐและความสามัคคีของประชาชน โดยเน้นกระบวนการประชาธิปไตย เช่น การประชุมหารือ การเคารพเสียงส่วนรวม การยึดหลักธรรมาธิปไตย โดยมีธรรมเป็นหลักในการดำเนินการ ไม่ใช่อำนาจโดยลำพังแต่เป็นการป้องกันการเสื่อมถอยของรัฐด้วยการส่งเสริมจริยธรรม ความมีระเบียบ และการคุ้มครองคนดี และสนับสนุนให้สังคมมีความเป็นระเบียบ โปร่งใส และยึดมั่นในคุณธรรม ^{๒๗}

^{๒๕} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๘ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๒๖} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๐ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๒๗} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๒ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

๒. อปรีหานิยธรรมเป็นแนวทางที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยเน้นไปที่การรักษาวินัย การเคารพกฎหมาย การให้ความสำคัญกับประชาชน และการส่งเสริมการศึกษา^{๒๘}

๓. ส่งเสริมความสามัคคี เคารพกฎหมาย เคารพจารีต และปกป้องผู้มีศีลธรรมในสังคม และเป็นต้นแบบของการเมืองการปกครองที่เน้นการมีส่วนร่วม โปร่งใส และตั้งอยู่บนรากฐานของคุณธรรมและความดีงาม อย่างแท้จริง^{๒๙}

๔) หลักสังคหวัตถุ ๔ การอธิบายเรื่องของหลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองในพระไตรปิฎกโดยเน้นการวิเคราะห์ผ่านหลักสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เพื่อส่งเสริมความสามัคคี ความผูกพัน และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ผู้นำที่ใช้หลักนี้ในการปกครองจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประชาชนและส่งเสริมความร่วมมือในสังคม ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและความแตกแยกทางสังคม คำว่า สังคหวัตถุ เป็นธรรมะที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคน หรือหลักธรรมเพื่อการครองใจผู้อื่น เป็นธรรมะที่ส่งเสริมความกลมเกลียว สามัคคี และช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ในส่วนของบริบททางการเมืองการปกครองนั้น สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักธรรมที่ผู้ปกครองสามารถใช้ในการบริหารบ้านเมือง เพื่อให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสยอมรับ และร่วมมืออย่างจริงใจ โดยที่ท่าน ทำให้รู้จักเสียสละ แจกจ่ายทรัพย์สิน หรือผลประโยชน์แก่ประชาชนอย่างเป็นธรรม ส่วนในทางการเมือง เป็นการจัดสรรงบประมาณให้ทั่วถึง การให้บริการสาธารณะที่มีคุณภาพ เช่น การศึกษา สาธารณสุข สวัสดิการ เป็นต้น ปิยวาจา เป็นการพูดอย่างอ่อนโยน น่าฟัง จริงใจ มีเหตุผล ในทางการเมือง คือ ผู้นำต้องสื่อสารอย่างมีเมตตา ไม่ใช่จากก้าวร้าว ไม่สร้างความเกลียดชัง ส่งเสริมการสื่อสารที่สร้างสรรค์ อัตถจริยา เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลในกิจการที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ในทางการเมือง คือ ผู้นำต้องลงมือทำงานจริง ไม่เพียงแต่สั่งหรือพูดเท่านั้น ต้องมีวิสัยทัศน์ มีผลงานที่จับต้องได้ เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาปากท้องให้แก่ประชาชน และสมานัตตตา เป็นการไม่ถือตัว ไม่เย่อหยิ่ง วางตนเสมอภาคกับผู้อื่น ในทางการเมือง คือ ผู้นำต้องไม่วางตนเหนือประชาชน รับฟังความคิดเห็น ไม่เลือกปฏิบัติ และเข้าถึงทุกชนชั้น

ในด้านการวิเคราะห์เชิงการเมืองการปกครอง เมื่อนำสังคหวัตถุ ๔ มาวิเคราะห์ในบริบทการเมือง จะเห็นว่า เป็นเครื่องมือในการครองใจประชาชน อย่างแท้จริง โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน และลดความขัดแย้งทางสังคม เพราะเน้นการสื่อสารที่สร้างความเข้าใจ สังคหวัตถุ ๔ จึงเป็นหลักธรรมาธิปไตยที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณธรรมในความสัมพันธ์ ไม่ใช่เพียงแต่ระบบกฎหมายหรือโครงสร้างอำนาจ นอกจากนี้ ยังช่วยให้ผู้นำเป็นที่เคารพศรัทธา ไม่ใช่เพราะตำแหน่ง แต่เพราะคุณธรรมสร้างสังคมที่มีความรัก ความผูกพัน ไม่ทอดทิ้งกัน เป็นแบบอย่างของผู้นำที่น่าด้วยใจ ไม่ใช่ผู้นำด้วยอำนาจ สังคหวัตถุ ๔ จึงเป็นหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาใช้ในการเมืองการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นความสัมพันธ์ที่ดี การเสียสละเพื่อส่วนรวม การพูดจาสร้างสรรค์ การกระทำที่เกิดประโยชน์ และความเสมอภาคในสังคม หากผู้นำทางการเมืองใช้หลักนี้เป็นแนวทาง จะทำให้เกิดความรัก ความศรัทธา ความร่วมมือ และความมั่นคงในสังคมอย่างยั่งยืน ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

^{๒๘} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๔ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๒๙} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๒ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

๑. เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เพื่อส่งเสริมความสามัคคี ความผูกพัน และการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข ผู้นำที่ใช้หลักนี้ในการปกครองจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประชาชนและส่งเสริมความร่วมมือในสังคม^{๓๐}

๒. สังคหัตถ์ ๔ เป็นหลักธรรมที่ผู้ปกครองสามารถใช้ในการบริหารบ้านเมือง เพื่อให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส ยอมรับ และร่วมมืออย่างจริงจัง โดยที่ทาน ทำให้รู้จักเสียสละ แจกจ่าย ทรัพย์ หรือผลประโยชน์แก่ประชาชนอย่างเป็นธรรม^{๓๑}

๓. เป็นหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาใช้ในการเมืองการปกครองอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นความสัมพันธ์ที่ดี การเสียสละเพื่อส่วนรวม การพูดจาสร้างสรรค์ การกระทำที่เกิดประโยชน์ และความเสมอภาคในสังคม^{๓๒}

๕) หลักจักรวรรดิวัตร (แนวทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ) จักรวรรดิวัตรเป็นแนวทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของผู้นำที่ปกครองด้วยธรรมและความเมตตา หากผู้นำยึดหลักนี้ จะสามารถทำให้รัฐมีเสถียรภาพและประชาชนมีความสุขโดยปราศจากการใช้อำนาจกดขี่ จักรวรรดิวัตร จึงเป็นหลักธรรมสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิ หรือผู้ครองแผ่นดินที่มีอำนาจสูงสุดแต่ปกครองด้วยธรรม ไม่ใช่ด้วยอำนาจหรืออาวุธ โดยหลักนี้ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในอรรถกถาและสูตรต่าง ๆ เช่น อัคคัณณสูตร และ มหาสุทิสสนสูตร ซึ่งกล่าวถึงคุณลักษณะของพระเจ้าจักรพรรดิที่ควรประพฤติตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน

อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์หลักจักรวรรดิวัตรในแง่การเมืองการปกครองนั้น จักรวรรดิวัตร ถือเป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำที่มีลักษณะของราชาธิปไตยภายใต้ธรรมาธิปไตย กล่าวคือ แม้มีอำนาจสูงสุด แต่ ไม่ใช่อำนาจนั้นอย่างตามอำเภอใจ หากแต่ใช้อำนาจตามหลักธรรมะเพื่อประโยชน์ส่วนรวม หลักการนี้เน้นว่า ผู้นำต้องมีจริยธรรมส่วนตน (เช่น ไม่เบียดเบียน ไม่ฆ่า ไม่แบ่งอำนาจ) ต้องมีความสามารถในการบริหารคน คือ รู้จักเลือกใช้คนดี และเปิดใจรับฟังคำแนะนำจากสัปบุริสธรรม คือต้องยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เช่น สนับสนุนการให้และเมตตาต่อสรรพสัตว์ และต้องบริหารอย่างมีธรรมาภิบาล ไม่ใช่ความกลัวในการควบคุม แต่ใช้ธรรมะในการนำ ดังนั้น หลักจักรวรรดิวัตรในพระไตรปิฎก ถือเป็นแนวทางการปกครองบ้านเมืองอย่างเป็นธรรม ด้วยคุณธรรม ไม่ใช่ด้วยกำลังหรือการครอบงำ เป็นอุดมคติของผู้นำในพุทธศาสนาที่แม้จะมีอำนาจสูงสุด แต่ต้องใช้อำนาจนั้นเพื่อสันติสุขของบ้านเมือง และเมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองยุคปัจจุบัน จะช่วยสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม มีวิสัยทัศน์ มีความเมตตา และเป็นที่พึ่งของประชาชนอย่างแท้จริง ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ที่กล่าวว่า

^{๓๐} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๓๑} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๖ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๓๒} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๐ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

๑. หากผู้นำยึดหลักนี้ จะสามารถทำให้รัฐมีเสถียรภาพและประชาชนมีความสุขโดยปราศจากการใช้อำนาจกดขี่ จักรวรรดิวัตร จึงเป็นหลักธรรมสำหรับพระเจ้าจักรพรรดิ หรือผู้ครองแผ่นดินที่มีอำนาจสูงสุดแต่ปกครองด้วยธรรม^{๓๓}

๒. จักรวรรดิวัตร ถือเป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำที่มีลักษณะของราชาธิปไตยภายใต้ธรรมาธิปไตย กล่าวคือ แม้มีอำนาจสูงสุด แต่ ไม่ใช้อำนาจนั้นอย่างตามอำเภอใจ หากแต่ใช้อำนาจตามหลักธรรมะเพื่อประโยชน์ส่วนรวม^{๓๔}

๓. หลักจักรวรรดิวัตร ในพระไตรปิฎก ถือเป็นแนวทางการปกครองบ้านเมืองอย่างเป็นธรรม ด้วยคุณธรรม ไม่ใช่ด้วยกำลังหรือการครอบงำ เป็นอุดมคติของผู้นำในพุทธศาสนาที่แม้จะมีอำนาจสูงสุด แต่ต้องใช้อำนาจนั้นเพื่อสันติสุขของบ้านเมือง^{๓๕}

จากผลการวิจัยข้างต้นสรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มิได้เป็นเพียงหลักแห่งการพ้นทุกข์ในทางจิตใจ แต่ยังเป็นรากฐานของการเมืองที่ยั่งยืนและมีศีลธรรม โดยเสนอแนวทางปกครองที่ยึดหลัก ความดี ความยุติธรรม และความเมตตา มากกว่าอำนาจและกำลัง และในยุคที่การเมืองสมัยใหม่เผชิญกับปัญหาความไม่ไว้วางใจและความเหลื่อมล้ำ หลักพุทธธรรมจึงเป็นทางเลือกเชิงจริยธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และพัฒนารูปแบบการปกครองที่เน้น ธรรมาธิปไตย อย่างแท้จริง และพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎกไม่ได้เน้นแค่โครงสร้างการเมือง แต่เน้นการสร้างผู้นำที่มีธรรมะ และระบบปกครองที่ตั้งอยู่บนความเมตตา ยุติธรรม และการมีส่วนร่วม การนำหลักธรรมาธิปไตย ทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม สังคหวัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตร มาใช้ จะช่วยให้รัฐมีเสถียรภาพ ประชาชนมีความสุข ผู้นำได้รับความเคารพอย่างแท้จริง และเกิดการพัฒนาวงศ์อย่างยั่งยืนทั้งทางวัตถุและจิตใจ

๔.๒.๒ การสังเคราะห์แนวทางการปกครองตามพุทธธรรม จากการวิเคราะห์ข้างต้นสามารถสังเคราะห์แนวทางการปกครองที่ดีในปัจจุบันตามหลักพุทธธรรมได้ดังนี้

๑) การปกครองต้องมีธรรมาธิปไตยเป็นหลัก แนวทางการปกครองตามหลักพุทธธรรม มิได้เน้นเพียงแต่เรื่องอำนาจ หรือการจัดโครงสร้างทางการเมืองอย่างเป็นทางการเท่านั้น หากแต่เน้นเรื่อง คุณธรรมของผู้ปกครอง และ หลักธรรมในการบริหาร ซึ่งจะนำไปสู่ความสงบสุข ความเป็นธรรม และความร่วมมือกันอย่างกลมเกลียวของคนในสังคม หลักสำคัญที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง คือ ธรรมาธิปไตย หรือ "การปกครองโดยธรรม" ซึ่งเป็นหัวใจของการบริหารบ้านเมืองตามแนวพุทธ และธรรมาธิปไตยยังเป็นการใช้อำนาจ หรือดำเนินกิจกรรมทั้งปวงโดยมีธรรมะเป็นใหญ่ มีธรรมะเป็นตัวชี้วัด ไม่ใช้อำนาจส่วนตัว ความนิยม หรือผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม หลักธรรมาธิปไตย ปรากฏในพระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย (บาลี) ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระภิกษุว่า ภิกษุทั้งหลายพึงตั้งธรรมะไว้เป็นใหญ่ (ธรรมาธิปไตย), ไม่พึงทำการใด ๆ ตามอำนาจแห่งอัตตา

^{๓๓} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๗ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๓๔} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๙ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔.

^{๓๕} สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลลำดับที่ ๑๑ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔.

(อัตตานิธิปไตย) หรือโลกานิธิปไตย (เสียงส่วนใหญ่ของสังคมโดยปราศจากธรรมะ) จะเห็นได้จากกระบวนการเมืองปัจจุบัน หลายประเทศใช้ระบบประชาธิปไตยเป็นหลัก กล่าวคือ อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ซึ่งแม้จะเป็นระบบที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่หากปราศจากธรรมะ หรือหลักคุณธรรมในการควบคุมก็อาจนำไปสู่การใช้เสียงข้างมากอย่างไม่เป็นธรรม หรือการแสวงหาประโยชน์โดยกลุ่มอิทธิพลทางการเมือง ดังนั้นธรรมานิธิปไตยจึงเข้ามาเติมเต็มโดยย้ำว่า แม้เสียงส่วนใหญ่จะต้องได้รับการเคารพ แต่ต้องไม่ละเลยคุณธรรมความถูกต้อง เช่น เสียงข้างมากจะออกกฎหมายอย่างไรก็ได้หรือไม่ หากกฎหมายนั้นละเมิดสิทธิคนกลุ่มน้อย เอื้อประโยชน์ให้กลุ่มทุน หรือบั่นทอนคุณภาพชีวิตของประชาชนย่อมขัดต่อหลักธรรมานิธิปไตยโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ดี หนึ่งในภัยคุกคามของธรรมานิธิปไตย คือ การใช้อำนาจเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง เช่น การทุจริต การซื้อเสียง การแต่งตั้งคนใกล้ชิดในตำแหน่งสำคัญโดยไม่ยึดหลักคุณธรรม โดยที่หลักพุทธธรรมสอนว่า อำนาจที่ปราศจากธรรมะ ย่อมนำไปสู่ความเสื่อม ดังที่เห็นในกรณีตัวอย่างในพระไตรปิฎก เช่น พระเจ้ากัลยาณวงศ์ที่ใช้อำนาจเบียดเบียนประชาชน ทำให้เกิดจลาจลและรัฐล่มสลายในที่สุด รัฐที่ดีจึงต้องปกครองด้วยอำนาจที่ถูกต้องตามธรรมะ ไม่ใช่แค่ตามกฎหมายอย่างเดียว เพราะกฎหมายเองก็อาจถูกใช้เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจ ถ้าปราศจากธรรมะเป็นเครื่องควบคุม

ดังนั้น แนวทางสู่การปกครองโดยธรรมานิธิปไตย ผู้นำต้องยึดธรรมะเป็นใหญ่ ไม่ยึดตนเอง ไม่ยึดเสียงส่วนใหญ่ที่ไร้คุณธรรม ส่งเสริมให้ประชาชนมีธรรมะ มีศีลธรรม รู้จักหน้าที่ของตนเอง สร้างระบบการมีส่วนร่วมที่โปร่งใส โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบอำนาจ ไม่ใช่ใช้อำนาจเพื่อเอื้อผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ต้องปกครองเพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม และส่งเสริมสันติภาพ ความเมตตา และการให้อภัย แทนความเกลียดชังและความรุนแรง การปกครองตามพุทธวิธีที่แท้จริงต้องตั้งอยู่บน หลักธรรมานิธิปไตย คือ การใช้อำนาจด้วยธรรมะ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ไม่ใช่เพื่อสนองตัณหาของผู้นำหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง รัฐที่มีธรรมานิธิปไตย จะเป็นรัฐที่ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความยุติธรรม ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง เป็นสังคมที่ไม่ล่มสลายง่าย เพราะมีรากฐานคือ ธรรม ที่มั่นคงและยั่งยืน

๒) ผู้นำต้องมีคุณธรรมและจริยธรรม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อคุณธรรมของผู้นำ อย่างยิ่ง โดยเฉพาะในเรื่องการบริหารบ้านเมือง หรือการดำรงตำแหน่งอันมีอำนาจเหนือผู้อื่น พระพุทธองค์ไม่ได้สอนเพียงว่าผู้นำต้องมีประสิทธิภาพหรือความเข้มแข็งเท่านั้น แต่ต้องมีคุณธรรมและจริยธรรม เป็นรากฐาน เพื่อความสงบสุขของประชาชนและความมั่นคงของบ้านเมือง หลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎกได้วางแนวทางไว้ชัดเจน ผ่านหลักธรรม ๕ ประการ ดังนี้

(๑) หลักธรรมานิธิปไตย (การยึดธรรมะเป็นใหญ่) ธรรมานิธิปไตยคือหลักที่ผู้นำต้องดำเนินการทุกอย่างโดยยึดธรรมะเป็นหลัก ไม่ใช่ใช้อำนาจตามใจตน (อัตตานิธิปไตย) หรือยึดเสียงข้างมากโดยปราศจากคุณธรรม (โลกานิธิปไตย) ผู้นำที่มีคุณธรรมต้องฟังเสียงธรรมมากกว่าเสียงของตน หรือของกลุ่มการเมือง และการตัดสินใจใด ๆ ต้องตั้งอยู่บนความถูกต้อง ยุติธรรม และไม่ละเมิดศีลธรรม

(๒) หลักทศพิธราชธรรม (คุณธรรมของผู้นำที่ดี) ทศพิธราชธรรมคือหลักธรรม ๑๐ ประการสำหรับผู้นำ ได้แก่ ทาน – เสียสละเพื่อส่วนรวม ศีล – รักษาความประพฤติให้เรียบร้อย บริจาค – ไม่ยึดติดในทรัพย์สินและอำนาจ อาชวะ – ความซื่อตรง โปร่งใส มัทวะ – ความอ่อนโยน ตปะ – ความเพียร อักโกธะ – ไม่โกรธ ไม่ใช้ความรุนแรง อวิหิงสา – ไม่เบียดเบียนประชาชน ขันติ – ความอดทนต่อคำวิจารณ์ และอวิโรธนะ – ความเป็นธรรม ไม่ลำเอียง ดังนั้นผู้นำที่มีจริยธรรมต้องมีความเสียสละ ไม่ใช้ตำแหน่งเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน

(๓) หลักอภิธานิยธรรม (หลักความไม่เสื่อมของรัฐ) หลักนี้คือแนวทางในการบริหารเพื่อป้องกันการเสื่อมของสังคมหรือรัฐ ประกอบด้วย ๗ ข้อ เช่น การประชุมปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ การยึดหลักกฎหมาย การเคารพผู้นำที่มีคุณธรรม การไม่ล่วงละเมิดสิทธิสตรีและเด็ก และการเคารพศาสนา ดังนั้นผู้นำที่มีคุณธรรมจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม เคารพความหลากหลาย และไม่ปกครองด้วยอำนาจเบ็ดเสร็จ

(๔) หลักสังคหัตถุ ๔ (ธรรมเพื่อการยึดเหนี่ยวใจคน) หลักธรรม ๔ ประการที่ผู้นำควรใช้ในการสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน ได้แก่ ทาน – ให้สิ่งของและช่วยเหลือประชาชน ปิยวาจา – พูดจาด้วยความนุ่มนวล มีสัมมาคารวะ อตถจริยา – ทำงานเพื่อประโยชน์ของประชาชน และสมานัตตตา – ปฏิบัติตนเสมอกับประชาชน ไม่ถือตน ดังนั้นผู้นำที่มีจริยธรรมจะไม่ใช้อำนาจในทางกดขี่ แต่จะใกล้ชิดและรับฟังประชาชน ทำให้ประชาชนเกิดความไว้วางใจ

(๕) หลักจักรวรรดิวัตร (หลักธรรมของผู้นำผู้ยิ่งใหญ่) เป็นธรรมะ ๑๒ ประการสำหรับผู้นำที่ปกครองบ้านเมืองให้สงบสุข เช่น พังธรรมอย่างสม่ำเสมอ ปฏิบัติตามธรรม ไม่เห็นแก่ตน คบหาบัณฑิต ไม่เอาเปรียบประชาชน ไม่ตั้งตนเป็นศัตรูกับผู้ใด ดังนั้นผู้นำตามหลักนี้จะเป็นผู้ใช้ธรรมะสร้างความเจริญ ไม่เบียดเบียน และอยู่เหนือความโลภ ความโกรธ ความหลง

ดังนั้น ผู้นำที่มีคุณธรรมและจริยธรรมตามแนวพุทธ ต้องมีธรรมะเป็นหลักในการตัดสินใจ เสียสละเพื่อส่วนรวม ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ของกลุ่มตน และทำหน้าที่เพื่อความสงบสุขของประชาชน ดังนั้นหลักธรรมาธิปไตย ทศพิธราชธรรม อภิธานิยธรรม สังคหัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตร ล้วนสะท้อนว่า อำนาจของผู้นำต้องอยู่ภายใต้ธรรมะ ไม่ใช่อยู่เหนือธรรมะ เมื่อผู้นำยึดธรรมะเป็นหลัก บ้านเมืองย่อมมั่นคง ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข และเกิดสันติภาพอันยั่งยืนทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๓) เสถียรภาพของรัฐต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน ในพระพุทธศาสนาการปกครองบ้านเมืองไม่ใช่ภาระหน้าที่ของผู้นำฝ่ายเดียว แต่ต้องอาศัยความร่วมมืออย่างมีคุณธรรมจากประชาชนด้วย กล่าวคือ เสถียรภาพของรัฐ หรือความมั่นคงของบ้านเมืองจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้นำและประชาชนร่วมกันสร้างระบบที่มีคุณธรรมยึดธรรมะเป็นหลัก โดยในพระไตรปิฎกได้ให้หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองไว้อย่างชัดเจน หลักพุทธธรรมจึงเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเคารพกฎหมาย รัฐบาลที่ละเลยประชาชนจะไม่มี ความมั่นคงในระยะยาว การวิเคราะห์เสถียรภาพของรัฐต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน โดยวิเคราะห์ผ่าน ๕ หลักพุทธธรรมสำคัญ ได้แก่ ธรรมาธิปไตย ทศพิธราชธรรม อภิธานิยธรรม สังคหัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตร ซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อสร้างความเข้าใจในบทบาทของทั้งสองฝ่ายได้ดังนี้

(๑) หลักธรรมาธิปไตย การยึดธรรมะเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตยคือหลักการที่เห็นว่า ทั้งผู้นำและประชาชนต้องมีธรรมะเป็นเครื่องกำกับการกระทำ ไม่ใช่ใช้อำนาจหรือความคิดเห็นส่วนตัวเป็นที่ตั้ง เสถียรภาพของรัฐจะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกฝ่ายเคารพกติกา มีจริยธรรม และปฏิบัติตามหลักธรรม ประชาชนต้องไม่ทำตามกระแสโดยไม่พิจารณาความถูกต้อง และผู้นำต้องไม่ใช้อำนาจโดยขาดธรรมะ

(๒) หลักทศพิธราชธรรม คุณธรรมของผู้นำที่ทำให้ประชาชนร่วมมือ ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ ช่วยส่งเสริมให้ประชาชนเชื่อมั่นและให้ความร่วมมืออย่างสมัครใจ เช่น ผู้นำเสียสละเพื่อส่วนรวม ประพฤติชอบ มีความยุติธรรม ซื่อตรง โปร่งใส และไม่เบียดเบียนประชาชน เมื่อผู้นำมีคุณธรรม ประชาชนจะเกิดศรัทธา เกิดความไว้วางใจและร่วมมืออย่างเต็มใจ

(๓) หลักอภิธานิยธรรม หลักแห่งความไม่เสื่อมของรัฐ อภิธานิยธรรม ๗ ประการ เป็นแนวทางที่แสดงถึง บทบาทของประชาชนในการรักษาความมั่นคงของรัฐ เช่น การประชุมปรึกษาหารือกันโดยสันติ การเคารพความคิดเห็นของผู้อาวุโส การเคารพสตรี และรักษาคุณธรรมทางสังคม หลักนี้ชี้ให้เห็นว่า ความมั่นคงของรัฐไม่ได้ขึ้นอยู่กับอำนาจรัฐฝ่ายเดียว แต่ประชาชนก็ต้องมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ หากประชาชนร่วมมือกันอย่างมีเหตุผล เคารพกติกา ความเสื่อมจะไม่เกิดขึ้น

(๔) หลักสังคหัตถุ ๔ หลักการสร้างความรักและความสามัคคี สังคหัตถุ ๔ เป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับประชาชน ได้แก่ รัฐช่วยเหลือประชาชนอย่างจริงใจ ใช้คำพูดที่สร้างสรรค์ ไม่กล่าวร้าย ทำงานเพื่อประโยชน์ของประชาชน และปฏิบัติต่อประชาชนด้วยความเท่าเทียม เมื่อรัฐและผู้นำปฏิบัติตามหลักสังคหัตถุ จะทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของประเทศ ร่วมมือกันพัฒนาประเทศโดยไม่ถูกบังคับ

(๕) หลักจักรวรรดิวัตร หลักการปกครองของผู้นำผู้ยิ่งใหญ่ จักรวรรดิวัตรแสดงให้เห็นว่าผู้นำผู้ยิ่งใหญ่ไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจมาก แต่เป็นผู้ที่ ครองใจประชาชนด้วยธรรม เช่น พึงธรรม และทำตามธรรม คบหาบัณฑิต ไม่ลุ่มหลงในอำนาจ ไม่เบียดเบียนประชาชน และไม่สร้างศัตรู ผู้นำเช่นนี้จะทำให้เกิดเสถียรภาพจากศรัทธา ไม่ใช่เสถียรภาพจากการกดขี่ ประชาชนจึงร่วมมือด้วยความเคารพ ไม่ใช่ความหวาดกลัว

ดังนั้น เสถียรภาพของรัฐจะยั่งยืนได้ ต้องเกิดจากการร่วมมือกันของทั้งผู้นำและประชาชน บนพื้นฐานของธรรมะ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ผู้นำมี คุณธรรมและความเสียสละ ขณะเดียวกันก็สอนให้ประชาชนมี จิตสำนึกในการมีส่วนร่วมเพื่อส่วนรวม ซึ่งเมื่อทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามหลักธรรมร่วมกัน ย่อมนำไปสู่บ้านเมืองที่มั่นคง สงบสุข และยั่งยืน

๔) ความสามัคคีเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคม โดยการวิเคราะห์ผ่าน ๕ หลักพุทธธรรมสำคัญ ได้แก่ ธรรมาธิปไตย ทศพิธราชธรรม อภิธานิยธรรม สังคหัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตร ช่วยให้ประชาชนและรัฐบาลมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ลดความขัดแย้งและสร้างสังคมที่สมานฉันท์ ซึ่งพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการสร้างความสามัคคีในสังคม โดยเฉพาะในด้านการปกครอง การสร้างความสงบสุขและพัฒนาอย่างยั่งยืนในสังคมไม่สามารถทำได้หากปราศจากการมีส่วนร่วมและความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งผู้นำและประชาชนด้วยความสามัคคีที่มีการประสานงานกัน

อย่างมีธรรมะเป็นแนวทางหลัก ซึ่งพระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกได้ให้หลักธรรมที่สำคัญในการสร้างความสามัคคีและการพัฒนาสังคม ในเรื่องนี้หลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎกได้วางแนวทางไว้ชัดเจนผ่านหลักธรรม ๕ ประการ ดังนี้

(๑) หลักธรรมาธิปไตย การยึดธรรมะเป็นใหญ่ในการปกครอง ธรรมาธิปไตยคือหลักการที่ผู้นำและประชาชนต้องยึด ธรรมะเป็นหลัก ในการตัดสินใจและดำเนินการต่างๆ ไม่ใช่การใช้อำนาจตามอำเภอใจหรือผลประโยชน์ส่วนตัว ความสามัคคีในสังคมจะเกิดขึ้นได้เมื่อทุกคนมีธรรมะเป็นเครื่องกำกับ ทั้งผู้นำและประชาชนจึงต้องร่วมมือกันในทางที่ถูกต้องและยุติธรรม ผู้นำที่ยึดธรรมาธิปไตยจะไม่ใช้ความรุนแรงหรือการบังคับ แต่จะใช้การประสานใจและการตัดสินใจที่ยุติธรรม

(๒) หลักทศพิธราชธรรม คุณธรรมของผู้นำที่ส่งเสริมความสามัคคี ทศพิธราชธรรมแสดงถึงคุณธรรม ๑๐ ประการที่ผู้นำต้องมี เช่น การเสียสละเพื่อส่วนรวม การประพฤติชอบ ซื่อตรงการไม่เบียดเบียน และความอ่อนโยน ผู้นำที่มีคุณธรรมตามหลักทศพิธราชธรรมจะส่งเสริมให้ประชาชนเกิดความสามัคคีและไว้วางใจในการปกครองของรัฐ ผู้นำจะต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตนเพื่อสร้างความร่วมมือจากประชาชน

(๓) หลักอภิปรายธรรม หลักการรักษาความไม่เสื่อมของรัฐ หลักอภิปรายธรรมประกอบด้วย ๗ ประการ เช่น การประชุมปรึกษาหารือ การเคารพกฎหมาย การเคารพความเห็นของผู้ใหญ่ และการเคารพศาสนา การรักษาความสามัคคีในสังคมจำเป็นต้องอาศัยการปกครองที่มีการประชุมปรึกษาหารือและรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และความเสื่อมของรัฐจะไม่เกิดขึ้นหากทุกฝ่ายร่วมมือกันตามหลักธรรม

(๔) หลักสังคหวัตถุ ๔ สร้างความรักและความสามัคคีระหว่างผู้นำและประชาชน สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักที่ผู้นำต้องใช้ในการสร้างความสัมพันธ์กับประชาชน ได้แก่ ช่วยเหลือประชาชน ใช้คำพูดที่สุภาพ และให้เกียรติ ทำงานเพื่อประโยชน์ของประชาชน และปฏิบัติต่อประชาชนด้วยความเท่าเทียม การใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ จะช่วยให้เกิดความรักและความสามัคคีระหว่างผู้นำและประชาชน และเมื่อประชาชนรู้สึกว่าได้รับการดูแลและให้เกียรติ พวกเขาจะร่วมมือกับรัฐในการสร้างสังคมที่สงบสุข

(๕) หลักจักรวรรดิวัตร การปกครองของผู้นำที่สร้างความเชื่อมั่นและสามัคคี หลักจักรวรรดิวัตรประกอบด้วย ๑๒ ประการสำหรับผู้นำ ได้แก่ พังธรรมและปฏิบัติตาม คบหาบัณฑิต ไม่เบียดเบียนประชาชน ไม่ลุ่มหลงในอำนาจ ผู้นำที่ปฏิบัติตามหลักจักรวรรดิวัตรจะเป็นที่เคารพนับถือและจะได้รับความร่วมมือจากประชาชน และผู้นำต้องมีความยุติธรรมและไม่ใช้อำนาจเพื่อเอื้อประโยชน์ส่วนตัว เพื่อไม่ให้เกิดการแตกแยกในสังคม

ดังนั้น ความสามัคคีเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคมและเสถียรภาพของรัฐ พระพุทธศาสนาได้ชี้แนะว่า ผู้นำและประชาชนต้องร่วมมือกันโดยใช้หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคมให้สงบสุขและมั่นคงผ่านการปกครองที่ยึดธรรมะเป็นหลัก ผู้นำต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมตามหลักทศพิธราชธรรม อภิปรายธรรม สังคหวัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตร ขณะที่ประชาชนก็ต้องร่วมมือและเคารพหลักธรรมในการดำรงชีวิต เพื่อสร้างสังคมที่มีความสามัคคีและพัฒนาการอย่างยั่งยืน

๕) การใช้อำนาจต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยการวิเคราะห์ผ่าน ๕ หลักพุทธธรรมสำคัญ ได้แก่ ธรรมาธิปไตย ทศพิทธาธรรม อปริหานิยธรรม สังคหวัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตร พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการใช้อำนาจของผู้ผู้นำในทางที่เหมาะสม โดยอำนาจไม่ควรถูกใช้เพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ต้องใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม สร้างความยุติธรรม และส่งเสริมความสงบสุขในสังคม การใช้อำนาจที่ยึดหลักธรรมจึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนารัฐและสังคมให้ก้าวหน้าและยั่งยืน ในเรื่องนี้หลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎกได้วางแนวทางไว้ชัดเจน ผ่านหลักธรรม ๕ ประการ ดังนี้

(๑) หลักธรรมาธิปไตย การใช้อำนาจตามธรรมะ ธรรมาธิปไตยเป็นหลักที่เน้นว่าการใช้อำนาจต้องอยู่ภายใต้กรอบของธรรมะ ไม่ใช่การใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ต้องใช้เพื่อความเป็นธรรมและประโยชน์ส่วนรวม การใช้อำนาจในลักษณะนี้จะทำให้รัฐมีความเสถียรและสงบสุข เพราะประชาชนเชื่อมั่นว่าอำนาจนั้นใช้ไปในทางที่ถูกต้องและยุติธรรม ผู้นำที่ยึดธรรมะเป็นหลักจะไม่ใช้การปกครองโดยการบังคับหรือเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่จะเพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งหมด

(๒) หลักทศพิทธาธรรม การใช้อำนาจด้วยคุณธรรม ทศพิทธาธรรมแสดงถึงการที่ผู้นำต้องมีคุณธรรม ๑๐ ประการ เช่น เสียสละเพื่อส่วนรวม ปฏิบัติตามกฎหมายและศีลธรรม ซื่อตรงและโปร่งใส ไม่เบียดเบียนประชาชน และมีความอ่อนโยน ผู้นำที่มีคุณธรรมตามทศพิทธาธรรมจะสามารถใช้พลังอำนาจในการดูแลประชาชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการใช้อำนาจที่ดีต้องอยู่บนพื้นฐานของความยุติธรรมและไม่เบียดเบียน หรือเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

(๓) หลักอปริหานิยธรรม การใช้อำนาจเพื่อปกป้องความมั่นคงของรัฐ อปริหานิยธรรม ๗ ประการ เช่น การประชุมปรึกษาหารือ การเคารพผู้มีประสบการณ์และภูมิรู้ การเคารพสิทธิเสรีภาพของทุกคน ผู้นำต้องใช้อำนาจเพื่อการรักษาความมั่นคงและการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยไม่ใช้การบังคับหรือการควบคุมที่ไม่เป็นธรรม และการใช้อำนาจต้องคำนึงถึงประโยชน์ของทุกฝ่ายในสังคมและไม่ก่อให้เกิดความแตกแยก

(๔) หลักสังคหวัตถุ ๔ การใช้อำนาจเพื่อเสริมสร้างความสามัคคี สังคหวัตถุ ๔ เป็นหลักที่ผู้นำสามารถใช้ในการส่งเสริมความสามัคคีและความรักใคร่ในสังคม ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนอย่างจริงใจ การพูดจาด้วยคำพูดที่ดีและให้เกียรติ การทำงานเพื่อประโยชน์ของประชาชน และการปฏิบัติต่อประชาชนอย่างเท่าเทียม การใช้อำนาจที่ยุติธรรมและมีธรรมะ จะช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและความเชื่อมั่นของประชาชนต่อผู้นำ และผู้นำที่ใช้หลักสังคหวัตถุในการปกครองจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างตนเองกับประชาชนได้

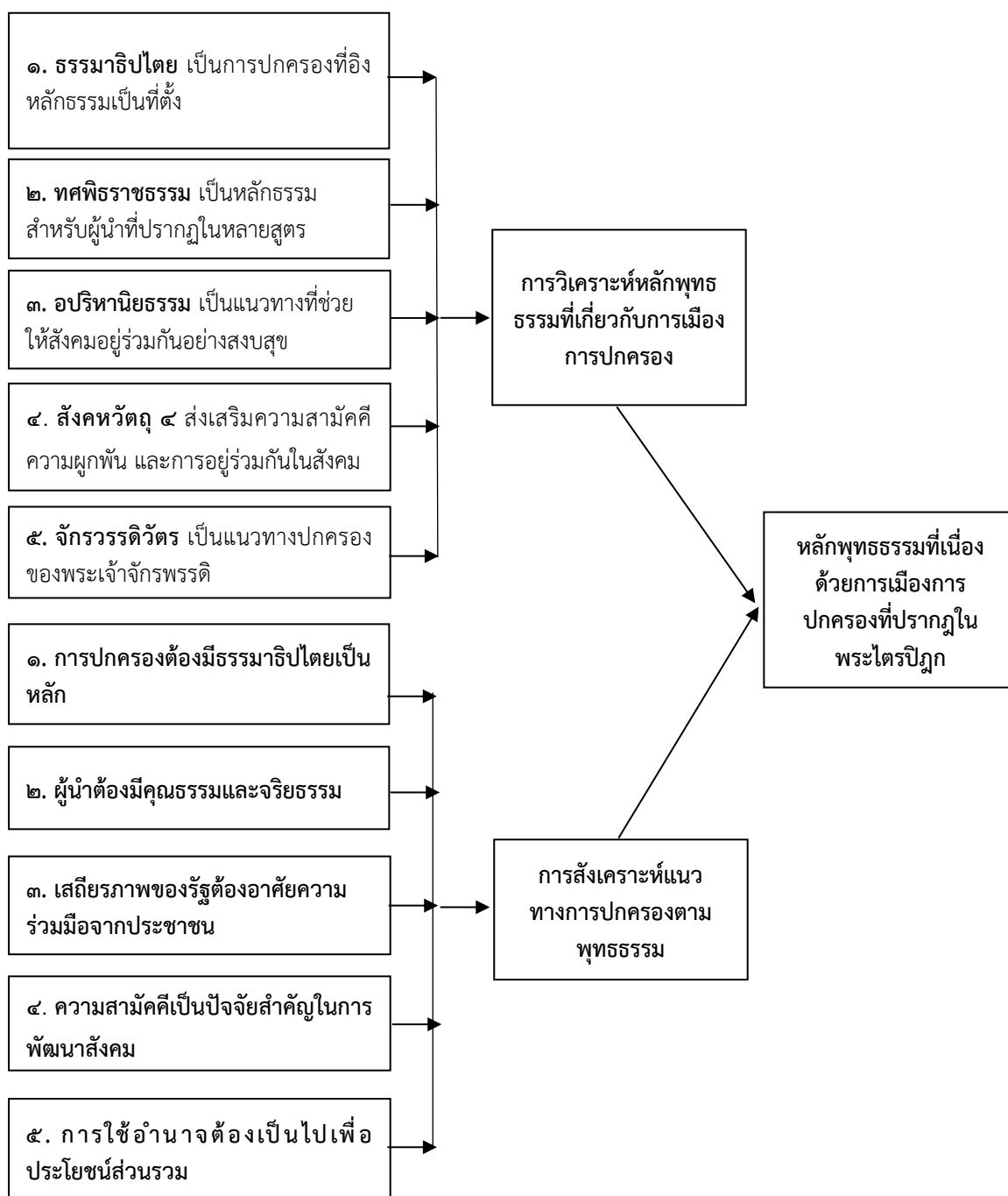
(๕) หลักจักรวรรดิวัตร การใช้อำนาจที่ไม่เบียดเบียน จักรวรรดิวัตรแสดงถึงการที่ผู้นำใช้หลักการปกครองที่มีความยุติธรรม โดยไม่เบียดเบียนหรือกดขี่ประชาชน แต่จะต้องใช้การปกครองที่เหมาะสมและไม่ละเมิดสิทธิของประชาชน ผู้นำที่ปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตรจะสามารถใช้อำนาจในทางที่สร้างสรรค์และมีประโยชน์ต่อสังคม และการใช้อำนาจจะต้องคำนึงถึงการไม่ทำให้เกิดความเดือดร้อนหรือการเบียดเบียนประชาชน

ดังนั้น การใช้อำนาจต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นหลักที่พระพุทธศาสนาเน้นย้ำให้ผู้นำใช้การปกครองที่มีธรรมะเป็นหลักการใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนรวมจะทำให้รัฐมีความ

เสถียรและสงบสุข การปกครองที่ยุติธรรมต้องอาศัยคุณธรรมของผู้นำ เช่น ทศพิธราชธรรม การพัฒนาและรักษาความมั่นคงของรัฐต้องพิจารณาประโยชน์ของทุกฝ่ายตามหลักอภิธานิธรรม ในขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างความสามัคคีในสังคมโดยใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ และผู้นำควรใช้อำนาจที่ไม่เบียดเบียนประชาชนตามหลักจักรวรรดิวัตร และการใช้อำนาจที่มีคุณธรรมและยึดหลักธรรมะจะช่วยสร้างสังคมที่มีความสงบสุขและมั่นคง ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศและสังคมให้ยั่งยืน

ดังนั้น จากผลการวิจัยข้างต้นสรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นการปกครองตามพุทธธรรมต้องอาศัยหลักธรรมเป็นพื้นฐานในการใช้อำนาจ ซึ่งการปกครองที่ดีในหลักพุทธศาสนาไม่ได้มีแค่การใช้อำนาจเพื่อควบคุมสังคม แต่ต้องใช้ความยุติธรรม ความเท่าเทียม การร่วมมือ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม และที่สำคัญคือการใช้ความรุนแรงหรือการกดขี่ประชาชน ผู้นำที่ดี ต้องเป็นผู้นำที่มีความรู้สึกรู้สียงประชาชนและยึดหลักธรรมในการตัดสินใจทุกครั้ง ในส่วนของการฟังความคิดเห็นจากประชาชน และมีการปรึกษาหารือ เป็นส่วนสำคัญในการรักษาความสามัคคีและเสถียรภาพ ผู้นำต้องไม่ใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว หรือเพื่อเอื้อประโยชน์แก่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การสร้างความสามัคคี และการปฏิบัติตามหลักธรรมที่ส่งเสริมความรักความร่วมมือในสังคมเป็นพื้นฐานสำคัญในการปกครองที่ยั่งยืน หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการปกครองในพระไตรปิฎกสะท้อนให้เห็นว่า การปกครองที่ดีต้องอยู่บนพื้นฐานของธรรมะ ผู้นำต้องมีคุณธรรมและจริยธรรมที่สูงส่ง เพื่อให้การใช้อำนาจไม่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว แต่ต้องส่งเสริมความสงบสุขและประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน ทุกหลักการในพุทธธรรม เช่น ธรรมาธิปไตย, ทศพิธราชธรรม, อภิธานิธรรม, สังคหวัตถุ ๔ และ จักรวรรดิวัตร ล้วนมีความเชื่อมโยงกันในแง่ของการสร้างความยุติธรรมและความร่วมมือในสังคม การปกครองตามพุทธธรรมจึงเป็นการสร้างสังคมที่มีความสงบเรียบร้อย มีความร่วมมือระหว่างผู้นำและประชาชน และมีความยั่งยืนทางด้านสังคมและเศรษฐกิจโดยไม่ขัดแย้งหรือสร้างความเสียหายแก่สังคม

ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองเป็นแนวทางที่ช่วยให้รัฐมีความมั่นคง สงบสุข และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากผู้นำและผู้มีอำนาจนำหลักธรรมาธิปไตย ทศพิธราชธรรม อภิธานิธรรม สังคหวัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตรมาใช้จริง จะทำให้การปกครองมีคุณธรรม โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยลดความขัดแย้งและพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ยั่งยืน ตามแผนภาพที่ ๔.๒

แผนภาพที่ ๔.๒ หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อค้นพบจากการวิจัยเรื่อง “พุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก” เป็นแนวคิดเชิงนวัตกรรมที่ช่วยเชื่อมโยงหลักธรรมทางพุทธศาสนากับระบบการปกครองร่วมสมัย โดยอาจประกอบด้วยแนวคิดหลักดังต่อไปนี้

๑. หลักการปกครองเชิงพุทธที่เป็นนวัตกรรมใหม่ การพัฒนา "พุทธประชาธิปไตย" ซึ่งเป็นการปกครองที่มี ธรรมาธิปไตย เป็นศูนย์กลาง แต่ยังคงรักษาหลักประชาธิปไตย อีกทั้งยังเป็นการสร้าง "ภาวะผู้นำเชิงพุทธ" (Buddhist Leadership) ที่เน้น เมตตาธรรม สมาธิปัญญา และการไม่ยึดติดในอำนาจ และเป็นการเชื่อมโยง จักรวรรดิวัตร กับหลัก ธรรมาภิบาลสมัยใหม่ เพื่อสร้างรัฐที่มั่นคงและมีคุณธรรม

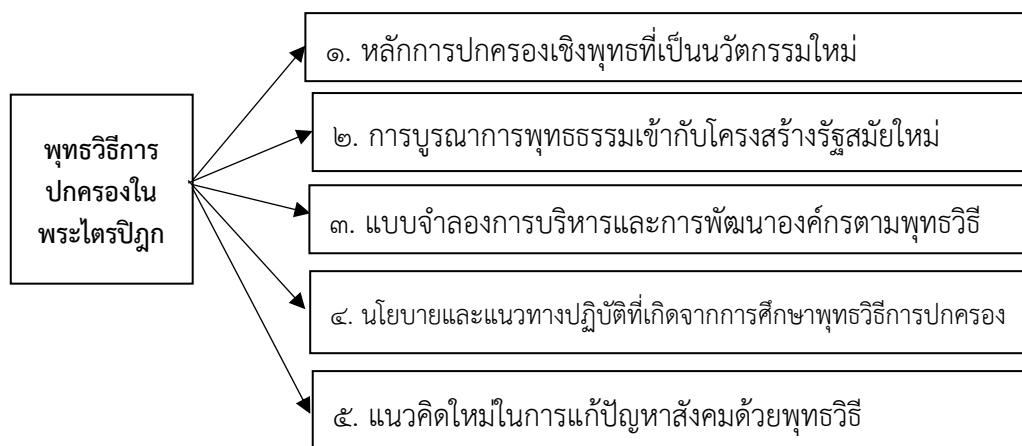
๒. การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับโครงสร้างรัฐสมัยใหม่ การออกแบบ "ธรรมรัฐ" (Dharmarajya) ซึ่งเป็นรัฐที่บริหารโดยหลักศีลธรรมและปัญญา การสร้าง "ระบบสภาปรึกษาหารือเชิงพุทธ" ซึ่งเป็นระบบที่ใช้หลัก อปรีหานิยธรรม ในการสร้างฉันทามติทางการเมือง และการนำแนวคิด สังฆะ (องค์กรสงฆ์) มาเป็นโมเดลสำหรับระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม

๓. แบบจำลองการบริหารและการพัฒนาองค์กรตามพุทธวิถี โมเดล "องค์กรพุทธปัญญา" (Wisdom-Based Organization) ซึ่งเน้น การตัดสินใจด้วยปัญญา การบริหารด้วยเมตตา และการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการพัฒนา "พุทธศาสตร์การบริหาร" ที่สามารถนำไปใช้กับภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ตลอดจนแนวทาง "พุทธเศรษฐศาสตร์" ที่ช่วยสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชน

๔. นโยบายและแนวทางปฏิบัติที่เกิดจากการศึกษาพุทธวิถีการปกครอง นโยบายการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้นำเชิงพุทธ เช่น การบรรจุหลักสูตร พุทธภาวนาเพื่อการบริหาร ในระดับมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการออกแบบ "ธรรมวินัยสำหรับนักการเมือง" ที่ช่วยให้ผู้ปกครองมีจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อประชาชน ตลอดจนแนวทาง "ความมั่นคงเชิงพุทธ" ที่ช่วยให้สังคมเกิดสันติสุข โดยเน้น ความสามัคคี ความเสียสละ และความมีเมตตาในระดับโครงสร้างรัฐ

๕. แนวคิดใหม่ในการแก้ปัญหาสังคมด้วยพุทธวิถี เป็นการใช้สังคหวัตถุ ๔ (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตา) ในการสร้างความสมานฉันท์ทางการเมือง การแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้หลัก ขันติธรรม และวิถีแห่งอริยมรรค และการใช้ พุทธจิตวิทยา เพื่อปรับปรุงพฤติกรรมทางการเมืองและการบริหาร

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาพุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก จึงเป็นกรอบแนวคิด และแนวทางปฏิบัติที่สามารถประยุกต์ใช้กับระบบการปกครองสมัยใหม่ ได้จริง ไม่เพียงแต่เป็นหลักการเชิงทฤษฎี แต่ยังสามารถนำไปสู่นโยบายทางการเมือง การบริหารภาครัฐ และการพัฒนาองค์กรในสังคมสมัยใหม่ ได้อย่างเป็นรูปธรรม ตามแผนภาพที่ ๒

แผนภาพที่ ๔.๓ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก” มีวัตถุประสงค์ ๑. เพื่อศึกษาหลัก
รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง ๒. เพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลัก
พุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ดำเนินการตามระเบียบวิธีวิจัย
โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้พื้นที่ในจังหวัดพะเยา เป็นพื้นที่
เป้าหมายในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-
depth Interview) ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลในเชิงลึก และใช้มุมมองในการวิเคราะห์เชื่อมโยงให้เห็นถึงหลัก
รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่
กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน
๓ กลุ่ม รวมทั้งสิ้น ๑๒ รูปหรือคน จึงสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะจากการวิจัย ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก เน้นการปฏิบัติตามหลักศาสนาพุทธและค่านิยมทาง
ศาสนา เพื่อให้เกิดความสุขและความเจริญรุ่งเรืองแก่ทุกฝ่าย เพื่อสร้างสังคมที่เข้มแข็ง และสมดุด้วย
พุทธวิธีการปกครอง จากการวิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

๕.๑.๑ หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ หลักรัฐศาสตร์ในพระพุทศาสนาเป็นแนวคิด
เกี่ยวกับการปกครองที่เน้นคุณธรรม ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นแนวคิด
สำคัญที่สอดคล้องกับหลักการปกครองที่ดีในทางรัฐศาสตร์สมัยใหม่ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแนว
ทางการปกครองที่ส่งเสริมสันติสุขและความมั่นคงของรัฐ โดยมีพื้นฐานจากหลักธรรมในพระไตรปิฎก
ซึ่งสามารถสรุปเป็น ๕ ประเด็นหลัก ได้แก่ ธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม), ทศพิธราชธรรม
(จริยธรรมของผู้นำ), อปริหานิยธรรม (หลักเสถียรภาพของรัฐ), สังคหวัตถุ ๔ (หลักการสร้างความ
สามัคคี) และ จักรวรรดิวัตร (หลักการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ) หลักการเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการ
ปกครองที่ดีต้องตั้งอยู่บนหลักธรรม มีจริยธรรมของผู้นำที่เข้มแข็ง และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วน
ร่วมเพื่อให้รัฐดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง

อย่างไรก็ตาม แนวคิดทางรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับพุทธวิธีการปกครอง
เป็นหลักการที่เน้นความชอบธรรมของผู้ปกครอง การสร้างความสามัคคี และการรักษาเสถียรภาพ
ของรัฐ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น ๕ ประเด็นสำคัญดังนี้

๑) ธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม) ธรรมาธิปไตยเป็นแนวคิดที่เน้นว่าการปกครอง
ต้องอยู่ภายใต้หลักธรรมและศีลธรรมอันดี ผู้ปกครองต้องมีความยุติธรรม ไม่ใช้อำนาจในทางมิชอบ

และยึดหลักเหตุผลมากกว่าความเห็นแก่ตัว พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าอำนาจที่แท้จริงมีได้อยู่ที่บุคคล แต่อยู่ที่ธรรมะที่เป็นแนวทางในการปกครอง

๒) ทศพิธราชธรรม (จริยธรรมของผู้นำ) ทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรม ๑๐ ประการที่ พระมหากษัตริย์หรือผู้นำพึงยึดถือ ได้แก่ ทาน (การให้) ศีล (ศีลธรรม) ปริจจาคะ (ความเสียสละ) อาชวะ (ความซื่อตรง) มัทวะ (ความอ่อนโยน) ตปะ (ความเพียร) อักโกธะ (ความไม่โกรธ) อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) ขันติ (ความอดทน) และอวิโรธนะ (ความไม่คลาดจากธรรม) หลักการนี้เน้นให้ ผู้นำเป็นแบบอย่างของคุณธรรมและจริยธรรม

๓) อปรีหานิยธรรม (หลักเสถียรภาพของรัฐ) อปรีหานิยธรรมเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้รัฐ ดำรงอยู่ได้โดยมั่นคง ประกอบด้วยแนวทางปฏิบัติที่ส่งเสริมความสามัคคี เคารพกฎหมาย รักษาจารีต ประเพณี และส่งเสริมการศึกษาธรรมะของประชาชน หลักการนี้สะท้อนให้เห็นว่ารัฐที่มั่นคงต้องอาศัย ความร่วมมือจากประชาชนและการบริหารที่โปร่งใส

๔) สังคหัตถ์ ๔ (หลักการสร้างความสามัคคี) สังคหัตถ์ ๔ เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการ สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำและประชาชน ได้แก่ ทาน (การให้) ปิยวาจา (การพูดจาไพเราะ) อัตถจริยา (การช่วยเหลือผู้อื่น) และสมานัตตตา (การปฏิบัติตนเสมอภาค) หลักการนี้ทำให้เกิดความ ไว้วางใจและความร่วมมือภายในสังคม

๕) จักรวรรดิวัตร (หลักการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ) จักรวรรดิวัตรเป็นหลักการ ปกครองที่กล่าวถึงคุณลักษณะของพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งเป็นกษัตริย์ในอุดมคติที่ปกครองด้วยธรรม และเมตตาธรรม ผู้นำต้องมีศีลธรรมสูงสุด ใช้อำนาจเพื่อความผาสุกของประชาชน และหลีกเลี่ยง ความโหดร้าย

ดังนั้น หลักรัฐศาสตร์ในพระพุทธศาสนาเป็นแนวคิดที่ยังมีความสำคัญในปัจจุบัน เนื่องจากเน้นการปกครองที่ยุติธรรม โปร่งใส และส่งเสริมความสามัคคีของสังคม ผู้วิจัยเห็นว่า ความสำคัญของธรรมาธิปไตยในสังคมปัจจุบัน ต้องเป็นการปกครองที่อยู่ภายใต้หลักธรรมช่วยให้ สังคมมีความเป็นธรรม และลดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ในส่วนของทศพิธราชธรรมกับภาวะผู้นำ สมัยใหม่นั้น คุณธรรม ๑๐ ประการของผู้นำยังเป็นแนวทางสำคัญสำหรับผู้นำทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐหรือภาคเอกชน และประเด็นสุดท้าย อปรีหานิยธรรมกับเสถียรภาพของรัฐ เป็นการปกครองที่ ต้องเคารพกฎหมายและให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นหัวใจสำคัญของรัฐที่มั่นคง อย่างไรก็ตาม หลัก รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นแนวคิดพุทธวิธีการปกครองที่ให้ความสำคัญกับคุณธรรม ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น ๕ ประเด็นหลัก ได้แก่ ธรรมาธิปไตย ทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม สังคหัตถ์ ๔ และจักรวรรดิวัตร หลักการเหล่านี้ สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางในการบริหารประเทศและการพัฒนาสังคมให้มีความเสถียรภาพและความสงบ สุขในระยะยาว

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการเมืองหรือการ ปกครอง แต่เสนอแนวทางที่อิงกับหลักธรรมเพื่อให้ผู้นำปกครองด้วยความเป็นธรรม สร้างเสถียรภาพ

และความสงบสุขในสังคม หลักธรรมเหล่านี้เน้นไปที่การใช้อำนาจอย่างชอบธรรมและการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนให้เกิดความสมานฉันท์ในสังคม แนวทางการปกครองในพระพุทธศาสนา มิได้มุ่งเน้นไปที่อำนาจหรือผลประโยชน์ส่วนตัวของผู้นำ แต่ให้ความสำคัญกับ ธรรมาธิปไตย ความเมตตา และความยุติธรรม ผู้นำที่ยึดหลักพุทธธรรมจะสามารถสร้างสังคมที่สงบสุข ลดความขัดแย้ง และพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองสามารถสังเคราะห์ออกเป็นแนวทางสำคัญ ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม), (๒) ทศพิธราชธรรม (จริยธรรมของผู้นำ), (๓) อปริหานิยธรรม (หลักความมั่นคงของรัฐ), (๔) สังคหัตถ์ ๔ (หลักการสร้างความสามัคคีในสังคม), และ (๕) จักรวรรดิวัตร (แนวทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ) หลักธรรมเหล่านี้ยังคงมีความสำคัญในโลกปัจจุบันและสามารถนำมาเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการพัฒนาระบบการเมืองการปกครองที่มีคุณธรรม โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของประชาชน

๑) การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง แนวคิดทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองมุ่งเน้นไปที่การทำให้รัฐมีความมั่นคง ยุติธรรม และส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน สามารถจำแนกออกเป็น ๕ หลักสำคัญดังนี้

๑.๑) ธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม) ธรรมาธิปไตยหมายถึงการปกครองที่อิงหลักธรรมเป็นที่ตั้ง แทนที่จะใช้อำนาจตามอำเภอใจหรืออำนาจนิยม พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ผู้ปกครองควรยึดหลักธรรมเป็นเครื่องชี้ นำ มิใช่ใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ส่วนตน หากรัฐธรรมนุญหรือกฎหมายต่างๆ ถูกสร้างขึ้นโดยมีหลักธรรมเป็นรากฐาน ย่อมทำให้เกิดความเป็นธรรมและความไว้วางใจจากประชาชน

๑.๒) ทศพิธราชธรรม (คุณธรรมของผู้นำ) ทศพิธราชธรรมเป็นหลัก ๑๐ ประการที่ชี้แนะว่าผู้นำควรปฏิบัติ ได้แก่ ทาน (การให้), ศีล (ความมีศีลธรรม), ปริจจาคะ (ความเสียสละ), อาชชวะ (ความซื่อตรง), มัททวะ (ความอ่อนโยน), ตปะ (ความพากเพียร), อักโกธะ (ความไม่โกรธ), อวิหิงสา (ความไม่เบียดเบียน), ขันติ (ความอดทน), และอวิโรธนะ (ความไม่คลาดจากธรรม) หลักการเหล่านี้ทำให้ผู้นำสามารถปกครองด้วยความยุติธรรมและได้รับการยอมรับจากประชาชน

๑.๓) อปริหานิยธรรม (หลักความมั่นคงของรัฐ) อปริหานิยธรรมเป็นแนวทางที่ช่วยให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยเน้นไปที่การรักษาวินัย การเคารพกฎหมาย การให้ความสำคัญกับประชาชน และการส่งเสริมการศึกษา หากหลักอปริหานิยธรรมถูกนำมาใช้ในการปกครอง จะช่วยให้เกิดสังคมที่มีเสถียรภาพและลดความขัดแย้งภายในรัฐ

๑.๔) สังคหัตถ์ ๔ (หลักการสร้างความสามัคคีในสังคม) สังคหัตถ์ ๔ ประกอบด้วย ทาน (การให้), ปิยวาจา (การพูดจาดี), อัตถจริยา (การช่วยเหลือผู้อื่น), และสมานัตตตา (ความเสมอภาค) ผู้นำที่ใช้หลักนี้ในการปกครองจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างประชาชนและส่งเสริมความร่วมมือในสังคม ช่วยลดความเหลื่อมล้ำและความแตกแยกทางสังคม

๑.๕) จักรวรรดิวัตร (แนวทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ) จักรวรรดิวัตรเป็นแนวทางปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของผู้นำที่ปกครองด้วยธรรมะและความเมตตา

หากผู้นำยึดหลักนี้ จะสามารถทำให้รัฐมีเสถียรภาพและประชาชนมีความสุขโดยปราศจากการใช้อำนาจกดขี่

๒) การสังเคราะห์แนวทางการปกครองตามพุทธธรรม จากการวิเคราะห์ข้างต้น สามารถสังเคราะห์แนวทางการปกครองที่ดีในปัจจุบันตามหลักพุทธธรรมได้ดังนี้

๒.๑) การปกครองต้องมีธรรมาธิปไตยเป็นหลัก รัฐควรตั้งอยู่บนหลักแห่งความเป็นธรรม ไม่ใช่อำนาจโดยมิชอบ หรือเอื้อผลประโยชน์แก่กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

๒.๒) ผู้นำต้องมีคุณธรรมและจริยธรรม ทศพิธราชธรรมควรถูกใช้เป็นหลักการเลือกผู้นำที่ดี ผู้นำที่ไม่มีคุณธรรมย่อมนำพาประเทศไปสู่ความขัดแย้งและความล่มสลาย

๒.๓) เสถียรภาพของรัฐต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชน อปรีหานิยธรรมเน้นให้ประชาชนมีส่วนร่วมและเคารพกฎหมาย รัฐบาลที่ละเลยประชาชนจะไม่มีความมั่นคงในระยะยาว

๒.๔) ความสามัคคีเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาสังคม สังคหวัตถุ ๔ ช่วยให้ประชาชนและรัฐบาลมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ลดความขัดแย้งและสร้างสังคมที่สมานฉันท์

๒.๕) การใช้อำนาจต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม จักรวรรดิวัตรเน้นให้ผู้นำใช้อำนาจเพื่อประโยชน์ของประชาชน มิใช่เพื่ออำนาจของตนเอง

ดังนั้น หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับการเมืองและการปกครองเป็นแนวทางที่ช่วยให้รัฐมีความมั่นคง สงบสุข และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี หากผู้นำและผู้มีอำนาจนำหลักธรรมาธิปไตย ทศพิธราชธรรม อปรีหานิยธรรม สังคหวัตถุ ๔ และจักรวรรดิวัตรมาใช้จริง จะทำให้การปกครองมีคุณธรรม โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของประชาชน นอกจากนี้ยังช่วยลดความขัดแย้งและพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ยั่งยืน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยอภิปรายผลได้ดังนี้

๕.๑ ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่าหลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครองนั้น มีแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองที่เน้น คุณธรรม ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในรัฐศาสตร์ หลักพุทธวิธีการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎกสามารถสรุปได้เป็น ๕ ประเด็นหลัก ได้แก่ธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม) ทศพิธราชธรรม (จริยธรรมของผู้นำ) อปรีหานิยธรรม (หลักเสถียรภาพของรัฐ) สังคหวัตถุ ๔ (หลักการสร้างความสามัคคี) และจักรวรรดิวัตร (หลักการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิ) ทั้งนี้เพราะหลักรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎกเน้นแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองที่ตั้งอยู่บนคุณธรรม ความเสมอภาค และการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของรัฐศาสตร์สมัยใหม่ พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการเมืองหรือการปกครอง แต่เสนอแนวทางที่อิงกับหลักธรรมเพื่อให้ผู้นำสามารถบริหารบ้านเมืองได้อย่างเป็นธรรม สร้างเสถียรภาพ และนำพาสังคมไปสู่ความสงบ

สอดคล้องกับผลงานวิจัยของนครินทร์ แก้วโชติรุ่ง^๑ (๒๕๕๖) เรื่อง รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก พบว่า หลักการของการปกครองแบบราชาธิปไตย ได้แก่ หลักธรรมต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้จำนวนมากเพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งในการใช้อำนาจของผู้ปกครอง เนื่องจากผู้ปกครองแบบราชาธิปไตยมีอำนาจสิทธิ์ขาดแต่เพียงผู้เดียว และหลักการของการปกครองแบบสามัคคีธรรมมีหลักการปกครองที่สำคัญคือ อปรีหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างความสามัคคีและหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปกครอง ส่วนหลักการของการปกครองของคณะสงฆ์นั้นมีพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครองสำคัญ ซึ่งคณะสงฆ์จะต้องดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย และยังสอดคล้องกับบทความของพระเดชฯ คุณสมปนโน และพระจรัญ สุวโจ^๒ (๒๕๖๒) เรื่อง “แนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนา” พบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองจึงมีปรากฏในพระพุทธศาสนามากมายที่จะสามารถศึกษาแนวทางการปกครองที่มีในทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะนำมาเป็นแนวทางในการปกครองตนเอง ปกครองสังคมประเทศชาติ แนวคิดหรือทฤษฎีทางการเมืองการปกครองในพระพุทธศาสนา จึงมาจากกรอบความคิดที่ต้องการศึกษาทฤษฎีทางการเมืองการปกครอง ที่มีความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสุริยา สุเมโธ และคณะ^๓ (๒๕๖๔) เรื่อง ทศพิธราชธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน พบว่า ๑. ผลการวิเคราะห์ทศพิธราชธรรม พบว่า ทศพิธราชธรรม คือ ธรรมที่ผู้นำและผู้ปกครองรัฐ ตั้งต้นแต่พระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ตลอดจนนักปกครองโดยทั่วไปพึงถือเป็นข้อปฏิบัติมี ๑๐ ประการ คือ ทาน, ศีล, การเสียสละ, ความซื่อตรง, ความอ่อนโยน, ความเพียร, ความไม่โกรธ, ความไม่เบียดเบียน, ความอดทน และความเที่ยงธรรม ๒. ผลการวิจัยทศพิธราชธรรม พบว่า ทศพิธราชธรรมมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นคุณธรรมสำหรับผู้นำโดยทั่วไปได้เพราะธรรมะที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนมีความเป็นสากล และทศพิธราชธรรมเป็นหลักจริยธรรมที่สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้นำได้เหมาะสมกับยุคศตวรรษที่ ๒๑ และ ๓. ผลการวิธาน พบว่า ทศพิธราชธรรมสามารถประยุกต์ใช้ได้ดีกับผู้นำกระบวนการบริหารส่วนกลางที่ใช้วิจารณ์ญาณเป็นเครื่องมือนำไปสู่ผลอันเลิศคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเองและส่วนรวม

๕.๒ ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ พบว่า พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการเมืองหรือการปกครอง แต่เสนอแนวทางที่อิงกับหลักธรรมเพื่อให้ผู้นำปกครองด้วยความเป็นธรรม สร้างเสถียรภาพ และความสงบสุขในสังคม พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางการปกครองที่เน้นธรรมาธิปไตย ความเมตตา และความยุติธรรม ผู้นำที่ยึดหลักพุทธธรรมจะสามารถสร้างสังคมที่สงบสุข ลดความขัดแย้ง และพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน หากนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้จริง จะทำให้การปกครองเป็นไปอย่างมีคุณธรรม โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับของประชาชน ทั้งนี้เพราะแนวทางการ

^๑ นครินทร์ แก้วโชติรุ่ง, รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก. *พุทธศาสตร์คุณภูมิบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

^๒ พระเดชฯ คุณสมปนโน และพระจรัญ สุวโจ, แนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนา, *วารสาร มจรอุบลปริทรรศน์* ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒): ๙๖-๑๑๑.

^๓ พระมหาสุริยา สุเมโธ และคณะ, ทศพิธราชธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิธาน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (๒๐๒๑): มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔. : ๑๗๙-๑๘๖.

ปกครองของพระพุทธศาสนาเน้นไปที่ ธรรมาธิปไตย (การปกครองโดยธรรม), ความเมตตา และความยุติธรรม ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ช่วยให้สังคมมีความสงบสุข ลดความขัดแย้ง และพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน หากผู้นำและรัฐบาลนำหลักธรรมเหล่านี้ไปใช้จริง จะทำให้การปกครองเป็นไปอย่างมีคุณธรรม โปร่งใส และได้รับการยอมรับจากประชาชน สอดคล้องกับบทความวิชาการของ **สวาท ฮาดภักดี**^๔ (๒๕๖๑) เรื่อง การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา พบว่า การพัฒนาการเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนาการปกครองท้องถิ่นหาใช้จะไม่มีข้อเสียไม่การปกครองท้องถิ่นที่ไม่ดีอาจนำไปสู่การทำลายประชาธิปไตยหากประชาชนยังไม่มีความพร้อม หากการเมืองไม่เข้มแข็ง จะเปิดโอกาสให้คนไม่ดีเข้ามาหาผลประโยชน์การปกครองท้องถิ่นมีโอกาสสร้างผู้มีอิทธิพลและการปกครองท้องถิ่นที่ไม่ดีจะทำให้เกิดการทุจริตมากขึ้นและนำไปสู่ปัญหาทางการเมืองอีกมากมาย นอกจากนี้ความเข้าใจในหลักธรรมและระดับการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักการเมืองพร้อมทั้งแนวทางในการพัฒนานักการเมืองให้มีคุณภาพโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักการเมือง และระดับการปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของนักการเมือง และยังสอดคล้องกับผลการวิจัยของ **อภิญา ทองสะอาด และคณะ**^๕ (๒๕๕๖) เรื่อง แนวคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย พบว่า (๑) หลักพระพุทธศาสนามีความสอดคล้องต้องกันกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อาทิ การให้ความสำคัญกับปัจเจกบุคคล และสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ และความรับผิดชอบ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคกัน (๒) หลักคำสอน ในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับหลักธรรมาภิบาล ที่มีความสอดคล้องกับหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทย ได้แก่ การประพฤติตามอารยธรรมย่อมนำไปสู่การเป็นคนดีในฐานะปัจเจกบุคคล และยังสอดคล้องกับบทความของไพรัช พันชมภู^๖ (๒๕๖๕) เรื่อง “หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก: การมีส่วนร่วมทางการเมือง” พบว่า ๑) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของอำนาจ ตัวอย่างที่เด่นชัด คือ พระสงฆ์สาวกได้มีส่วนร่วมในอำนาจการปกครอง ๒) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของการจัดสรรปันส่วนทรัพยากรของรัฐ หรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคมในกฎทนต์สูตรที่พลเมืองได้รับการจัดสรรทุนทรัพย์จากพระเจ้ามหาวชิตราช ๓) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของนโยบายสาธารณะ ตัวอย่างที่เด่นชัดคือมฆมานพกับสหาย ๔) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของความขัดแย้ง และ ๕) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ของการประนีประนอมผลประโยชน์ ตัวอย่างที่เด่นชัดคือการแย่งชิงทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโรหิณีของพระประยูรญาติและความขัดแย้งระหว่างภิกษุชาวโกสัมพี ๒ รูป และ ๖) การมีส่วนร่วมทางการเมืองในแง่ที่เกี่ยวกับรัฐและการบริหารประเทศ ตัวอย่าง คือ การสรรหาผู้นำในอัครัญสูตร

^๔ สวาท ฮาดภักดี, การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาราชมนตรี ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๑. : ๙๖-๑๐๘.

^๕ อภิญา ทองสะอาด และคณะ, “แนวคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย”, การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ ๓, (ณ อาคารสัมมนา ๑-๒ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช วันที่ ๓-๔ กันยายน ๒๕๕๖).

^๖ ไพรัช พันชมภู, หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก: การมีส่วนร่วมทางการเมือง, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาราชมนตรี ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๕): ๑๑-๒๓.

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเรื่อง “พุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก” ผู้วิจัยพบว่ามีบางกรณีที่ น่าสนใจทางด้านการปกครองในพระไตรปิฎก จึงได้มีข้อเสนอแนะไว้ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) ควรนำพุทธวิถีการปกครองจากพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในระบบการปกครอง สมัยใหม่สามารถสร้างรัฐที่มีคุณธรรม ความเป็นธรรม และความมั่นคงได้ เช่น นโยบายด้านธรรมาภิบาลและการบริหารรัฐเพื่อพัฒนาและส่งเสริมหลักพุทธธรรมในการบริหารประเทศ และนโยบายด้าน การศึกษาและการพัฒนาผู้นำเพื่อพัฒนาผู้นำที่มีเมตตาธรรมและปัญญา โดยเพิ่มหลักสูตร พุทธวิธี บริหาร ในมหาวิทยาลัยโดยเฉพาะในหลักสูตรรัฐศาสตร์และบริหารรัฐกิจ ตลอดจนสนับสนุน การศึกษาพุทธจริยธรรมสำหรับข้าราชการและนักการเมือง

๒) ควรพัฒนาระบบ “ธรรมรัฐ” (Dharmaraja) เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงของชาติโดยมี เป้าหมายในการสร้างรัฐที่ปกครองโดยธรรม โดยใช้วิธีการสร้างระบบตรวจสอบจริยธรรมของผู้นำ โดยใช้หลัก ธรรมาธิปไตย และสนับสนุนให้ภาครัฐมีโครงการที่ส่งเสริม ความพอเพียงและความสมดุล ในสังคม

๓) ควรนำพุทธวิถีการปกครองจากพระไตรปิฎกมาประยุกต์ใช้ในภาครัฐและสังคม สามารถสร้างรัฐที่มีคุณธรรม เสริมสร้างความสามัคคี และพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน ข้อเสนอแนะสำคัญ เช่น จัดตั้งสถาบันพุทธธรรมาภิบาล เพื่อพัฒนาผู้นำที่มีจริยธรรม บูรณาการหลักพุทธธรรมในหลักสูตร การศึกษาและการบริหาร และส่งเสริมพุทธเศรษฐศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ข้อเสนอแนะนี้จะช่วย ให้รัฐและสังคมสามารถพัฒนาไปในทางที่มีคุณธรรม มีเสถียรภาพ และเกิดความสงบสุขในระยะยาว

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) พุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก ที่มีศักยภาพในการส่งเสริมธรรมาภิบาล พัฒนา ผู้นำ และสร้างสังคมที่มีคุณธรรม ดังนั้นหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ หน่วยงานในท้องที่ และท้องถิ่นควร นำหลัก พุทธธรรมในการปกครอง ไปใช้ในการบริหารงานปกครองส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นเพื่อ เสริมสร้าง ธรรมาภิบาล ในการบริหารราชการแผ่นดิน

๒) หน่วยงานด้านการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้ ได้แก่ โรงเรียน มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยในพื้นที่ควรบรรจุ พุทธวิถีการบริหารและธรรมาภิบาลเชิงพุทธ ในหลักสูตรการเรียนการสอน และพัฒนาหลักสูตร พุทธศาสตร์เพื่อการบริหารและการปกครอง

๓) หน่วยงานด้านศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติประจำ จังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด ควรนำพุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก ที่มีศักยภาพในการส่งเสริมธรร มาภิบาล พัฒนาผู้นำ และสร้างสังคมที่มีคุณธรรมโดยใช้หลักพุทธธรรมเป็นแนวทางพัฒนาวัฒนธรรม การเมืองและการปกครอง และส่งเสริมกิจกรรมที่ใช้หลักเมตตาธรรมและขันติธรรมในสังคม

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก” ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะแนวทางการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องการปกครองในพระไตรปิฎกกับแนวคิดการปกครองของนักปรัชญาการเมืองสมัยใหม่ เช่น อริสโตเติล, รัสโซ, หรือแม้กระทั่งแนวคิดประชาธิปไตย เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกถึงความสอดคล้องหรือความแตกต่าง และนำไปสู่การประยุกต์ใช้แนวพุทธในสังคมปัจจุบัน

๒) ควรมีการศึกษาเฉพาะด้านเกี่ยวกับบทบาทของกษัตริย์หรือผู้นำทางการเมืองตามแนวพุทธวิธี เช่น ธรรมราชา, ทศพิธราชธรรม, และหลักการของจักรพรรดิธรรม เพื่อวิเคราะห์หลักคุณธรรมของผู้นำที่สอดคล้องกับพุทธจริยศาสตร์

๓) ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการนำพุทธวิธีมาใช้จริงในประวัติศาสตร์ เช่น ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หรือกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อวิเคราะห์รูปแบบการปกครองที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเดปิฎก ๒๕๐๐ .
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กมล สมวิเชียร. ประชาธิปไตยกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๖.

กรองแก้ว ฉายสภาวะธรรม. ศัพท์คำนี้มีที่มา. กรุงเทพมหานคร: ต้นธรรม สำนักพิมพ์, ๒๕๔๗.

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. การทวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๓.

กาญจณี ละอองศรี และยุพา ชุมจันทร์ แปล. การปกครองและการบริหารของไทยสมัยโบราณ.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๗.

กัลยานิมิต เพื่อนแท้. สรุปใจความสำคัญของสัปปุริสธรรมทั้ง ๗ ประการ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=15429, [๖ ธันวาคม ๒๕๖๖].

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. การปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

จรรยา สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ฉบับพื้นฐาน. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ไชย ณ พล. การปกครองของพระพุทธเจ้าระบอบธรรมมาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย,
๒๕๓๗.

เดโช สนวนานนท์. พจนานุกรมศัพท์การเมือง. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์หน้าต่างสู่โลก
กว้าง จำกัด, ๒๕๕๕.

ทวี ผลสมภพ. ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔..

นาธาเนียล ฮาร์ริส. ระบอบการปกครอง : ราชธิปไตย. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์ปาเจรา
จำกัด, ๒๕๕๕.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ. หลักนิติธรรมกับธรรมาธิปไตย. เอกสารประกอบการบรรยายหลักสูตรหลักนิติ
ธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดกฎหมายรัฐธรรมนูญ, ๒๕๖๐.

- ประธาน ทองภักดี และปรีชา หงส์ไกรเลิศ. บทที่ ๒ ทฤษฎีการกำเนิดรัฐและระบบการเมืองของรัฐ
ในคณะอนุกรรมการดำเนินการศึกษาและกำหนดหลักวิชาการรัฐศาสตร์. รัฐศาสตร์ตาม
แนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๖.
- ประสิทธิ์ จันรัตน์. พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์,
๒๕๒๗.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. ๑. วรรณคดีการเมืองของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำรา
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- ทวี ผลสมภพ. ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.
- พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๙.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, ๒๕๒๖.
- _____. การศึกษาที่สากลบนพื้นฐานแห่งภูมิปัญญาไทย. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป,
๒๕๓๔.
- _____. พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย. กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๒.
- พระญาณวโรดม (ประยูร สุนตงกูรเถร). ศาสนาต่าง ๆ. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์). เอกสารประกอบคำบรรยายเรื่องการปกครองคณะสงฆ์และการพระ
ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พุทธทาสภิกขุ. การเมืองคือธรรมะ. (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา ๒๕๓๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ ๒๓).
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิตภัณ, ๒๕๕๕.
- พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). พุทธศาสตร์ร่วมสมัย ๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๒). กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). พระพุทธศาสนากับรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ส่งเสริม
พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- _____. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์
พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖.
- สง่า หล่อสำราญ. ตำนานพระพุทธสาวก. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๔๑.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. วินัยมุข เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๓๙.
กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- _____. วินัยมุข เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

- สมบัติ อารังธัญวงศ์. การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ เสมาธรรม, ๒๕๕๔.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- สมิทธิพล เนตรนิมิต. ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย: วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. การสำรวจสภาวะทางสังคมและวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๕.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สุนทร ณ รังสี. สถาบันทางการเมืองตามแนวพุทธศาสตร์รัฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๐.
- อานนท์ อาภาภิรม. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

- นกรินทร์ แก้วโชติรุ่ง. รูปแบบและหลักการของการปกครองในพระไตรปิฎก. พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- ธนา นวลปลอด. ความคิดทางการเมืองในสุตตันตปิฎก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.
- สุวรรณนา มีเดช. การบริหารงานบุคคลตามหลักสัปบุริสธรรม ๗ ของผู้บริหารสถานศึกษา อำเภอดาคลี จังหวัดนครสวรรค์ . วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

(๓) วารสาร

- เกษภา ผาทอง และ ชีรภัทร์ เสรีรังสรรค์. (๒๕๖๑). พระพุทธศาสนากับการเมืองในสังคมไทย, วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์). ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑, : ๑๙๕ – ๒๐๙.
- นริศ ประนมชัย. การปกครองคณะสงฆ์ตามหลักกติกาบริหารนิยธรรม ๗. Journal of Roi Kaensarn Academi ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (ประจำเดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๙) : ๑-๑๕.
- พระครูปลัดสุวัฒนพรหมจริยคุณ (คำหมาก). พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทางการเมืองการปกครองในสังคมไทย. วารสารปัญญาปณิธาน ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๓): ๑-๑๔.

พระครูใบฎีกาบุญเพ็ง สุตธมโม (จำปาสุข). ศึกษาหลักสัปปริสธรรม ๗ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของ
มนุษย์ในสังคมตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท. **วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์**, ปีที่
๑ ฉบับที่ ๒ (เมษายน - มิถุนายน ๒๕๖๑) : ๔๕-๔๗.

พระมหาสุริยา สุเมธ และคณะ. ทศพิธราชธรรม: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ วิจัย และวิจารณ์. **วารสาร
สันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ (๒๐๒๑): มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔. :
๑๗๙-๑๘๖.

พระเดชฯ คุณสมปโน และพระจรัญ สุวโจ. แนวคิดการปกครองในพระพุทธศาสนา. **วารสาร มจร
อุบลปริทรรศน์** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒): ๙๖-๑๑๑.

ไพรัช พันชมภู. หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก : ประชาธิปไตย. **วารสารมหาจุฬาริการ ปี
ที่ ๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐)**, : ๑๔๙-๑๖๗

วีระชัย ยศโสธร. การเมืองการปกครองในแนวพระพุทธศาสนา. **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์**. ปีที่
๒๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มีนาคม ๒๕๖๕) : ๒๔๙-๓๖๔.

แววดาว พรหมเสน. การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปริมาณ. **วารสาร มทร.อีสาน**, ปีที่ ๔ ฉบับที่
๑ (มกราคม มิถุนายน ๒๕๕๗) : ๙๙-๑๑๒.

สวาท ฮาดถักดี. การเมืองการปกครองตามแนวพระพุทธศาสนา. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬา
ขอนแก่น** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ ประจำเดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๑. : ๙๖-๑๐๘.

อติเทพ ผาทำ. กำเนิดและพัฒนาการรูปแบบการปกครองแบบสังฆาธิปไตยของคณะสงฆ์สมัย
พุทธกาล. **บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ เมษายน-มิถุนายน ๒๕๕๑ : ๕๙-๖๑.

อภิญา ทองสะอาด และคณะ. แนวคิดธรรมาภิบาลในพระไตรปิฎกกับการพัฒนาระบบประชาธิปไตยของไทย.
การประชุมเสนอผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ ๓. ณ อาคาร
สัมมนา ๑-๒ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช วันที่ ๓-๔ กันยายน ๒๕๕๖.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กัลยานิมิต เพื่อนแท้. **สรุปใจความสำคัญของสัปปริสธรรมทั้ง ๗ ประการ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
www.kalyanamitra.org/th/article_detail.php?i=15429, [๖ ธันวาคม ๒๕๖๖].

ข้อมูลจังหวัดพะเยา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.phayao.go.th/2022/allabout.html>
[๑๓ ตุลาคม ๒๕๖๕].

ข้อคิดธรรม. สัปปริสธรรม ๗ หลักธรรมของสัทบุรุษ คุณสมบัติของคนดี. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
[www. thailand.org/sappurisa๗/](http://www.thailand.org/sappurisa๗/), [๖ ธันวาคม ๒๕๖๖].

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด. (ออนไลน์).
แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/> (๒๕ กันยายน ๒๕๖๕).

ราชบัณฑิตยสถาน, ระบบ-ระบอบ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://www.royin.go.th/th/
knowledge/detail.php?ID=2827](http://www.royin.go.th/th/knowledge/detail.php?ID=2827) [๑๐ ส.ค. ๒๕๖๕].

สมควร ทรัพย์บำรุง. วิถีผูกใจคน เพิ่มงานดี. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : facebook.com/นิตยสารชีวิต,
(๒๔ กันยายน ๒๕๖๕).

อุไรวรรณ ธนสถิต. **วิกฤตศรัทธาของประชาชน**. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <https://www.baanjomyut.com/librar> [๘ มกราคม ๒๕๖๔].

๒. ภาษาอังกฤษ

A.S. Altekar. **State and Government in Ancient India**, Delhi: Motilal Banarsidass, 1958.

Kailash Chand Jain. **Lord Mahavira and His Times**. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers PVT. Ltd., 1991.

Rama Shankar Tripathi. **History of Ancient India** Delhi: Motilal Banarsidass, 1981.

Richard A. Gard. **Buddhist Political Thought; A Study of Buddhism in Society**. Bangkok: Mahamakuta University, 1956.

T. W. Rhys Davids. **Buddhist India**. Delhi: Motilal Banarsidass, 1971.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยเรื่อง พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก” ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากทุนส่วนงานมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ซึ่งท่านเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการตอบแบบสัมภาษณ์ โปรดตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเห็นของท่านอย่างแท้จริงให้ครบถ้วนทุกข้อคำถาม คำตอบของท่านผู้วิจัยจะรักษาไว้เป็นความลับ และจะไม่มีผลกระทบต่อการปฏิบัติงานของท่าน หรือหน่วยงานที่ท่านรับผิดชอบเนื่องจากผู้วิจัยจะนำคำตอบของท่านไปวิเคราะห์ในภาพรวมเท่านั้น

พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร. และคณะ

คณะผู้วิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
“พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก”

ตอนที่ 1 ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ :

ตำแหน่ง :

ประสบการณ์ด้านพระไตรปิฎก / พุทธรัฐศาสตร์ / พุทธปรัชญา (เช่น จำนวนปีที่ศึกษา/
สอน).....

ที่อยู่ :

วัน/เดือน/ปี ที่สัมภาษณ์:

เวลา :

ตอนที่ 2 ข้อมูลการสัมภาษณ์

คำชี้แจง : ให้ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับ“พุทธวิธีการปกครองในพระไตรปิฎก”

1. หลักรัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิธีการปกครอง

1.1 ท่านเข้าใจคำว่า “พุทธวิธีการปกครอง” อย่างไร และเห็นว่าสอดคล้องกับหลักรัฐศาสตร์
ในมิติใดบ้าง?

.....
.....

1.2 หลัก “ธรรมาธิปไตย” ในพระไตรปิฎก มีนัยสำคัญต่อแนวคิดการปกครองอย่างไร?

.....
.....

1.3 หลัก “ทศพิธราชธรรม” มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาภาวะผู้นำของผู้ปกครองใน
มุมมองของรัฐศาสตร์อย่างไร?

.....
.....

1.4 หลัก “อปริหานิยธรรม” มีบทบาทอย่างไรในการรักษาความมั่นคง ความสามัคคี และ
ความไม่เสื่อมของสังคม?

.....
.....

1.5 หลัก “สังคหวัตถุ 4” มีนัยในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมและการบริหารทรัพยากร
มนุษย์อย่างไร?

.....

1.6 “จักรวรรดิวัตร” หรือวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ มีความหมายและรูปแบบการบริหารที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้หรือไม่?

1.7 จากหลักธรรมเหล่านี้ ท่านเห็นว่าสามารถพัฒนาเป็นโมเดลการปกครองหรือแนวทางการบริหารที่ยั่งยืนได้หรือไม่?

1.8 ท่านมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อการศึกษาเรื่องพุทธวิธีการปกครองในมุมมองรัฐศาสตร์หรือไม่?

2. หลักพุทธธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

2.1 ท่านมีความเข้าใจต่อคำว่า “พุทธวิธีการปกครอง” อย่างไรในบริบทของพระไตรปิฎก?

2.2 ท่านเห็นว่าแนวคิดทาง “พุทธธรรม” มีความสัมพันธ์หรือแตกต่างจากแนวคิดการเมืองการปกครองทางโลกอย่างไร?

2.3 หลักธรรมาธิปไตย ตามพระไตรปิฎกให้น้ำหนักกับธรรมะเหนืออำนาจของบุคคล ท่านเห็นว่าหลักนี้สามารถประยุกต์ใช้กับการเมืองการปกครองปัจจุบันได้อย่างไร?

2.4 ทศพิธราชธรรม ถือเป็นคุณธรรมของผู้นำ ท่านเห็นว่าหลักธรรมทั้ง 10 ข้อนี้มีคุณค่าทางการเมืองในเชิงภาวะผู้นำและธรรมาภิบาลอย่างไร?

2.5 อปรีหานิยธรรม เป็นหลักเพื่อป้องกันความเสื่อมของสังคมหรือองค์กร ท่านคิดว่าในเชิงการเมืองการปกครอง หลักนี้ควรมีบทบาทในด้านใดบ้าง?

2.6 สังคหวัตถุ 4 มีเป้าหมายเพื่อผูกใจประชาชน ท่านเห็นว่าเป็นเครื่องมือของ “การบริหารทรัพยากรมนุษย์” หรือ “การเมืองแบบเมตตาธรรม” ได้หรือไม่?

.....

.....

2.7 จักรวรรดิวัตร เป็นแนวทางการครองแผ่นดินของพระเจ้าจักรพรรดิ ท่านเห็นว่าหลักการเหล่านี้มีความหมายหรือคุณค่าต่อการเมืองแบบอุดมคติหรือไม่?

.....

.....

2.8 หากนำหลักพุทธธรรมดังกล่าวมาใช้ในการปกครองในยุคปัจจุบัน ท่านคิดว่าควรมีการปรับอย่างไรเพื่อให้สอดคล้องกับระบบประชาธิปไตยหรือบริบทของโลกปัจจุบัน?

.....

.....

5. ข้อเสนอแนะ และอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

*** ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน มา ณ โอกาสนี้ด้วย ***

ภาคผนวก ข
หนังสือขออนุญาตให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์พะเยา โทร ๐-๕๔๘๗-๐๑๔๑ E-mail somyot.pan@mcu.ac.th
 ที่ อว ๘๐๕๑/พิเศษ วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๖
 เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เรียน พระครูพัฒนศาสนบัณฑิต, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

สิ่งที่แนบมาด้วย เอกสารเครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร. และคณะ นักวิจัยสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับอนุมัติโครงการวิจัยเรื่อง “พุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก” เพื่อศึกษาหลัก รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิถีการปกครอง และเพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักพุทธ ธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในการวิจัยเรื่องดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความ เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำวิจัย สามารถตรวจแก้ไข และให้ข้อเสนอแนะเครื่องมือวิจัยเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี จึง ใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือวิจัย ดังที่ได้แนบเอกสารมาพร้อมนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพามาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

เจริญพร

(พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์พะเยา โทร ๐-๕๔๘๗-๐๑๔๑ E-mail somyot.pan@mcu.ac.th
 ที่ อว ๘๐๕๑/พิเศษ วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๖
 เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิสมัย วงศ์จำปา ผู้ช่วยอธิการบดี ฝ่ายกิจการทั่วไป วิทยาเขตพะเยา

สิ่งที่แนบมาด้วย เอกสารเครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร. และคณะ นักวิจัยสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับอนุมัติโครงการวิจัยเรื่อง “พุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก” เพื่อศึกษาหลัก รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิถีการปกครอง และเพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักพุทธ ธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในการวิจัยเรื่องดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความ เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำวิจัย สามารถตรวจแก้ไข และให้ข้อเสนอแนะเครื่องมือวิจัยเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี จึง ใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือวิจัย ดังที่ได้แนบเอกสารมาพร้อมนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

เจริญพร

(พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน วิทยาลัยสงฆ์พะเยา โทร ๐-๕๔๘๗-๐๑๔๑ E-mail somyot.pan@mcu.ac.th
 ที่ อว ๘๐๕๑/พิเศษ วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๖
 เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สหทัย วิเศษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

สิ่งที่แนบมาด้วย เอกสารเครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร. และคณะ นักวิจัยสังกัดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ได้รับอนุมัติโครงการวิจัยเรื่อง “พุทธวิถีการปกครองในพระไตรปิฎก” เพื่อศึกษาหลัก รัฐศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยเน้นพุทธวิถีการปกครอง และเพื่อวิเคราะห์ และสังเคราะห์หลักพุทธ ธรรมที่เนื่องด้วยการเมืองการปกครองที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ในการวิจัยเรื่องดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความ เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการทำวิจัย สามารถตรวจแก้ไข และให้ข้อเสนอแนะเครื่องมือวิจัยเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี จึง ใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือวิจัย ดังที่ได้แนบเอกสารมาพร้อมนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการ มา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อพิจารณาอนุเคราะห์

เจริญพร

(พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร.)

หัวหน้าโครงการวิจัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ภาคผนวก ค
ประมวลภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย

ประมวลภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔, เวลา ๑๐.๐๐ น.)

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย (๒๒ มีนาคม ๒๕๖๔, เวลา ๑๐.๐๐ น.)

ประมวลภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย (๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔, เวลา ๑๔.๐๐ น.)

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย (๒๔ มีนาคม ๒๕๖๔, เวลา ๑๐.๐๐ น.)

ประมวลภาพการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔, เวลา ๑๔.๐๐ น.)

ลงพื้นที่เก็บข้อมูลวิจัย (๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔, เวลา ๑๐.๐๐ น.)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	พระเมธีวชิรคุณ, รศ.ดร.
สถานที่เกิด	๗๔ หมู่ที่ ๑ ตำบลบ้านคำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
ที่อยู่ปัจจุบัน	๖๙๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
ตำแหน่ง	รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๕	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ยุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
พ.ศ. ๒๕๕๓	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
พ.ศ. ๒๕๔๐	M.A. (Public Administration) Nagpur University, India.
พ.ศ. ๒๕๓๗	รัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๔๐	หัวหน้าฝ่ายกิจการนิสิต มจร, หัวหน้าฝ่ายวิชาการ หอวัฒนธรรมนิทัศน์ วัดศรีโคมคำ
พ.ศ. ๒๕๔๐	ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ประจำวิทยาเขตพะเยา
พ.ศ. ๒๕๔๑	เลขานุการรองอธิการบดีวิทยาเขตพะเยา
พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๔๔	รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตพะเยา
พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๔๗	เจ้าคณะอำเภอภูพานยาว จังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๔๘-ปัจจุบัน	รองเจ้าคณะจังหวัดพะเยา รูปที่ ๑
พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘	รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขตพะเยา
พ.ศ. ๒๕๔๙	ผู้อำนวยการ สำนักวิชาการ
พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔	ผู้อำนวยการ วิทยาลัยสงฆ์พะเยา
พ.ศ. ๒๕๖๕	ผู้ช่วยอธิการบดี ฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล
สถานที่เกิด
ที่อยู่ปัจจุบัน
สถานที่ทำงาน
ตำแหน่ง

พระครูปลัดวราศักดิ์ ญาณวิโย (เรือนสอน), ดร.
๑๕๒ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านปิน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
๑๕๒ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลบ้านปิน อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
-
-

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๒ สอบไล่ได้ นักธรรมชั้นตรี วัดสันป่าม่วง สำนักเรียนคณะจังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๕๓ หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
พ.ศ. ๒๕๕๓ สอบไล่ได้ นักธรรมชั้นโท วัดสันป่าม่วง สำนักเรียนคณะจังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๕๔ สอบไล่ได้ นักธรรมชั้นเอก วัดสันป่าม่วง สำนักเรียนคณะจังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๖๑ พุทธศาสตรบัณฑิต สาขารัฐศาสตร์การปกครอง (พธ.บ.)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
พ.ศ. ๒๕๖๑ สอบไล่ได้ ประโยค ๑-๒ วัดศรีโคมคำ สำนักเรียนคณะจังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๖๔ รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขานโยบายสาธารณะ (รป.ม.)
มหาวิทยาลัยพะเยา
พ.ศ. ๒๕๖๔ สอบไล่ได้ เปรียญธรรม ๓ ประโยค วัดศรีวิชัยนาราม
สำนักเรียนคณะจังหวัดเลย
พ.ศ. ๒๕๖๕ สอบไล่ได้ เปรียญธรรม ๔ ประโยค วัดศรีบุญเรือง สำนักเรียนคณะจังหวัดเลย
พ.ศ. ๒๕๖๗ รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง (ร.ด.)
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๕๒ ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดสันป่าม่วง ตำบลสันป่าม่วง อำเภอเมืองพะเยา
จังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๕๖ เจ้าอาวาสวัดสันป่าม่วง ตำบลสันป่าม่วง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา
พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๘ เจ้าคณะตำบลสันป่าม่วง ตำบลสันป่าม่วง อำเภอเมืองพะเยา จังหวัดพะเยา

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล	ร้อยตำรวจตรี ดร.สมยศ ปัญญามาก
สถานที่เกิด	๑๐๘ หมู่ ๓ ตำบลทุ่งกวาว อำเภอเมือง จังหวัดแพร่
ที่อยู่ปัจจุบัน	๘๐๐/๑๐๑ หมู่ ๓ ตำบลท่าวังทอง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
สถานที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา
ตำแหน่ง	อาจารย์

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๓๐	โรงเรียนตำรวจภูธรภาค ๕ (ลำปาง) รุ่นที่ ๓๘
พ.ศ. ๒๕๔๒	ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) สาขาวิชาภาษาไทย สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๕๕	ศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๖๐	รัฐศาสตรบัณฑิต (ร.บ.) สาขาวิชารัฐศาสตร์การปกครอง มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๖๑	นิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.) สาขาวิชานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่
พ.ศ. ๒๕๖๕	นิติศาสตรมหาบัณฑิต (น.ม.) สาขาวิชานิติศาสตร์ วิทยาลัยนอร์ทเทิร์น จังหวัดตาก
พ.ศ. ๒๕๖๑	รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ร.ด.) สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ประวัติการทำงาน

พ.ศ. ๒๕๓๐	กองกำกับการตำรวจภูธรจังหวัดลำพูน
พ.ศ. ๒๕๔๐	กองกำกับการปฏิบัติการพิเศษ กองบังคับการสืบสวนตำรวจภูธรภาค ๕
พ.ศ. ๒๕๖๒	อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา